MAKING
INCLUSIVE VALUES ATTRACTIVE
IN SECONDARY EDUCATION

INCLUDO

Kaasavate väärtuste kujundamine

Kuidas saavad pedagoogid suurendada hilisteismeliste huvi kaasavate väärtuste vastu?

2026

Create a POSITIVE and INCLUSIVE learning ENVIRONMENT

PARTNERS

UNIVERSITY OF LATVIA

Universidad de Navarra

xaBec
CENTRO DE FORMACIÓN PROFESIONAL

RĪGAS KATOĻU ĢIMNĀZIJA

UNIVERSITY OF TARTU

RĪGAS IZGLĪTĪBAS UN INFORMATĪVI METODISKAIS CENTRS

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

SISUKORD

1. Sissejuhatus 5

1.1 Dokumendi eesmärk ja kohaldamisala 5

1.2 Mis on kaasav haridus? 6

1.3 Pedagoogi roll kaasavate väärtuste edendamisel 7

1.4 Miks on kaasatus tähtis hilisteismeliste jaoks? 8

1.5 Peatüki kokkuvõte 10

2. Teoreetiline raamistik kaasavate väärtuste õpetamiseks 11

2.1 Kaasatuse, kaasamise ja kaasava hariduse määratlemine. Põhimõtted hariduse kontekstis 11

2.2 Kaasava hariduse mudelid 13

2.3 Kõlbelise arengu ja väärtusarengu põhiteooriad 15

2.4 Kaasava hariduse põhiväärtused ja voorused 18

2.5 Peatüki kokkuvõte 21

3. Hilise noorukiea mõistmine 22

3.1 Kognitiivne, emotsionaalne ja sotsiaalne areng 22

3.2 Identiteedi kujunemine ja kuuluvustunde otsing 24

3.3 Eakaaslaste, meedia ja ühiskonna mõju väärtustele 25

3.4 Kaasava hariduse mõju noorukite arengule 27

3.5 Õpiprotsessid hilises noorukieas 28

3.6 Peatüki kokkuvõte 30

4. Õpetajate pädevused kaasavate väärtuste edendamisel 31

4.1 Kaasav olemine 32

4.2 Õpiväljundite valdkonnad 34

4.3 Õpetajate pädevused kaasava hariduse jaoks 36

4.4 Õpetajate erialane enesetäiendamine 40

4.5 Peatüki kokkuvõte 42

5. Haridusjuhtide roll: kaasavate väärtuste edendamine kogu koolis 43

5.1. Koolijuhtimine 43

5.2 Kaasav juhtimine 47

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

5.3. Kaasava haridusjuhtimise edendamine 51
5.4 Kaasava kooli kavandamine ja rajamine 54
5.5 Toetava koolikultuuri edendamine 56
5.6 Perekonnad 57
5.7 Kaasavate väärtustega arvestamine õppekavas ja väljaspool klassiruumi ... 59
5.7 Peatüki kokkuvõte 61
6. Õpetajate strateegiad kaasavate väärtuste edendamiseks klassiruumis 62
6.1 Turvaliste ja toetavate klassiruumide kujundamine 63
6.2. Empaatia ja teadlikkuse olulisus 64
6.3 Õpetamisstrateegiad kaasatuse edendamiseks ja kaasavateks tegevusteks koos õpilastega 65
6.4 Universaalne õppedisain (UDL) 66
6.5 Õppekava ja metoodika kohandamine 67
6.6 Peatüki kokkuvõte 69
7. Tegevused ja meetodid kaasavate väärtuste edendamiseks klassiruumis 70
7.1 Arutelupõhine õppimine ja väitlemine 70
7.2 Rollimängud, elulähedased simulatsioonid ja juhtumiuuringud päris elust. 71
7.3 Projektiõpe ja probleemõpe 72
7.4 Eeskujudega suhtlemine ja eakaaslaste mõju 73
7.5 Koostöine õpe ja vastastikune mentorlus 74
7.6 Filmid ja kirjandus 75
7.7 Praktiline õpe ja kogukonnaga suhtlemine 76
7.8 Peatüki kokkuvõte 78
8. Kaasava hariduse murekohtadega tegelemine ja nende ületamine 79
8.1 Kaasamist takistavad tegurid 81
8.2 Kaasamist takistava vastuseisu ületamine koolides 82
8.3 Ressursside, aja ja toetuse puudus koolis 83
8.4 Vähene koolitus 83
8.5 Kuidas suurendada õpetajate entusiasmi 84
8.6 Kuidas hinnata õpilaste kaasavaid väärtuseid 84
8.7 Peatüki kokkuvõte 86
Järeldused 87

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Allikad 88
Lisad 95
Kaasava hariduse riiklik poliitiline raamistik (Hispaania) 95
Terminid 96
Allikad, vahendid ja täiendav kirjandus 99
Kiirjuhend õpetajatele 100

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

I OSA: KAASAVA HARIDUSE ALUSED

1. Sissejuhatus

1.1 Dokumendi eesmärk ja kohaldamisala

Demokraatlikust haridusest mõeldes on paljude inimeste esimene küsimus: kas on võimalik õppida olema aktiivsed ja vastutustundlikud kodanikud, kui meil pole võimalust seda praktikas rakendada?

Meie raamat püüab sellele küsimusele vastata. Kaasavalt tegutsedes õpime olema osalevad kodanikud. Kaasav haridus toetab sotsiaal-emotsionaalset õpet ja inimese terviklikku arengut.

Kaasava klassiruumi loomine esimesest päevast
Näide päris elust Kooliaasta alguses tutvustavad õpilased end, rääkides oma huvidest ja kogemustest. Õpetaja märkab, et mõned õpilased ei taha sellest osa võtta, sest nad tunnevad end oma keele, kultuurilise taustaga või isiklike asjaolude tõttu klassikaaslastest erinevana. Õpetaja kehtestab klassiruumis reeglid, milles rõhutatakse vastastikust austust, aktiivset kuulamist ja mitmekesisuse väärtustamist. Õpilased osalevad tutvumismängus, mille käigus tulevad ilmsiks ühised huvid ning õpilased õpivad ära tundma ja hindama omavahelisi erinevusi.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Esimesed koolipäevad on väga olulised, et luua klassiruumis õhkkond, kus iga õpilane tunneb end teretulnuna, austatuna ja piisavalt turvaliselt, et tunnist osa võtta. Kaasavate normide kehtestamine juba algusest peale aitab luua tugevama kuuluvustunde. Milliseid rutiine võiksin ma kohe kooliaasta alguses juurutada, et iga õpilane tunneks end teretulnu ja kaasatuna?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

1.2 Mis on kaasav haridus?

Mis on kaasamine ja miks me seda hariduses hindame? Ja mida tähendab kaasav haridus? Kuigi me peatume nendel küsimustel põhjalikumalt järgmises jaotises, anname siinkohal lühikese ülevaate.

Võiks väita, et kaasamine on erinevate haridussüsteemide jaoks täna üks suurimaid probleeme. Kõige levinumas tõlgenduses tähendab see vajadust leida koolides või muudes haridusasutustes sobivad viisid kõikide laste ja noorte kaasamiseks.

Rahvusvahelisel tasandil kasvab huvi – vähemalt põhimõttelistes avaldustes – hariduse kaasavamaks muutmise vastu. Sellele vaatamata pole kaasamisel endiselt ühemõttelist definitsiooni ei teooria ega ka rakendamise või strateegilise kasutuse tasandil.

Arengumaades, eriti kõige vaesemates riikides, on peamine eesmärk muuta kooliharidus kättesaadavaks miljonitele lastele, kellel pole sellele täna ligipääsu (vrd UNESCO, 2015, 2020, 2022).

Riikides, kus kooliharidus on laialdaselt või kõikidele kättesaadav, on üheks peamiseks väljakutseks varajane koolist väljalangemine ilma piisavate põhioskuste omandamiseta, samuti tulevane segregatsioon nende hulgas, kes kehtivast haridussüsteemist välja langevad (OECD, 2012; UNESCO, 2020, 2022).

Igal juhul on peamine ülesanne õppida kohtlema iga inimest väärikalt, olenemata tema olukorrast, võimetest, asjaoludest või vanusest.

Mitmekesisuse tunnustamine õppevahendina
Näide päris elust Eri kultuuritaustaga õpilased jagavad geograafia tunnis näiteid traditsioonidest, mida nende peredes tähistatakse. Arutelu toob esile nii sarnasusi kui ka erinevusi klassikaaslaste vahel. Õpetaja julgustab õpilasi traditsioone lugupidavalt võrdlema, esitab avatud küsimusi ja rõhutab, et erinevad kogemused rikastavad igaühe haridusteed, mitte ei lõhesta klassi.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Õpilaste mitmekesiste kogemuste tunnustamine aitab luua kaasava klassikeskkonna, kus erinevusi nähakse võimalusena üksteiselt õppida ja üksteist mõista. Kui tihti arvestan oma õppetöös õpilaste erineva tausta ja kogemustega?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

1.3 Pedagoogi roll kaasavate väärtuste edendamisel

Hariduse kujundav mõõde viitab sellele, kuidas pedagoogid toetavad ja edendavad õppijate igakülgset arengut. Õpetaja on haridusasutuses peamine isiksuse kujundaja. Selleks kasutavad nad kahte peamist ressurssi. Esimene puudutab nende endi isikuomadusi, millega nad õpilastele eeskuju näitavad. Kasvatusteaduse kontekstis on see õpetajate võime iseenda näitel eeskujuks olla. Teine ressurss on esimesega seotud ja keskendub sellele, kuidas pedagoogid teistega suhtlevad. See avab nende identiteeti nii isiku kui ka pedagoogina.

Pedagoogi käitumine, eelkõige klassiruumis, aga ka väljaspool seda avaldab õpetamisele sügavat mõju. Õpetajad mängivad seega keskset rolli selles, et aidata õpilastel võtta omaks kaasavad väärtused. Õpetajate rolli koolides kaasava hariduse edendamisel käsitletakse 4. peatükis.

Kuid vastutus haridusasutuses pakutava hariduse kvaliteedi, terviklikkuse ja kaasavuse tagamise eest ei lasu üksnes õpetajatel. Suurimat mõju kooli haridusteenusele avaldavad hoopis koolijuhid. Nende ülesanne on tagada, et õpetajad saaksid oma tööülesannete täitmisel piisavat tuge, et kooli töö oleks tõhusalt korraldatud nii materiaalsete kui ka inimressursside plaanis ning et klassis ja klassiväliselt toimuv õppetegevus oleks ühtselt kooskõlastatud. Koordineerimises osalevad kõik, kes annavad oma panuse koolielusse, sh tugispetsialistid ja administratiivne personal, pered ja muud ühiskonnarühmad.

Kooli juhtkonna roll ei piirdu niisiis pelgalt kooli juhtimisega, vaid hõlmab ka kasvatuslikke ja hariduslikke ülesandeid. Seetõttu on kaasava hariduse edendamiseks vajalikku juhtimisvormi hakatud nimetama kaasavaks koolijuhtimiseks. Seda teemat käsitletakse 5. peatükis.

Osalemist takistavate tõkete kõrvaldamine
Näide päris elust Õppetöö ajal on ühel lugemisraskustega õpilasel raske ülesannet iseseisvalt täita ja ta kaotab tasapisi huvi tunnis osalemise vastu. Õpetaja annab talle teksti hõlpsamini ligipääsetavas vormis, lubab tal töötada koos klassikaaslasega ja pakub alternatiivseid võimalusi ülesandest arusaamise näitamiseks, tagades seejuures, et õpieesmärgid jäävad kõikidele samaks.
Kaasava õpetamise vaatepunkt

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kaasav haridus keskendub osalemist takistavate tõkete tuvastamisele ja kõrvaldamisele, mitte ei oota õpilastelt ühe konkreetse õppimisviisi omaksvõttu.
Millised osalemist takistavad tegurid võivad minu klassis esineda ja milliseid kohandusi võiksin teha, et aidata igal õpilasel edu saavutada?

1.4 Miks on kaasatus tähtis hilisteismeliste jaoks?

Hiline noorukiga (tavaliselt vanuses 16–20 aastat) on otsustav periood, mille jooksul noored kinnistavad oma identiteeti, viimistlevad kõlbelist arutlemist ja otsivad oma kohta ühiskonnas. Selles etapis on kaasatus äärmiselt oluline, sest nendel eluaastatel omaks võetud väärtused kujundavad noorte pikaajalist võimet aktiivselt osaleda, prosotsiaalselt käituda ja seista vastu tõrjuvale või diskrimineerivale suhtumisele.

Esiteks on hilisteismelised kognitiivse arengu edasijõudnud etapis, mida iseloomustab üha suurem abstraktne mõtlemine, teiste seisukohtade mõistmine ja kõlbeline arutlemine (Steinberg, 2014). Need oskused võimaldavad neil paremini mõista keerukaid sotsiaalseid teemasid, nagu diskrimineerimine, ebavõrdsus ja mitmekesisus, mistõttu on hiline noorukiiga eriti sobiv aeg kaasavate väärtuste omaksvõtuks. Arengupsühholoogia uuringud näitavad, et kõlbeline identiteet muutub hilises noorukieas stabiilsemaks ning empaatiat, ausust ja õiglust edendavatel kogemustel on pikaajaline mõju (Hardy ja Carlo, 2011). Seetõttu võib juurdepääs kaasavatele keskkondadele selles vanuses mõjutada moraalse kompassi kujunemist ka täiskasvanueas.

Teiseks on hilisteismelistel tugevam vajadus sotsiaalse kuuluvuse ja tunnustuse järele. Koolid ja õpikogukonnad on peamised kohad, kus neid vajadusi arutatakse. Kui noorukid tunnevad, et neid kaasatakse ja väärtustatakse, on neil suurem heaolu, motivatsioon, õpimotivatsioon ja kerksus (Eccles ja Roeser, 2011). Keskkonnad, kus noored näevad või kogevad tõrjutust, eelarvamusi või marginaliseerimist seevastu kinnistavad kahjulikke sotsiaalseid kategooriaid ja põlistavad eelarvamuste esinemist. Uuringud näitavad järjekindlalt, et toetav ja kaasav atmosfäär vähendab koolis kiusamist, soodustab eakaaslaste poolt aktsepteerimist ja edendab turvatunnet (Fredricks jt, 2004). Selles kontekstis pole kaasatus üksnes eetiline kohustus, vaid aitab kaitsta noorukite vaimse tervist.

Kaasatus on oluline ka seetõttu, et hilises noorukieas puutuvad noored üha rohkem kokku mitmekesisusega nii kultuurilise tausta, võimete, keelte kui ka maailmavaadete osas. Ainuüksi kokkupuude mitmekesisusega ei taga veel avatust. Oluline on tagada suunatud, positiivne ja

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

lugupidav suhtlemine. Allporti kontaktiteooria kohaselt vähendab mõtestatud ja struktureeritud kokkupuude mitmekesisusega eelarvamusi ning soodustab positiivseid rühmadevahelisi hoiakuid (Allport, 1954; Pettigrew ja Tropp, 2006). Pedagoogide jaoks tähendab see, et ühiseid inimväärtusi rõhutavate ja erinevusi austavate õpikogemuste kavandamine pakub suurepärast võimalust tugevdada hilises noorukieas õpilaste sallivust, empaatiat ja kodanikuaktiivsust.

Ka digikeskkond mängib siin otsustavat rolli. Sotsiaalmeedia, kus leidub palju valeteavet, stereotüüpe ja tõrjuvaid diskursusi, avaldab hilisteismelistele tugevat mõju. Kaasatust edendavad pedagoogid pakuvad välja vastanduvaid narratiive, mis aitavad õpilastel läheneda mitmekesisusele läbi kriitilise mõtlemise, mitte hirmu või väärinfo. Noored, kellel kujuneb välja kaasav mõtteviis, suudavad digitaalses keskkonnas eetiliselt ja vastutustundlikult paremini toime tulla (Livingstone ja Third, 2017).

Lõpuks annab kaasav haridus hilisteismelistele olulised pädevused, et tulevikus erinevates kontekstides hakkama saada ja osaleda globaliseerunud tööturul. Koostöö, empaatia, austus ja kultuuridevaheline mõistmine on 21. sajandil üha olulisemad oskused. OECD rõhutab, et kaasavad sotsiaalsed ja emotsionaalsed pädevused on mitmekesistes ühiskondades kodanikuosaluse ja majanduselus osalemise jaoks üliolulised (Howells, 2018). Kaasatuse edendamine on seega kasulik nii individuaalse arengu seisukohalt kui ka õiglaste, sidusate ja demokraatlike kogukondade ülesehitamiseks.

Kaasatus on hilisteismeliste jaoks oluline, sest see toetab nende psühholoogilist heaolu, soodustab kõlbelist ja kodaniklikku arengut, arendab positiivseid suhteid eakaaslastega ning aitab neil saada konstruktiivseteks osalejateks mitmekesistes ühiskondades. Pedagoogidel on nende väärtuste kujundamisel keskne roll ning seetõttu on kaasatus noorte hariduse üks alustalasid.

Kaasamise edendamine kooli ja perekonna koostöös
Näide päris elust Hiljuti kooli üle tulnud õpilasel on raske tundidest osa võtta ja ta suhtleb klassikaaslastega vähe. Õpetaja märkab, et õpilane näib ärev ega taha ise abi paluda. Õpetaja korraldab kohtumise õpilase perekonnaga, et saada parem ülevaade tema varasemast haridusteest, huvidest ja tugevatest külgedest. Nad lepivad kokku mõned lihtsad meetmed, kuidas õpilast kooliga kohanemisel toetada – õpisemu määramine, regulaarne suhtlus kodu ja kooli vahel ning soovitus võtta osa klassivälistest tegevustest.
Kaasava õpetamise vaatepunkt

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kaasav haridus on kõige tõhusam siis, kui õpetajad, pered ja laiem koolikogukond teevad koostööd. Avatud suhtlemine ja jagatud vastutus aitavad luua toetava keskkonna, kus iga õpilane tunneb end väärtustatuna, enesekindlana ja suudab koolielust maksimaalselt osa võtta.
Kuidas teha peredest partnerid kaasava klassiruumi loomisel? Milliseid lisavõimalusi võiksin pakkuda, et tugevdada koostööd kodu ja kooli vahel?

1.5 Peatüki kokkuvõte

Põhisõnumid

- Kaasav haridus on põhiline inimõigus, mille eesmärk on tagada kõigile õppijatele võrdsed võimalused haridusele ligi pääseda, selles osaleda ja edukalt õppida, sõltumata nende taustast, võimetest või olukorrast.
- Kaasamine ei tähenda üksnes seda, et õpilane integreeritakse tavaklassi – see hõlmab sellise õpikeskkonna loomist, kus mitmekesisust peetakse tugevuseks ja kus iga õpilane tunneb, et teda väärtustatakse ja austatakse.
- Õpetajad, nende hoiakud, ootused ja igapäevased õpetamisvõtted mängivad keskset rolli kaasava koolikultuuri edendamisel.
- Kaasamise edendamiseks peavad õpetajad, koolijuhid, pered ja laiem kogukond koostööd tegema, et kõrvaldada õppimist ja osalemist segavad takistused.
- Rahvusvahelised raamdokumendid, nagu Salamanca deklaratsioon, ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja säästva arengu eesmärk nr 4, pakuvad ühist visiooni kaasavama haridussüsteemi arendamiseks.
- Kaasav haridus tähendab pidevat refleksiooni, kohanemist ja täiustamist, millest saavad kasu kõik õpilased, mitte üksnes need, kellel on selge toetusvajadus.

Õpetajale mõtisklemiseks

- Kui kaasav on minu klassiruum erineva tausta, võimete ja kogemustega õpilaste jaoks?
- Millised osalemist või õppimist takistavad tegurid võivad minu klassis esineda ja kuidas neid vähendada?
- Kuidas väljenduvad minu õpetamistegevustes kõrged ootused õpilaste suhtes?
- Kuidas edendada õpilaste seas austust mitmekesisuse vastu ja tunnet, et nad kuuluvad sellesse kooli või kogukonda?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

- Mis on see üks muudatus, mida ma võiksin oma õpetamistegevuses teha, et luua kaasavam õpikeskkond?

2. Teoreetiline raamistik kaasavate väärtuste õpetamiseks

Kaasav haridus on viimase 30 aasta jooksul olnud oluline ülemaailmne teema, kuid teoreetilisest vaatepunktist valitseb selle mõiste tähenduse osas märkimisväärne segadus (vrd Calderón ja Ainscow, 2025). Põhjaliku analüüsi jaoks tuleb lähemalt avada kaasavate väärtuste olemus, tähendus ja rakendamine hariduse kontekstis.

2.1 Kaasatuse, kaasamise ja kaasava hariduse määratlemine. Põhimõtted hariduse kontekstis

Teisest vaatenurgast, tuginedes Harro-Loit (2025) hiljutisele ettekandele (Riia, 2025) INCLUDO projekti raames (*Making Inclusive Values Attractive in Secondary Education: An International Partnership. Erasmus+ Action* „Cooperation Partnerships in School Education," KA220-SCH, projekt nr 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141) võiksime välja tuua viis põhipunkti.

a) Kaasamine kui väärtus ja sellega seotud väärtused

Kaasamine ja kaasavus on tänapäeva haridussüsteemi põhiväärtused. Nende väärtuste õpetamisel on aga oluline mõista, et kaasamine on keeruline ja mitmetasandiline teema, mis nõuab läbimõeldud meetodite kasutamist. Akadeemilises kirjanduses käsitletakse kaasamist sageli koos mitmekesisuse ja võrdsete võimalustega. Felder (2018) lisab sellesse rühma ka vabaduse ja tunnustamise. Selles raamatus käsitleme kaasatusega seotud väärtusi omaette rühmana, mis hõlmab ka vastandlikke väärtusi, nagu tõrjutus ja diskrimineerimine. Kuigi vastandlikel väärtustel on sageli negatiivne varjund, võivad need väärtuskasvatuses olulist rolli mängida.

b) Kaasamine kui mõiste

Lisaks sellele, et kaasamine on väärtus, väljendub see hariduses ka mitmesuguste mõistete kaudu, nagu kaasav haridus ja mitmekesisus hariduses. Meie raamat ei keskendu poliitikapõhistele raamistikele, vaid praktilistele aspektidele, mida õpetajad saavad tundides väärtuskasvatuse toetamiseks kasutada. Sellest hoolimata on kasulik teada mõningaid kaasamise

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

põhikontseptsioone, kuna need kirjeldavad erinevaid ideid ja praktikaid austava ja võrdsete võimalustega õpikeskkonna loomiseks. Näiteks viitame Johann Heinrich Pestalozzi ideedele, kes rõhutas, et kõik lapsed – sõltumata nende taustast või majanduslikust olukorrast – väärivad asjakohast haridust.

c) Väärtuskasvatuse, kõlbelise kasvatuse ja iseloomukasvatuse eesmärk

Kaasava väärtuskasvatuse didaktika lähtub kõlbelise pädevuse mõistest. Pädevuse elemendid (teadmised, oskused, hoiakud) võimaldavad õpiväljundeid kirjeldada.

d) Dialoogilise suhtluse roll kaasava õpetamise juures

Väärtuste, eelkõige kaasamise õpetamine eeldab dialoogilise suhtluse integreerimist õpiprotsessi. Inimestevahelise suhtluse eetika viitab dialoogilisele eetikale, mis väljendub kuulamises, tähelepanelikkuses, läbirääkimistes ja eelkõige teiste inimestega positiivsete suhete soodustamises (Planalp ja Fitness, 2010).

Õpetajad, kes neid kontseptsioone ja põhimõtteid edukalt oma töös rakendavad, aitavad luua klassiruumi, kus kaasamine on loomulik osa igapäevasest suhtlusest. Hea dialoog aitab ka luua tähendusrikkaid suhteid, mis on eriti olulised just noorukieas. Teisisõnu annab dialoogi eetika praktilise aluse õpilastes kaasava mõtteviisi arendamiseks

Kuid dialoogist üksi ei piisa. Õpilaste kõlbeline areng vajab kaasamise kontekstis samuti tuge. Noorte kõlbelise pädevuse tugevdamiseks uurime, kuidas kasutada narratiive ja jutustamist, et aidata õpilastel tuvastada kaasamise või tõrjumisega seotud olukordi, arendada empaatiat ning kasutada kõlbelist kujutlusvõimet erinevate vaatenurkade ja vajaduste mõistmiseks.

e) Narratiivipõhine lähenemine

See raamat tutvustab muu hulgas narratiivipõhist meetodit, mida õpetajad saavad kasutada, et aidata õpilastel arendada kaasamisega seotud kõlbelist ja suhtluspädevust.

Pakume välja didaktilise meetodi, kus eri osalejate vaatenurkadest lähtuv jutustamine arendab õpilaste kujutlusvõimet ja empaatiat. Erinevate võimalike reaktsioonide kirjeldused aitavad õpilastel arendada empaatiat ja kujutlusvõimet teiste suhtes ning mõista oma tegude emotsionaalset ja eetilist mõju. Narratiivne lähenemine võimaldab õpetada oskust esitada küsimusi ja arendada kõlbelist arutlemist erinevate narratiivide põhjal.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Narratiivid aitavad õpilastel ära tunda elulisi hetki, mil tehakse otsuseid kaasamise või tõrjumise kohta. See võimaldab arutada keerulisi olukordi, näiteks juhul, kui keegi teine on juba teinud kõlbeliselt küsitava otsuse. Seejärel saavad õpilased mõtiskleda, kas ja kuidas sellist olukorda muuta või parandada.

Kaasamine ei piirdu ligipääsuga
Näide päris elust Õpetaja leiab, et kõik õpilased on kaasatud, sest nad kõik käivad samas klassiruumis. Kuid üks õpilane, kelle keeleoskus on piiratud, osaleb aruteludes harva ja töötab rühmatööde ajal sageli omaette. Õpetaja kasutab visuaalseid abivahendeid, struktureeritud ühisõpet ja diferentseeritud ülesandeid, mis võimaldavad õpilasel klassikaaslastega koos aktiivselt tunnist osa võtta.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasav haridus ei tähenda üksnes seda, et õpilasel on võimalik füüsiliselt klassiruumi pääseda, vaid peaks tagama, et iga õppija osaleb mõtestatult, tunneb end väärtustatuna ja saab võrdsetel alustel võimalused edu saavutada. Kas kõik minu klassi õpilased osalevad aktiivselt või on mõned neist vaid füüsiliselt kohal?

2.2 Kaasava hariduse mudelid

Ühendkuningriigis avaldatud Warnocki aruanne (1978) oli oluline samm kaasava hariduse määratlemise suunas. See viis lähemale kõiki õppijaid hõlmava haridussüsteemi loomisele. Warnocki aruanne käivitas rahvusvahelised muutused ja oli oluline verstapost hariduslike erivajaduste (*special educational needs*, SEN) mõiste kasutuselevõtmisel. SEN avas uue vaatenurga õpiraskustele, käsitledes neid õppija isikuomaduste ja õpikeskkonna vastasmõju tulemusena. See tähistas paradigma muutuse algust. Kaasava hariduse ümber valitsev segadus pole aga kuhugi kadunud.

1990. aastatel tegid mitmed riigid jõupingutusi kaasavamate haridusvormide loomiseks. Jomtieni deklaratsioonis (UNESCO, 1990) sõnastatud ÜRO strateegia „Haridus kõigile“ toetas neid algatusi, rõhutades vajadust jõuda tõrjutud ja marginaliseeritud õppijateni. Uus lähenemine kehtestas proaktiivse lähenemise erinevate tegurite tuvastamiseks, mis takistavad teatavatel rühmadel haridust omandada, ning samuti nende kitsaskohtade ületamiseks kättesaadavate ressursside kindlakstegemiseks.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Sellele järgnes Salamanca deklaratsioon (UNESCO, 1994) hariduslike erivajaduste valdkonna põhimõtete, strateegiate ja tavade kohta. Järgneval kümnendil (vrd Calderón jt, 2025) töötati välja uus inimõiguste alane õigusakt: puuetega inimeste õiguste konventsioon (ÜRO, 2006), mille on ratifitseerinud 191 riiki (Hispaania 2008. aastal; Läti ja Eesti 2010. aastal). Konventsiooni artiklis 24 kinnitatakse, et kaasav haridus on põhiõigus.

Sellest põgusast ajaloolisest ülevaatest on näha, kuidas kaasava hariduse käsitlus on aja jooksul arenenud, keskendudes kolmele erinevale vaatenurgale. Need on alternatiivsed viisid kasvatusraskuste mõistmiseks.

- Kasvatusraskuste selgitamine individuaalsete omaduste, näiteks konkreetsete puuete, sotsiaalse tausta ja psühholoogiliste tunnuste kaudu. Sellest lähtuvalt tekkisid spetsialiseeritud haridusasutused individuaalsete vajaduste rahuldamiseks.
- Kasvatusraskuste käsitlemine õppijate omaduste ja nende toetamiseks võetud meetmete ebakõlana. Tänapäeval on meil selle lähenemise raames olemas diferentseeritud õpe ja tugiõpetajad. Kogu fookus pole üksnes individuaalsel õppijal, vaid ka sellel, kuidas õppijad konkreetsetes kontekstides ja konkreetsete kogemuste raames omavahel suhtlevad. See lähenemisviis hõlmab õppekava kohandamist, alternatiivse õppevara kasutamist ja lisatuge klassiruumis. Nendest meetmetest võidavad kõik, mitte üksnes erivajadustega õpilased.
- Kasvatusraskuste käsitlemine õppekava piirangutena, mis hõlmavad laiemas mõttes nii kavandatud kui ka kavandamata õpikogemusi. Seda lähenemist iseloomustab terviklikum raamistik, mille keskmes on õppekava, õppekorraldus ja praktika sellisel kujul, nagu neid pakutakse kõigile õppijatele.

Pidage meeles, et isegi konkreetse seisukoha omaksvõtul sõltuvad vastused mitmest aluseeldusest. Tegelikult on need kolm vaatenurka omavahel tihedalt seotud. Kõik need üritavad lahendada sama probleemi: kõrvaldada sotsiaalset tõrjutust, mida põhjustavad sobimatud hoiakud ja reaktsioonid mitmekesisuse suhtes, ning edendada õiglasemat ühiskonda. Iga õppija on oluline (UNESCO, 2017).

Erinevate õpivajaduste äratundmine
Näide päris elust Kahel õpilasel on raskusi sama ülesandega, aga erinevatel põhjustel. Ühel on raske juhistest aru saada, teine saab küll ülesandega kiiresti valmis, aga vaevleb motivatsioonipuuduse käes.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Selle asemel, et pakkuda mõlemale õpilasele ühesugust tuge, kohandab õpetaja ülesannet, pakkudes ühele õpilasele lihtsustatud juhiseid ja teisele lisategevust.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Võrdsete haridusvõimaluste loomine tähendab iga õpilase individuaalsete vajadustega arvestamist, mitte kõigi õpilaste ühesugust kohtlemist. Kuidas kohandada õpetamist nii, et see arvestaks õpilaste erinevate tugevuste ja vajadustega?

2.3 Kõlbelise arengu ja väärtusarengu põhiteooriad

Viimastel aastatel on kõigis hariduse ja kõlbelise arengu valdkonnas vaadeldud lähenemisviisides võimalik täheldada püsivat tendentsi integreerida – nii uurimistöös kui ka praktikas – kõik (inimese sisemisi ja väliseid) tegurid, mis mõjutavad kõlbelist arengut ja kasvu. See suundumus kinnitab eemaldumist 1990ndatele eelnenud teooriatest, mil kiputi rõhutama ühe elemendi (kognitiivse või emotsionaalse; individuaalse või sotsiaalse/kontekstuaalse aspekti) domineerimist teiste üle nii kõlbelise agendi kontseptsioonis, toimimises ja kujunemises kui ka kasvatuslike eesmärkide ja vahendite määratlemisel.

1990ndatel välja kujunenud kõlbelise kasvatuse ja arengu lähenemisviiside lõimumisest joonistub võib välja ühine arusaam iseloomust. Iseloomu all mõistetakse kalduvust teatud käitumisele; isiksuse organiseerivat põhimõtet, mille moodustavad hoiakud ja väärtused või tunnetused (mõtted), tunded (afektid, emotsioonid) ja käitumine (vrd Naval ja Bernal, 2017).

Sellest määratlusest järeldub, et kõlbeline kasvatus aitab inimestel õppida, kuidas käituda – vabalt ja kõlbeliselt – ning see eeldab oskuste, pädevuste ja vooruste arendamist, samuti teadmisi sellest, mida on võimalik valida ja väärtustada, pöörates erilist tähelepanu kesksetele eetilistele, sotsiaalsetele ja demokraatlikele väärtustele. Kõlbelise kasvatuse oodatavate tulemuste hulka kuuluvad tervislik, prosotsiaalne ja ühiskondlik käitumine, heaolu ning akadeemilised, tööalased ja sotsiaalsed saavutused.

Erinevad lähenemised on üksteisele lähenenud (osalt tingituna domineerivatest integratiivsetest vaatenurkadest ja alusteooriate süvenemisest), kattudes mitmes aspektis, näiteks:

a) nõustumine teatavates väärtustes, mida tuleks edendada ja mis on seotud ja sotsiaalse ja ühiskondliku kooseksisteerimisega (demokraatlikud sotsiaalsed väärtused), mida võib nimetada väärtusteks, pädevusteks, positiivseteks omadusteks või voorusteks;

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

b) ühehäälne tunnustamine, et kontekst, milles inimesed – eriti lapsed ja noorukid – elavad ja õpivad, on oluline;

c) kohustus rakendada koolipõhiseid programme. Asutused, mis algselt edendasid kõlbelist kasvatust väljaspool kooli – näiteks tervisekeskustes –, teevad nüüd koostööd haridusasutustega, samas kui koolides tegevust alustanud asutused laiendavad oma lähenemist teistesse kontekstidesse, nagu pered, kogukonnad, kutseõppeasutused ja isegi vaba aja veetmise ning spordiga seotud keskkonnad;

d) püüdlused programmi hindamismetoodikate täiustamiseks, hindamistavade laiendamiseks ja teooriaid kinnitavate empiiriliste tõendite leidmiseks;

e) suhtlemine sotsiaalse heaolu ja hariduse eest vastutavate poliitiliste organitega, et suurendada teadlikkust kõnealuse teema olulisusest ja tagada toetus;

f) eri lähenemiste ja programmide globaliseerumine.

Kõlbeline kasvatus on lisatud paljude riikide koolide õppekavadesse, kuigi seda tehakse erinevate nimetuste all. Kanadas, Koreas, Jaapanis ja Hiinas räägitakse enamasti kõlbelisest kasvatusest ja iseloomukasvatusest, samas kui Euroopas ja Ameerikas on levinumad sellised mõisted nagu sotsiaal-emotsionaalne kasvatus, kõlbeline kasvatus ja kodanikuharidus.

Mitmete tänapäeva kõige esinduslikumate teadlaste publikatsioonide pealkirjadest on samuti näha, kuidas eri lähenemisviisid üksteisele lähenevad. Kõlbelise ja iseloomukasvatuse sildi alla on koondunud märkimisväärne hulk selle valdkonna uuringuid (Nucci, Narváez, ja Krettenauer, 2014). Seda on märgata ka artiklites, kus autorid analüüsivad seoseid erinevate lähenemisviiside vahel ja toovad, kui suurepäraselt need üksteist täiendavad (Elias jt, 2014). Mitmed programmiga seotud ülevaateuuringud on loonud aluse viimase viie aasta jooksul tehtud tööle. Näiteks analüüsivad Berkowitz ja Bier (2014) iseloomukasvatust ning sotsiaal-emotsionaalse õppe programme, samas kui Durlak jt (2011, 2017) esitavad hinnanguid, tutvustavad aktuaalseid edusamme ja tulevikusuundi.

Samas on selge, et kõik kõlbelise kasvatuse teooriamudelid ei sobi üksteist täiendama ega rõhuta samu prioriteete kui praegused või tulevased projektid.

Autorid, teadlased ja pedagoogid, kes rõhutavad voorusi, ammutades algselt inspiratsiooni klassikalisest kõlblustraditsioonist, tegelevad praegu näiteks teoreetiliste uuringutega, mis süvendavad, uuendavad ja ajakohastavad arusaamu voorusest, iseloomust, inimõitsengust,

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

õnnest, emotsioonidest, kodanikukohustustest ja kutse-eetikast; Aristotelese filosoofia edasiarendamisega nendel teemadel (Sanderse, 2012; Kristjánsson, 2015); iseloomukasvatuse põhjendatuse ja õiguspärasuse kaitsmisega vastuseks kriitikale, mis kujutab seda elitaarse, individualistliku, indoktrineeriva või teatavate poliitiliste suundumustega seotuna (Arthur jt, 2017); programmide tõhususe uurimisega; projektidega, mille eesmärk on veenda hariduspoliitika kujundajaid; ning keskendumisega mitmesugustele kontekstidele, sh perekonnale, koolile ja kogukonnale.

Vooruste uurimise valdkonnas on toimunud uuendus selles, kuidas voorusi hariduse kaudu eristatakse, liigitatakse ja edendatakse. Põhiliste eetiliste väärtuste (õiglus, austus, hoolivus) ja soorituskesksete vooruste (usinus, distsipliin, pingutus, sihikindlus, kriitiline mõtlemine) eristamine – sarnaselt eristamisele kõlbeliste vooruste (õiglus, austus, kaastunne, tänulikkus, ausus, suuremeelsus, praktiline tarkus) ja oskustel põhinevate vooruste vahel, mida on vaja mingi tegevuse tõhusaks sooritamiseks – illustreerib seda uuenenud arusaama, mis tugineb osaliselt moraalipsühholoogia uuringutele.

Sellest hoolimata seostub vastav kõlbelise kasvatuse suundumus tugevamalt noorte positiivse arengu (*Positive Youth Development*, PYD) raamistikuga, mis hõlmab ka kõlbelisi voorusi ning on üle võtnud suure osa 1990ndatel tehtud iseloomukasvatuse uuringutest.

Sotsiaal-emotsionaalse õppe (*social and emotional learning*, SEL) pooldajad on esitanud erinevaid määratlusi oma töö tulevikusuundade kirjeldamiseks: praktilise kasvatustöö rajamine empiirilistele tõenditele; rakendatud programmide hindamine; programmide levitamine üle maailma; töö süvendamine erinevates kontekstides (atmosfäär klassis ja koolis, õpetamistegevused, partnerlussuhted ja suhted kooli, perekonna ja kogukonna vahel); suurema mõju avaldamine poliitikas; suurema tähelepanu pööramine kultuurilistele ja etnilistele eripäradele ning raskustes olevatele isikutele (Weissberg jt, 2017).

Mõningaid tulemusi sotsiaal-emotsionaalne õppe kohta tehtud uuringutest rakendatakse haridusprogrammides ka täna. Samal ajal täiustatakse sekkumismudeleid, et muuta programmid tõhusamaks, st toetada paremini inimeste sotsiaal-emotsionaalset ja iseloomu arengut ning saavutada olulisi tulemusi. Neuroteaduse ja kognitiivse psühholoogia uuringuid kasutatakse õpiprotsesside selgitamiseks ja varases lapseeas toimuva arengu tähtsuse rõhutamiseks (Blair ja Raver, 2017).

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Sotsiaal-emotsionaalne teooria ja selle rakendused hariduses on tihedalt seotud noorte positiivse arengu raamistikuga (Elias jt, 2017). See lähedus ilmneb näiteks järgmistes aspektides: keskendumine positiivsete pädevuste ja kerksuse edendamisele; hindamisel võetakse arvesse nii konteksti ja keskkonda kui ka isiklikke võimeid; tuginetakse ühistele psühholoogilistele teooriatele ja mudelitele, sh sotsiaal-emotsionaalse õppe teooriale ning arengu- ja hindamismudelitele. Need lähenemisviisid kasutavad empiirilistes uuringutes mitmeid ühiseid mõisteid, nagu suhtlemisoskused, akadeemiline sooritus ja sotsiaalsete suhete kvaliteet, seostades neid eluvaldkondi riskikäitumise ennetamisega.

Noorte positiivse arengu uurijad peavad väga oluliseks institutsioone, mis aitavad noortel sotsialiseeruda. Nad kasutavad hindamisskaalasid, mis on kooskõlas positiivse psühholoogiaga. Projekt Flourishing Children Project püüab näiteks leida selgeid näitajaid noorte positiivse arengu kohta, uurides nende edu arenemisel, suhetes, sotsiaalsetes oskustes koolis ja tööl, teiste arengu toetamisel ja samuti noorte isiklikku küpsemist ja kasvu (Lippman, 2014). Viimase viie aasta jooksul läbi viidud uuringud keskenduvad iseloomu- ja vooruskasvatusele, seksuaalsusele ning riskikäitumise ennetamisele.

Mitmekesisuse väärtustamine igapäevases õppimises
Näide päris elust Ajaloo tunnis arutlevad õpilased rändeteemadel. Mõned kommentaarid peegeldavad stereotüüpe erineva kultuuritaustaga inimeste kohta. Õpetaja julgustab õpilasi analüüsima erinevaid vaatenurki, kasutades lugusid päris elust, usaldusväärseid tõendeid ja lugupidavat arutlemist, et aidata neil teha vahet stereotüüpidel ja faktidel.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasavates klassiruumides nähakse mitmekesisust õppevahendina ning aidatakse õpilastel arendada empaatiat, kriitilist mõtlemist ja austust erinevate kogemuste vastu. Kuidas reageerida, kui klassiruumis toimuvate arutelude käigus kerkivad esile stereotüübid või väärarusaamad?

2.4 Kaasava hariduse põhiväärtused ja voorused

James Resti neljast komponendist koosnev mudel näitab kõlbelise mõtlemise ja toimimise (eetilise käitumise) protsessi individuaalsel tasandil. Eetilise käitumise komponendid:

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

a) 1. komponent: kõlbeline tundlikkus (tunnistamine), et tegemist on eetilise probleemiga. See on kõlbelise mõtlemise alus.
b) 2. komponent: kõlbeline hinnang. Pärast eetilise probleemi tuvastamist valivad otsustajad võimalike tegevuste hulgast endale meelepärase. Selleks tuleb otsustada, mis on selles konkreetses olukorras õige ja mis vale. Kõlbelise otsustusvõime arendamiseks tuleb harjutada kõlbelist arutlemist.
c) 3. komponent: kõlbeline motivatsioon. Kõlbelised väärtused on sageli vastuolus teiste väärtuste või põhimõtetega.
d) 4. komponent: kõlbeline iseloom. Kõlbelised agendid peavad ületama aktiivse vastuseisu, tulema toime väsimusega, mitte laskma kõrvalistel asjadel end häirida ning töötama välja läbimõeldud strateegiad oma eesmärkide saavutamiseks.

James Resti pakutud mudel põhineb eeldusel, et kõlbeline mõtlemine algab eetiliste küsimuste äratundmisest. Seega peab inimene olema kõlbeliselt tundlik, et tegeleda eetilise mõtlemisega. Kaasaegsed arusaamad lähtuvad sellest, et eetilist tundlikkust on võimalik arendada. Weaveri (2007) arvates hõlmab kõlbeline tundlikkus käitumuslikke mõisteid, mis viitavad keerukatele tegudele, kavatsustele, emotsioonidele ja tajudele. Ta rõhutab, et kõlbeline tundlikkus on käitumuslik mõiste, mida võib kirjanduses kohata eri vormides, näiteks hooliva reaktsioonina, oskusena tuvastada hoolimise kõlbelist mõõdet, intuitsioonina teiste inimeste mugavuse ja heaolu tajumisel ning kõlbelise hoolimise komponendina. Lovetti ja Jordani (2010) sõnul on kõlbeline tundlikkus „võime tunnistada kõlbeliste küsimuste olemasolu reaalsetes olukordades". Teised, ja see hõlmab ka meie seisukohta, määratlevad kõlbelist tundlikkust teiste heaolust hoolimisena, mis pole pelgalt kognitiivne võime.

Werhane (1999, 2002) toob välja, et kõlbelise tundlikkuse suurendamiseks tuleb arendada kõlbelist kujutlusvõimet. Kõlbeline kujutlusvõime hõlmab kõikide alternatiivide kaalumist konkreetse eetilise probleemi lahendamiseks, ning see on vajalik samm kõlbelise otsuse tegemisel. Kõlbeline vaikimine, nagu ka kõlbelise kujutlusvõime puudumine, takistab kõlbeliste küsimuste äratundmist.

DDCE teeb vahet kõlbelisel tundlikkusel ja kõlbelisel teadlikkusel. Koolituse eesmärk on suurendada üksikisikute ja rühmade kõlbelist teadlikkust.

- Eetiline teadlikkus: eetiliste aspektide äratundmine, olukorra tõlgendamine.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

- Eetiline tundlikkus: hõlmab teadlikkust, eetilise teema teadlikku uurimist, probleemide/osalejate keerukuste tunnistamist. Kuigi neid kahte mõistet kasutatakse koolituse ja enesehindamise eesmärgil, tuleks meeles pidada, et õpiväljundid on hierarhilised.

Lisa Kretz (2014) väidab, et üksnes kõlbelise mõtlemise õpetamisest jääb väheks ning koos sellega tuleb õpetada ka kõlbelist võimestamist. Tema sõnul on kõlbelise võimestamise jaoks vaja: 1) paremat suutlikkust i) kõlbeliste küsimuste läbimõtlemiseks avatud meele ja südamega ning ii) oma seisukoha põhjendamiseks; 2) vahendeid, millega positiivset kõlbelist muutust maailmas aktiivselt esile kutsuda; 3) emotsionaalset suunda, mis vähemalt võimaldaks positiivset kõlbelist tegevust ja annaks selleks rohkem motivatsiooni.

Ta räägib osalt vajadusest arendada kõlbelist tundlikkust, aga rõhutab samas vajadust emotsionaalse suuna järele. Ta tuletab meelde, et lääne analüütilises filosoofias kohtab sageli väärtuste dualismi mõistuse ja emotsioonide vahel. Kretzi väitel eeldab eetilise hariduse teadmiste-hoiakute-käitumise mudel, et teadmiste jagamine toob paratamatult kaasa käitumise muutuse, mis peegeldab uute teadmistega kaasnevat vastutust.

Kui emotsioonidel on kõlbelises mõtlemises ja kõlbeliste tegude motiveerimisel otsustav roll – nagu autor väidab –, tundub mõistlik käsitleda esmalt inimeste kõlbelise kogemuse emotsionaalset mõõdet. Emotsionaalne suhtlemine on sotsiaalse vastutuse ja eetilise kaasatuse seisukohalt väga oluline ja seda mõtet arendatakse edasi mängude kaudu.

Konkreetsetele väärtustele keskendudes võiks tähelepanu pöörata järgmisele: a) austus ja empaatia, b) võrdsed võimalused ja sotsiaalne õiglus, c) mitmekesisus ja kultuuriline teadlikkus ning d) koostöö ja kodanikuaktiivsus.

Ühise kaasamisvisiooni loomine
Näide päris elust Sama kooli õpetajatel on erinevad arusaamad sellest, mida kaasamine tähendab. Mõned keskenduvad peamiselt puudega õpilaste toetamisele, samas kui teised on seisukohal, et kaasamiseks tuleb edendada kõigi õppijate osalemist ja kuuluvustunnet. Kool korraldab koostööpõhise enesetäiendamistunni, kus õpetajad arutavad kaasava hariduse põhimõtete üle, tutvuvad rahvusvaheliste raamistikega ja lepivad kokku ühistes tegevusviisides, et edendada osalust ja võrdsete võimaluste loomist kõigis klassiruumides.

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kaasava õpetamise vaatepunkt

Ühine arusaam kaasamisest tagab õpetamistegevuste ühtsuse ja loob sidusa koolikultuuri, kus kõiki õpilasi toetatakse.

Kui hästi ühtib minu arusaam kaasamisest minu kolleegide ja kooli arusaamaga?

2.5 Peatüki kokkuvõte

Põhisõnumid

- Kaasav haridus põhineb õiglusel, osalusel, mitmekesisuse austamisel ja kõigile õppijatele võrdsete võimaluste andmisel.
- Kaasamise mõistmiseks ei piisa kitsalt puuetele keskendumisest, vaid see peaks hõlmama kõiki mitmekesisuse vorme, sh kultuurilisi, keelelisi, sotsiaal-majanduslikke, soolisi ja individuaalseid erinevusi.
- Rahvusvahelised organisatsioonid, nagu UNESCO, Euroopa Liit ja Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, on kehtestanud ühised raamistikud, mis suunavad kaasavat hariduspoliitikat ja tegevusi.
- Koolid täidavad kaasava kultuuri edendamisel olulist rolli, soodustades koostööd, kõrvaldades õppimist takistavaid tõkkeid ning hoolitsedes selle eest, et iga õpilane tunneks end väärtustatuna ja toetatuna.
- Õpetajad panustavad kaasavasse haridusse, tunnustades õpilaste mitmekesiseid vajadusi, seades kõigile õppijatele kõrged ootused ja kohandades oma õpetamistegevusi.
- Ühine arusaam kaasamisest loob ühise aluse otsuste tegemiseks ja aitab kujundada ühtseid kasvatustegevusi kõikides koolides.

Õpetajale mõtisklemiseks

- Kuidas ma määratlen kaasamist oma õppetöös?
- Kas minu õpetamisstrateegiad võtavad arvesse ja väärtustavad kõigi õppijate mitmekesisust?
- Millised osalemist või õppimist takistavad tegurid võivad minu klassis esineda ja kuidas neid lahendada?
- Kuidas saan kaasa aidata kaasavama kultuuri loomisele oma koolis?
- Kuidas tagada, et iga õpilane tunneks end austatuna, väärtustatuna ja suudaks õpingutest täiel määral osa võtta?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

3. Hilise noorukiea mõistmine

Hiline noorukiga tähistab olulist üleminekuetappi teistest sõltuvast lapseeast iseseisvasse täiskasvanuikka. Sel perioodil toimuvad noorte elus sügavad kognitiivsed, emotsionaalsed, sotsiaalsed ja kõlbelised muutused, mis kujundavad nende identiteeti, püüdlusi ja väärtussüsteeme. Pedagoogid, kes on huvitatud kaasavate väärtuste edendamisest, peavad selle arenguetapiga põhjalikult kursis olema, kuna hilise noorukiea iseloomulikud jooned mõjutavad seda, kuidas noored tajuvad mitmekesisust, reageerivad sotsiaalsetele erinevustele ja järgivad oma elus eetilisi põhimõtteid.

Uuringud näitavad, et noorukiga on inimese elus üks kõige vastuvõtlikumaid perioode varase lapsepõlve kõrval (Steinberg, 2014). Eesajukoore neuroloogiline kasv, suurenenud tundlikkus eakaaslaste mõju suhtes ning kasvav võime abstraktsel tasandil kõlbeliselt arutleda teevad selle arenguetapi eriti soodsaks kaasavate väärtuste – nagu empaatia, õiglus, austus ja kodanikuosalus – omaksvõtuks.

See peatükk uurib hilises noorukieas toimuvate arenguprotsesside põhijooni kognitiivsel, emotsionaalsel, sotsiaalsel ja identiteediga seotud tasandil ning analüüsib nende protsesside vastastikust mõju kaasavate hoiakute ja käitumismallide omandamisele. Samuti uurime eakaaslaste, meedia, koolikeskkonna ja pedagoogide rolli noorukite väärtushinnangute kujunemisel ning seda, kuidas kaasav haridus võib konkreetselt mõjutada noorte isiklikku ja sotsiaalset arengut. Viimases osas vaatleme, kuidas hilisteismelised õpivad ning millised kasvatuslikud lähenemised on selles vanuses kaasatuse edendamisel kõige tulemuslikumad.

3.1 Kognitiivne, emotsionaalne ja sotsiaalne areng

Noorukiea lõpuks jõuavad kognitiivsed funktsioonid tasemele, mis sarnaneb täiskasvanute omaga, ehkki neuroloogiline küpsus saavutatakse täielikult alles kahekümnendate eluaastate keskel. Noorukitel arenevad välja komplekssed oskused, nagu abstraktne arutlemine, hüpoteetiline mõtlemine ja metatunnetus (Keating, 2004). Need võimaldavad analüüsida sotsiaalseid norme, seada kahtluse alla ebaõiglust ja tegeleda kõlbelise refleksiooniga, mängides kandvat rolli kaasavate hoiakute kujunemisel.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Neuroteaduslikud uuringud näitavad, et kõrgemad kognitiivsed funktsioonid, sh emotsioonide reguleerimine ja impulsikontroll, paranevad märkimisväärselt hilises noorukieas, kuid jäävad tundlikuks kontekstuaalsete ja emotsionaalsete tegurite suhtes (Steinberg, 2009). Seetõttu suudavad noorukid rahulikes olukordades sageli kõrgel tasemel arutleda, kuid jäävad emotsionaalselt pingelistes olukordades hätta. Pedagoogide ülesanne on niisiis luua struktureeritud keskkond, kus saab julgelt arutleda mitmekesisuse ja kõlbeliste dilemmade üle.

Emotsionaalsel tasandil õpivad hilisteismelised järjest paremini end kontrollima ja tehtu üle järele mõtlema. Samas on nad sel perioodil väga emotsionaalsed ja tundlikud. Üha rohkem on näha kognitiivse ja afektiivse empaatia arengut (Davis ja Franzoi, 1991). Empaatia toetab prosotsiaalset käitumist ja vähendab eelarvamusi, mistõttu on emotsionaalne kasvatus hädavajalik kaasavate väärtuste edendamiseks.

Emotsionaalsed haavatavused on aga endiselt pildil. Ärevus, sotsiaalne võrdlemine ja ebakindlus tuleviku suhtes võivad suurendada tundlikkust eakaaslaste hinnangute või rühmasurve suhtes. Seetõttu on tähtis luua toetav kooli atmosfäär, sest noored, kes tunnevad end emotsionaalselt turvaliselt, on rohkem avatud erinevustele ja nende käitumine on kaasavam (Long jt, 2021).

Sotsiaalsel tasandil iseloomustab hilist noorukiiga iseseisvuse kinnistumine ja suhtlemisoskuste lihvimine. Suhted eakaaslastega muutuvad tihedamaks ja mitmekesisemaks, kujunedes peamisteks väljadeks sotsiaalse identiteedi ja kuuluvustunde kujundamisel. Sõprussuhted on enamasti stabiilsemad, toetavamad ja põhinevad ühistel väärtustel, mis seab sõpruskonnad väärtuste edasiandmisel kesksele kohale (Brown ja Larson, 2009).

Samal ajal hakkavad noorukid üha aktiivselt osalema laiemates sotsiaalsetes kontekstides, nagu koolikogukonnad, veebivõrgustikud ja kodanikuühiskonna institutsioonid. Nii puutuvad nad kokku uute mitmekesisuse mudelitega ja mõnikord ka diskrimineerivate või polariseerivate diskursustega. Kriitilist mõtlemist ja meediapädevust edendavad hariduslikud meetmed võivad aidata noortel suhtuda mitmekesisusse avatult, mitte hirmu või eelarvamustega.

Õpilaste sotsiaalse ja emotsionaalse arengu toetamine
Näide päris elust

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Klassiruumis toimuva arutelu käigus on kahel õpilasel ühe sotsiaalse teema osas tugev erimeelsus. Vestlus muutub üha emotsionaalsemaks. Üks õpilastest segab korduvalt vahele, samas kui teine tõmbab arutelust tagasi ja keeldub osalemast. Selle asemel, et arutelu lõpetada, soovitab õpetaja õpilastel enne vastuse andmist väike paus teha ja oma emotsioonide üle mõtiskleda. Õpilasi julgustatakse oma tundeid teadvustama, erinevaid seisukohti ära kuulama ja oma arvamuse väljendamisel viisakaks jääma. Tegevuse lõpus arutlevad õpilased selle üle, kuidas emotsioonide juhtimine ja teiste seisukohtade mõistmine aitasid jõuda konstruktiivsema dialoogini.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Noorukiaeg on oluline periood kognitiivsete, emotsionaalsete ja sotsiaalsete oskuste arenemises. Klassiruumis saadud kogemused, mis edendavad emotsioonide reguleerimist, empaatiat, teiste seisukohtade mõistmist ja lugupidavat suhtlemist, aitavad õpilastel tugevdada suhteid teiste inimestega ja arendada kõlbelist arutlemist, luues samal ajal kaasavama õpikeskkonna. Kuidas saan aidata õpilastel klassiruumis toimuvate arutelude käigus oma emotsioone juhtida, arvestada erinevate vaatenurkadega ja suhelda teistega lugupidavalt?

3.2 Identiteedi kujunemine ja kuuluvustunde otsing

Identiteedi kujunemine on hilise noorukiea üks peamisi arenguid. Eriksoni klassikalise raamistiku kohaselt on selle etapi peamine psühhosotsiaalne väljakutse identiteedi ja rolli erinevuste selgitamine (Erikson, 1968). Sellele tuginevad kaasaegsed uuringud näitavad, et identiteedi kujunemise käigus toimub avastamine ja pühendumine nii isiklikus, sotsiaalses, kultuurilises kui ka kõlbelises plaanis (Kroger jt, 2010).

Noorukid katsetavad erinevaid rolle, liikmestaatusi ja maailmavaateid, seavad kahtluse alla varem omaks võetud eeldused ning loovad ühtsema mina-mõiste. Mitmekesistes ühiskondades võib see tähendada erinevate kultuuriliste või keeleliste identiteetide vahel navigeerimist või perekonna ootuste ja isiklike püüdluste ühitamist. Identiteedi otsimine muudab noorukid eriti vastuvõtlikuks väärtuspõhisele õppimisele. Nad on valmis arutama eetilisi küsimusi, võitlema ebaõigluse vastu ja mõtisklema oma koha üle ühiskonnas. Kaasav haridus võib õpilasi sel teekonnal suunata ning on abiks empaatia, õigluse ja austusega seotud väärtuste omaksvõtul osana isiklikust identiteedist.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kuulumisvajadus on hilises noorukieas väga tugev. Eakaaslased pakuvad emotsionaalset turvatunnet, tunnustust ja ühist identiteeti. Uuringud näitavad, et noored, kes tunnevad, et nad kuuluvad kooli ja eakaaslaste seltskonda, tunnevad suuremat heaolu, motivatsiooni ja kõlbelist pühendumust (Wentzel, 2017). Kuuluvustunde otsimine võib viia ka teisi tõrjuvate käitumismustriteni. Noorukid võivad üle võtta rühmasiseseid eelarvamusi, näha teisi rühmi stereotüüpidena või osaleda kiusamises, et säilitada oma sotsiaalset staatust. Kaasav koolikultuur, mitmekesised eeskujud ja struktureeritud ühisõpe aitavad juhtida kuuluvussoovi kaasavama dünaamika suunas.

Hilises noorukieas kujunevad välja ka kõlbeline ja kodanikuidentiteet. Paljud hakkavad end nägema sotsiaalsete agentidena, kes suudavad panustada oma kogukonda. Praktiline õpe ja muud samalaadsed programmid, eetilised väitlused ja kultuuridevahelised dialoogid toetavad kaasatusega seotud prosotsiaalsete kohustuste võtmist.

Kuulumistunde edendamine, austades seejuures igaühe individuaalset identiteeti
Näide päris elust Õppeaasta keskel liitub klassiga uus õpilane. Kuigi klassikaaslased on tema vastu viisakad, tunneb ta end siiski kõrvalisena, sest sööb lõunat sageli üksi ja osaleb harva rühmategevustes. Õpetaja võtab kasutusele struktureeritud strateegia eakaaslaste toetuse saavutamiseks, määrates uuele õpilasele mitme nädala jooksul erinevate paaritööde tegemiseks mõne klassikaaslase paariliseks. Lisaks räägivad õpilased klassiruumis oma huvidest, tugevatest külgedest ja kogemustest, mis aitab neil leida ühiseid jooni ja erinevusi.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Noorukieas on eakaaslaste poolt aktsepteerituse ja väärtustatuse tunne tihedalt seotud identiteedi kujunemise ja heaoluga. Mõtestatud suhtlemisvõimaluste loomine aitab õpilastel arendada kuuluvustunnet ja mõista, et mitmekesisus tugevdab klassikogukonda. Kuidas tagada, et iga õpilane tunneks end aktsepteerituna ja saaks võimaluse klassi seltsielus sisukalt osaleda? Kas on õpilasi, kes võivad näida kaasatud, kuid tunnevad end siiski eraldatuna?

3.3 Eakaaslaste, meedia ja ühiskonna mõju väärtustele

Suhted eakaaslastega avaldavad suurimat mõju noorukite hoiakutele, käitumisele ja väärtussüsteemidele. Soov olla aktsepteeritud muudab noorukid väga tundlikuks eakaaslaste

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

hulgas valitsevate normide suhtes, eriti seoses sotsiaalse kaasamise või tõrjutusega. Eakaaslased võivad tugevdada kaasavaid hoiakuid – näiteks kaitsta marginaliseeritud õpilasi – aga ka põlistada eelarvamusi ja diskrimineerivat käitumist. Uuringud näitavad, et noorukitel on suurem tõenäosus käituda kaasavalt, kui nad peavad sellist käitumist oma eakaaslaste seas normiks (Killen ja Rutland, 2011). Seevastu konformismisurve võib suurendada sallimatust, kui ülekaalus on tõrjuvad normid. Pedagoogid saavad eakaaslaste negatiivset mõju vähendada, edendades ühisõpet, vastastikust mentorlust ja õpilaste algatusi, mis on kaasava käitumise eeskujuks.

Lisaks mängib noorte maailmavaate kujundamisel keskset rolli digitaalne meedia. Suhtlusvõrgud pakuvad neile seninägematut mitmekesisust, kuid samas kohtab seal ka väärinfot, stereotüüpe, vihakõne ja polariseerunud narratiive. Uuringud näitavad, et internetis kogetu mõjutab oluliselt sotsiaalseid hoiakuid ja rühmadevahelisi arusaamu (Nesi, 2020). Seetõttu on meediapädevus kaasatuse seisukohalt hädavajalik oskus. Noored peavad õppima veebisisu kriitiliselt hindama, ära tundma kallutatud narratiive ja mõistma digikäitumise sotsiaalseid tagajärgi. Pedagoogid saavad arendada kriitilist refleksiooni läbi suunatud arutelude, projektitöö ja mitmekesisuse meediakajastuse analüüsi.

Lõpetuseks mõjutavad noorukite väärtushinnanguid ka laiemad ühiskondlikud tegurid, sh kultuurinormid, poliitilised sõnumid ja sotsiaal-majanduslik ebavõrdsus. Avalikud arutelud rände, soolidentiteedi või puuete üle võivad tugevdada nii kaasavaid kui ka tõrjuvaid hoiakuid. Vähemusrühmadesse kuuluvad noorukid võivad kogeda diskrimineerimist, mis mõjutab nende enesehinnangut ja kuuluvustunnet. Koolidest on võimalik kujundada tasakaalustavad keskkonnad, kus keskendutakse võrdsuse, sotsiaalse õigluse ja kultuuridevahelise mõistmise sihipärasele edendamisele. Kokkupuude mitmekesisusega positiivses ja struktureeritud keskkonnas vähendab eelarvamusi ja suurendab empaatiat (Pettigrew ja Tropp, 2006).

Eakaaslaste mõju mõistmine
Näide päris elust Vahetunni ajal arutavad mitmed õpilased sotsiaalmeedias leviva video üle, milles naeruvääristatakse ühe klassikaaslase kõnemaneeri ja välimust. Mõned õpilased peavad seda meelelahutuslikuks, samas kui teised tunnevad end ebamugavalt, aga ei julge seda sotsiaalset tõrjutust kartes välja öelda. Õpetaja kasutab seda olukorda meediapädevust ja sotsiaalset mõju käsitleva klassitöö läbiviimiseks. Õpilased analüüsivad video sõnumit, arutades järgmisi küsimusi. Milliseid

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

stereotüüpe see kinnistab? Miks inimesed sellist sisu jagavad? Kuidas see võib mõjutada sihtmärgiks olevat isikut? Milline reaktsioon oleks lugupidavam? Arutelu julgustab õpilasi vahet tegema sellel, mis on populaarne ja mis on eetiline, ning mõtisklema oma vastutusele digikodanikena.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Eakaaslased, meedia ja suhtlusvõrgud mõjutavad tugevalt noorukite hoiakuid ja väärtushinnanguid. Kriitilise meediapädevuse arendamine aitab õpilastel tuvastada stereotüüpe, seista vastu sotsiaalsele survele ning teha teadlikke ja lugupidavaid otsuseid, mis edendavad kaasamist nii veebis kui ka päriselus. Kuidas aidata õpilastel kriitiliselt hinnata sõnumeid, mida nad saavad eakaaslastelt, sotsiaalmeediast ja popkultuurist? Kas minu tunnid pakuvad võimalusi arutada internetis käitumise eetilisi tagajärgi?

3.4 Kaasava hariduse mõju noorukite arengule

Kaasav haridus avaldab sügavat mõju noorukite kognitiivsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele arengule. See ei tähenda lihtsalt omaksvõttu, vaid mitmekesisuse aktiivset austamist, võrdset osalemist ning kõlbeliste ja kodanikuoskuste arendamist.

Kaasav õpikeskkond suurendab õpilaste kognitiivset kaasatust ja parandab nende kriitilise mõtlemise oskusi. Erinevate vaatenurkadega tutvumine soodustab paindlikku mõtlemist ja sügavamat arusaama. Kaasavates klassiruumides õppimine aitab õpilastel paremini mõista teiste seisukohti, mis on tähtis osa arenenud kõlbelisest arutlemisest (Eisenberg jt, 2015).

Kaasav atmosfäär koolikeskkonnas on tihedalt seotud kõrgema enesehinnangu, väiksema ärevuse ja suurema emotsionaalse kerksusega. Noored, kes tunnevad, et neid aktsepteeritakse ja väärtustatakse, suhtlevad tõenäolisemalt teistega positiivselt ja võtavad omaks prosotsiaalsed normid (Wentzel ja Caldwell, 1997).

Kaasav haridus edendab koostööd, suhtlemist, konfliktide lahendamist ja empaatiat. Õpilased õpivad töötama erineva taustaga eakaaslastega, mis vähendab stereotüüpe ja tugevdab sotsiaalset sidusust. Need oskused on olulised nii isiklikuks arenguks kui ka demokraatlikuks osalemiseks.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kui õpilased osalevad kaasavas keskkonnas, võtavad nad suurema tõenäosusega omaks sellised kõlbelised ja kodanikuühiskonna väärtused nagu võrdsus, austus ja sotsiaalne õiglus. Kaasavad tegevused, nagu dialoogiline õpetamine, ühisõpe ja praktiline õpe aitavad noorukitel arendada tegutsemisvõimet ja vastutustunnet teiste suhtes.

Reageerimine stereotüüpidele klassiruumis
Näide päris elust Karjäärivalikuid käsitlevas rühmaarutelus märgib üks õpilane: „Tüdrukud pole tavaliselt nii head insenerid kui poisid.” Mõned klassikaaslased naeravad, teised aga vaikivad. Tundub, et mõned neist tunnevad end ebamugavalt. Selle asemel, et õpilast kohe parandada, kutsub õpetaja klassi üles järele mõtlema, esitades järgmisi küsimusi. Kust selline mõtteviis sinu arvates pärineb? Kas sa oskad tuua näiteid, mis selle stereotüübi ümber lükkavad? Kuidas võiks see uskumus mõjutada kellegi enesekindlust või võimalusi? Arutelu lõpus rõhutatakse, et inimesi tuleks hinnata nende võimete ja huvide ja mitte stereotüüpide alusel.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Hiline noorukiiga on kõlbelise arutlemise ja kriitilise mõtlemise arengu seisukohalt otsustav periood. Stereotüüpide käsitlemine läbi lugupidava dialoogi julgustab õpilasi eelarvamusi kahtluse alla seadma, empaatiat arendama ja kujundama kaasavamaid hoiakuid. Kuidas reageeriksite, kui teie tunnis kõlaks ootamatult diskrimineeriv või stereotüüpne märkus?

3.5 Õpiprotsessid hilises noorukieas

Hilisteismelised õpivad kaasatust nii kognitiivsete kui ka kogemuslike protsesside kaudu. Kognitiivsed lähenemised, nagu eetilised väitlused, juhtumiuuringud ja debatid, soodustavad refleksiooni ja kõlbelist arutlemist. Käitumuslikud lähenemised, nagu rollimängud, koostööprojektid ja eeskuju näitamine, tugevdavad kaasavaid harjumusi ja sotsiaalseid oskusi. Uuringud näitavad, et nende lähenemiste ühendamine tugevdab väärtuste omaksvõttu (Narvaez ja Lapsley, 2008).

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Sellest lähtuvalt õpivad noorukid kõige paremini siis, kui nad tajuvad selle olulisust ja saavad tegutseda iseseisvalt. Kaasavate väärtuste seostamine eluliste probleemidega (nt diskrimineerimine, sotsiaalne õiglus) suurendab õpilaste motivatsiooni. Osaluspedagoogika, näiteks projektiõpe, praktiline õpe ja õpilaste algatused, suurendab kaasamist, andes noortele rohkem sõnaõigust ja vastutust.

SELi programmid arendavad kaasatuse jaoks olulisi pädevusi, nagu empaatia, emotsioonide reguleerimine, vastutustundlik otsuste tegemine ja suhteoskused. Metaanalüüsid kinnitavad, et SEL parandab õpitulemusi ja vähendab antisotsiaalset käitumist (Durlak jt, 2011). Hilisteismeliste jaoks pakub SEL vahendeid keerulistes sotsiaalsetes keskkondades toime tulemiseks ning mitmekesisusse avatult ja empaatiaga suhtumiseks.

Tabelis 1 on kokku võetud hilise noorukiea peamised arengujooned ning näidatud nende otsest mõju kaasavatele õpetamisvõtetele, luues seeläbi õpetajate jaoks praktilise silla teooria ja õpetamise vahel.

Tabel 1. *Hilise noorukiea peamised tunnusjooned ja nende mõju kaasavale õpetamisele*

Arenguline mõõde	**Hilise noorukiea peamised tunnusjooned**	**Mõju kaasavatele õpetamisvõtetele**
Kognitiivne areng	Kõrgtasemel abstraktne ja kriitiline mõtlemine Võime kõlbeliselt arutleda ja eetiliselt mõtiskleda Arenev metatunnetus	Kasutage väitlemist, eetilisi dilemmasid ja kaasamist käsitlevaid juhtumiuuringuid Julgustage kriitilist arutelu diskrimineerimise ja sotsiaalse õigluse teemadel Soodustage väärtuste ja veendumuste üle mõtisklemist
Emotsionaalne areng	Oskus emotsioone reguleerida on küll paranenud, aga noor on emotsionaalselt väga tundlik Arenev empaatiavõime Kalduvus ärevusele ja sotsiaalsele hindamisele	Looge emotsionaalselt turvalised klassiruumid Tunnustage emotsioone ja läbielatud kogemusi Kasutage SEL-tegevusi
Sotsiaalne areng	Suhted eakaaslastele avaldavad tugevat mõju Soov iseseisvuse ja tunnustuse järele Suurem osalemine väljaspool perekonteksti	Kasutage ühisõpet ja vastastikust mentorlust Edendage positiivseid eakaaslaste norme ja kaasavat rühmatööd Julgustage õpilasi osalema ja juhirolli võtma

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Identiteedi kujunemine	Isikliku, sotsiaalse ja kõlbelise identiteedi aktiivne uurimine Kultuurilise, soolise ja sotsiaalse identiteedi väljaarendamine Sidususe ja tähenduse otsimine	Võtke kasutusele tegevused, mis võimaldavad identiteedirefleksiooni (päevikud, arutelud) Austage mitmekesiseid identiteete ja vältige stereotüüpide kasutamist Toode välja kaasavaid eeskujusid ja lugusid
Kuulumisvajadus	Tugev vajadus aktsepteerituse ja rühma kuulumise järele Rühmasisese tõrjuva käitumise oht	Edendage kuuluvustunnet kõigi õpilaste seas Võtke ennetavaid samme kiusamise ja mikroagressioonide vastu Edendage kaasavaid klassiruuminorme
Eakaaslaste ja **meedia** mõju	Suur vastuvõtlikkus eakaaslaste normidele Suur kokkupuude sotsiaalmeedia ja digitaalse aruteluga	Õpetage meediapädevust ja kriitilist digitaalset kodanikupädevust Võidelge stereotüüpide ja väärinfoga Soodustage arutelu internetis käitumise üle
Kõlbeline ja kodanikuareng	Kasvav sotsiaalne vastutustunne Huvi õigluse, õiguste ja osaluse vastu	Võtke kasutusele praktiline õpe ja kogukonnaga suhtlemine Seostage õppekava tegelike ühiskondlike probleemidega Edendage aktiivset ja vastutustundlikku kodanikukäitumist

3.6 Peatüki kokkuvõte

Põhisõnumid

- Hiline noorukiiga on identiteedi, empaatia, kõlbelise arutluse ja kaasavate väärtuste kujunemise seisukohalt otsustava tähtsusega.
- Suhted eakaaslastega, kooli atmosfäär, perekond ja digikeskkond mõjutavad tugevalt õpilaste suhtumist mitmekesisusse.
- Õpetajate ülesanne on luua emotsionaalselt turvaline õpikeskkond, kus kõik õpilased, et nad kuuluvad sinna ja neid austatakse.
- Aktiivsed metoodikad, refleksioon, dialoog ja koostöine õpe aitavad noorukitel kaasavaid väärtusi paremini omaks võtta kui otseste juhiste andmine.
- Noorte arengu mõistmine võimaldab õpetajatel kavandada õpikogemusi, mis edendavad kaasamist, kriitilist mõtlemist ja kodanikuaktiivsust.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Õpetajale mõtisklemiseks

Enne tundide planeerimist kaaluge järgmist.

- Kuidas soodustab minu klass iga õpilase kuuluvustunnet?
- Kas kõigil õpilastel on võimalus osaleda ja tunda, et neid kuulatakse?
- Kuidas reageerida stereotüüpidele või tõrjutusele, kui need peaksid esile kerkima?
- Kas ma aitan õpilastel kriitiliselt analüüsida eakaaslaste ja sotsiaalmeedia mõju nende hoiakutele?
- Millised tunnitegevused seovad kaasavaid väärtusi kõige paremini õpilaste igapäevaste kogemustega?

4. Õpetajate pädevused kaasavate väärtuste edendamisel

Pädevus tähendab oskust teha midagi tõhusalt. See teadmine ei piirdu üksnes teabe omamisega (kuigi see on loomulikult oluline), vaid hõlmab ka tegutsemisvõimet. Tegutsemine eeldab lisaks intelligentsusele ka soovi ja tahte olemasolu. Soovi võib metafoorselt mõista ka valmidusena teha midagi kogu hingest.

Sellised hoiakud tekitavad noores motivatsiooni, mis on eriti oluline kõlbelise või eetilise tegevuse puhul, mida tehakse oma vabast tahtest, kuna seda peetakse heaks ja soovitavaks. Väärtus on miski, mida tuntakse ja hinnatakse, mille poole teadlikult püüeldakse. Kui väärtused pole pelgalt abstraktsed ideaalid, vaid suunavad seda, kuidas me päriselt ise käituda otsustame, saavad neist kõlbelised väärtused. Nagu 2. peatükis kirjeldatud, on kaasavad väärtused kas kõlbelised või eetilised. Näiteks väärtustab üks keeleõpetaja ideaalina inimeste vahelist võrdsust, aga väldib väitluste läbiviimisel nende õpilaste poole pöördumist, kelle keeleoskus on ebapiisav, sest neil on raskem dialoogis osaleda ja see teeks tunnitegevuse läbiviimise keerulisemaks. Võrdõiguslikkus kui väärtus ei mõjuta nende õpetamistegevusi. Teine kolleeg näeb võrdsuses mitte lihtsalt ideaali, vaid praktilist suunist. Ta ei tee väitlustes õpilastel vahet nende keeleoskuse põhjal.

Kohustuslike haridussätete kontekstis, nagu kaasav hariduskorraldus, on vaja ületada näiline dilemma, sest kõlbeliste väärtuste, sh kaasavate väärtuste omaksvõtt on seotud isikuvabadusega. Tundub üsna paradoksaalne, et kaasav haridus on seadusega kohustuslikuks

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

tehtud, kuna see mõjutab nii õpetajate kui ka õpilaste kõlbelist südametunnistust, kes võivad kaasavaid väärtusi seetõttu tajuda pealesunnituna. Selline olukord võib tekkida näiteks siis, kui kaasavaid väärtusi ei mõisteta ja seetõttu ei aktsepteerita, või siis, kui väärtusi küll mõistetakse, aga nende elluviimist koolis ja klassis peetakse keeruliseks. Sellest hoolimata on mõistlik pidada seda vastuoluks kahe näiliselt ühildamatu idee vahel, mille lahendamiseks peame uue pilguga üle vaatama oma senised eeldused, mõisted või määratlused.

See peatükk keskendub kahepoolse praktika mõistmisele ja sellest tulenevalt kahepoolsele pädevusele, mida õpetajad vajavad kaasavate väärtuste õpetamiseks. Ühelt poolt käsitleme eetilisi pädevusi – tundlikku teemat, mis puudutab isikuvabadust ja südametunnistust. Teisalt käsitleme kasvatuslikke pädevusi, mis on samuti keeruline ülesanne, kuna kaasavate väärtuste õpetamine erineb teooria ja praktika õpetamises ainetes, millel puudub otsene seos kõlbelise vabadusega. Need kaks pädevuste rühma on omavahel seotud. Kõige tõhusam strateegia kõlbeliste väärtuste õpetamiseks on läbi eeskuju, aga sellel peatume pikemalt veidi hiljem.

4.1 Kaasav olemine

Õpilased õpivad kaasavat käitumist, mis väljendub kõigis koolitegevustes, kõige tõhusamalt siis, kui õpetajad näitavad eeskuju, kuigi hilises noorukieas võib eriti oluliseks saada eakaaslaste mõju. Autentsus ehk võime jääda iseendale truuks ja järgida oma veendumusi, nõuab õpetajatelt kaasamise kontekstis enamat kui lihtsalt õigesti käitumist, õpilastega positiivsete suhete hoidmist või mitmekesisuse aktsepteerimise ja austamise väljendamist. See eeldab, et õpetajad ise kehastaksid kaasatust ja käituksid järjepidevalt kooskõlas oma iseloomu ja veendumustega.

Selleks, et olla kaasav, peab inimesel seega olema kõlbeline pädevus. Ta peab suutma käituda viisil, mis vastab tema isiklikust veendumusest tulenevatele kaasavatele väärtustele ning tundma kõlbelist kohustust neid väärtusi kaitsta. Kaasavas hariduses sulandub õpetaja eetiline pädevus üldise kasvatusliku pädevusega ning kaasamine toimub ka väljaspool klassiruumi, mõjutades kogu kooli atmosfääri ja kultuuri. Õpetajate arenemine ja kujunemine kaasavate isiksustena on vajalik kaasava hariduse rakendamiseks ning paljudel juhtudel toimub see paralleelselt nende õpilaste kõlbelise arenguga.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Õpilaste seisukohast ning kaasava hariduse eesmärgina on kõlbeliste pädevuste arendamine vajalik, et suhted kõigi hariduskogukonna liikmete vahel oleksid austavad ja tähenduslikud. Selliste pädevuste arendamine on tihedalt seotud iseloomu kujundamisega. Seega toetab kaasav haridus õpilasi sisemise motivatsiooni arendamisel kaasavate väärtuste suhtes. Kaasava hariduse olemuseks on õpetada vabadusi ja teenida vabadusi. See on osa sotsiaalsest ja kõlbelisest kasvatusest ega saa toimuda mehaaniliselt – kaasava hariduse protseduuride rakendamine ei too automaatselt kaasa soovitud tulemusi. Õpilased peavad ise otsustama kaasavalt käituda. Seega on kaasav haridus selline haridus, mis edendab kõlbelist vabadust.

Kokkuvõttes võib öelda, et kaasavad õpetajad mõjutavad õpilasi ilma välise sunnita. Nende mõju on emotsionaalne, ratsionaalne ja tugineb kaasavatele väärtustele. Sellist mõju tuleks käsitleda kaasava hariduse lahutamatu osana ja ühe peamise kriteeriumina, millest õpetajad oma töös lähtuvad. Õpetajad peavad alati meeles pidama, et nende kõige mõjusam õppevahend on nemad ise. Selle vastutuse tunnistamine tõstatab loomulikult küsimuse: kas meie, õpetajad, oleme valmis õpetama kaasavaid väärtusi?

UNESCO (2017, lk 35) toob seda küsimust käsitledes välja neli põhiväärtust, mis toetavad õpetajate pädevust kaasava hariduskorralduse arendamisel ja säilitamisel.

1. Õppijate mitmekesisuse väärtustamine: õpilastevahelisi erinevusi peetakse hariduses ressursiks ja väärtuseks.

2. Kõigi õppijate toetamine: õpetajad seavad igale õpilasele kõrged ootused.

3. Koostöö teistega: koostöö ja meeskonnatöö on kõigi õpetajate jaoks olulised lähenemisviisid.

4. Pidev erialane enesetäiendamine: õpetamine on iseenesest õppimistegevus ning õpetajad võtavad vastutuse elukestva õppimise eest.

Need neli mõõdet kehtivad hariduse kohta tervikuna. Kaasava hariduse puhul lisandub selge kohustus tagada haridus kõigile, pöörates tähelepanu mitmekesisusele. See rõhutab kohustust kohandada õpetamistegevusi, et tagada kõigi aktiivne osalemine haridusprotsessis (Kohout-Diaz, 2025).

Co-funded by the European Union

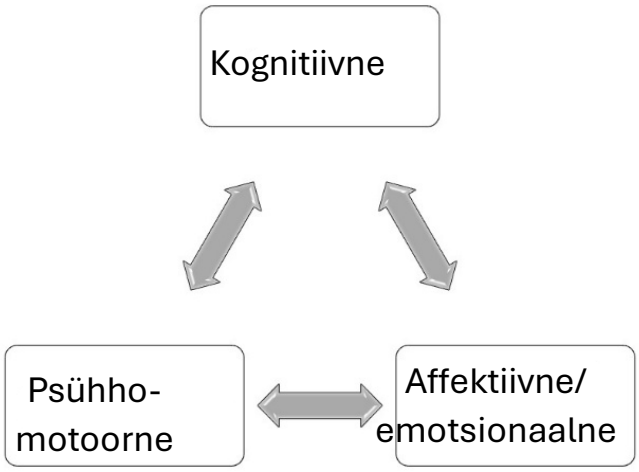
Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

4.2 Õpiväljundite valdkonnad

Bloom räägib oma töödes õpivaldkondadest (*domains of learning*). Bloom püüdis eesmärkide ja väljunditena sõnastada, mida inimesed võivad või peaksid õppima, ja jagas need inimeste võimetele põhjal erinevatesse valdkondadesse. Bloom töötas välja kognitiivse valdkonna, st valdkonda, mis käsitleb intellektuaalset võimekust ja ratsionaalse intelligentsuse võimalusi. Teised teadlased on hiljem pakkunud välja täiendavaid valdkondi. Tänapäeval kasutatakse Bloomi taksonoomiat õppekavade koostamisel raamistikuna õpieesmärkide ja -tulemuste liigitamiseks vastavalt sellele, millist oskust nendega arendada soovitakse. Need valdkonnad on kujutatud joonisel 1, mis annab kontseptuaalse ülevaate nende pädevuste komponentidest, mida õpetajad peavad omandama kaasavate väärtuste õpetamiseks. Need valdkonnad moodustavad ringikujulise dünaamilise ahela: iga valdkond mõjutab teisi ning ükski neist ei toimi teistest eraldi.

Joonis 1.

Bloomi taksonoomia valdkonnad



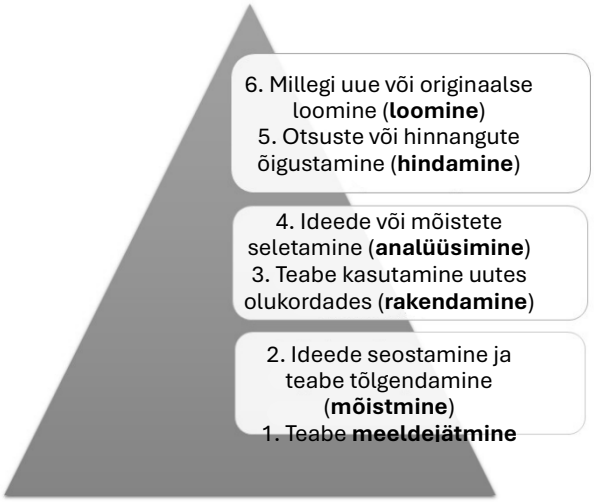
Kognitiivne valdkond hõlmab tegevusi nagu teadmine, arusaamine, arutlemine ja probleemide lahendamine. See ulatub põhioskustest (1 ja 2) kuni keerukamate oskusteni (5 ja 6), nagu on näidatud joonisel 2.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Joonis 2.

Kognitiivse valdkonna oskused



Afektiivne valdkond, mida on intellektuaalselt raskem „mõista", koosneb hoiakutest, väärtustest, emotsioonidest ja kalduvustest. See hõlmab järgmiste aspektide õppimist kõigil eluetappidel:

- vastuvõtt (tähelepanu);
- vastus (osalemine);
- hindamine (tunnustamine);
- väärtuste organiseerimine (hierarhia loomine);
- väärtuste omaksvõtt (nende mõistmine ja kasutamine motivatsiooniallikana).

Afektiivne valdkond hõlmab südant, mis on väärtuste hindamise ja omandamise keskmes. Psühhomotoorne valdkond hõlmab seevastu füüsilisi, motoorseid või käelisi oskusi: taju, motoorne koordinatsioon, liigutuste täpsus, kohanemine, tehniliste oskuste rakendamine, liigutuste automatiseerimine ning keeruliste liigutuste loomine. Need põhioskused on vajalikud igasuguseks tegutsemiseks. Kaasava hariduse raames on see valdkond mõnevõrra tagaplaanil, välja arvatud nende inimeste puhul, kes vajavad abi psühhomotoorsete oskustega.

Kaasav haridus ja kaasavad väärtused peavad moodustama osa õpetaja mõistusest (kognitiivne valdkond), südamest (afektiivne valdkond) ja tegevusest (psühhomotoorne valdkond). Samamoodi peavad kaasavad väärtused kajastuma õpilaste peades õpieesmärkidena ning leidma koha ka nende südametes ja tegudes. Afektiivne valdkond on see, mille raames õpilasel tekib õpitavaga emotsionaalne side ning kujunevad välja hoiakud ja väärtushinnangud.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Seda tuleb kaasava hariduse planeerimisel arvesse võtta. Lihtsalt kaasavate väärtuste sisu selgitamine ei ole piisav, et õpilased need omaks võtaksid. Need kolm valdkonda, mida autorid on käsitlenud eraldiseisvate oskuste kogumitena, hõlmavad pädevusi, mida õpetajad vajavad kaasava hariduse arendamiseks, ning esindavad õpieesmärke, mille saavutamine aitab õpilastel kujuneda kaasavateks isiksusteks.

4.3 Õpetajate pädevused kaasava hariduse jaoks

Peamised pädevused, mida õpetajatelt nõutakse, et suunata haridust kaasavuse poole ja tagada kõigi õpilaste osalemine haridusasutustes, on järgmised: kõlbelised, dialoogilised, didaktilised, mentorlus- ja sotsiaalse tegutsemise pädevused. Lähenedes kaasatuse mõistuse, südame ja käte kaudu, on kahel neist pädevustest tugev afektiivne komponent, samas kui ülejäänud kolm on tugevamalt seotud nn käte mõõtmega ning neid võib seetõttu kirjeldada instrumentaalsetena. Sellest vaatenurgast ei saa olla mõistust ilma südame ja käteta, südant ilma mõistuse ja käteta ega käsi ilma mõistuse ja südameta.

Kõlbeline pädevus ja sotsiaalse tegevuse pädevus on tihedamalt seotud südamega. Dialoogiline pädevus on osalt afektiivne ja osalt instrumentaalne. „Tegevuse“ rühma raames saab omakorda tuua välja mentorlus- ja õpetamispädevused. Mõistus on esindatud kõigis pädevustes. Enne kaasava hariduse arendamiseks vajalike pädevuste kirjeldamist tasub peatuda ühel pädevusel, mis tuleb enne kõiki teisi ja pole seotud üksnes kaasava haridusega.

Kasvatustöö lähtepunktiks ja aluseks on võime analüüsida oma tegevust ja seeläbi erinevate kasvatustegevuste läbiviimiseks vajalikku pädevustaset. Seda pädevust nimetatakse refleksiivseks praktikaks (Arreola, 2019; Fernández, 2013). Noorukieas kaasava haridusega arvestamine võimaldab õpetajatel jälgida nii omaenda oskusi kui ka neid oskusi, mille omandamist õpilastelt oodatakse. Hariduses üldiselt ja eriti kaasavas hariduses – kuna see eeldab kohanemist mitmekesisusega ja iga õpilase eripäraga – ei saa tuimalt rakendada valmis lahendusi, protokolle või didaktilisi struktuure. See meenutab pigem kunstilist tegevust. Õpetamiskunsti rakendamisel kasutavad õpetajad konkreetse konteksti raames kättesaadavaid ressursse, ning toetuvad oma loovusele, et ületada takistusi, mis võivad piirata kasvatustöö tulemusi.

Kaasavaks hariduseks vajalik kõlbeline pädevus on võime tegutseda vabalt kooskõlas kaasavate väärtustega, nagu eespool selgitatud. Õpetajad peavad mõistma nende väärtuste sisu ja

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

järgima neid nii oma õppetöös kui ka teistega suheldes. Kuna väärtuste hindamine ja kehastamine sõltub suures osas just neist, peaksid õpetajad arendama eneseteadlikkust (mina-mõistet) ning tuvastama oma tugevad ja nõrgad küljed, et aktsepteerida kaasavaid väärtusi, need omaks võtta ja püüda neid praktikas rakendada. Eneseteadlikkus aitab neil aru saada, mis vajab parandamist, ning analüüsida veendumusi, eelarvamusi ja ootusi, mis võivad olla nende töö aluseks. Haridus nõuab kannatlikkust, mõistmist, teenimisvalmidust, sihikindlust, korda, lootust, rahu ja rõõmu. Need omadused väljenduvad kõigi õpilaste kohaloleku, osalemise ja saavutuste väärtustamises, sõltumata nende taustast või omadustest. Õpetajad, kes mõistavad, et õpilaste mitmekesisus on eelis ning kes oskavad erinevustega leppida ning neist õppida, loovad oma õpilastega ehedad ja täisväärtuslikud suhted.

Üks enim arutatud väärtusi puudutab õigluse ja aususe tõlgendamist ning rakendamist koolikeskkonnas – nimelt seda, kuidas jagada õpilaste vahel võimalusi ja tähelepanu nii, et igaüks saaks oma potentsiaali maksimaalselt välja arendada. Kaalutlemine aitab otsustada, millised meetmed on antud kontekstis õiglased. See teema moodustab olulise osa õpetajate pühendumusest haridusele ja loob aluse sotsiaalse tegutsemise pädevuse arendamiseks.

Kui kasvatustöö ei piirdu üksnes akadeemilise soorituse maksimeerimisega, aitab see kujundada väärtusi nagu iseseisvus, vastutus, koostöö ja ühiskondlik osalus. Kaasav haridus rõhutab omavahelise seotuse väärtust. Need väärtused kuuluvad sotsiaalse kasvatuse valdkonda ning kaasav haridus rõhutab, et need on kättesaadavad kõigile ühiskonna liikmetele. Õpetajad omandavad sotsiaalse tegutsemise pädevuse siis, kui nad tunnistavad, et kaasav haridus kuulub sotsiaalse kasvatuse juurde ning valmistab ette tulevasi aktiivseid ja vastutustundlikke kodanikke, kes on pühendunud inimkeskse ja jätkusuutliku arengu edendamisele. Ning et see soodustab koolides tervislike suhete loomist, mis võivad küündida sõprussuhete tasemeni ning millest moodustub mõnede hinnangute kohaselt toetav koolikogukond. Koostöö, hoolivuse ja vastastikuse toe kogemine võib jätta õpilastele sügava mulje, aidates seeläbi arendada nende enda kaasavuspädevusi.

Dialoogiline pädevus areneb sotsiaalse lävimise kaudu ning omandab erilise tähtsuse mitmekesisuse kontekstis, kus erinevad keeled, žestid, ideed ja käitumisviisid muudavad suhtlemise tihti keerulisemaks. Mitmekesisus võib esialgu tunduda võõrana. Dialoogiline pädevus on võime osaleda vestluses viisil, mis soodustab teise inimese mõistmist, ühise tähenduse loomist, vastastikust tunnustamist ja koostöövalmidust. Selle pädevuse aluseks on järgmised hoiakud ja oskused: aktiivne kuulamine, püsiv tähelepanu, avatus teistele vaatenurkadele peale enda oma, vastuvõtlikkus teiste hinnangutele ja tagasihoidlikkus. Tagasihoidlikkus on kõlbeline

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

iseloomujoon. Koostoimes dialoogilise pädevusega hõlbustab see viha reguleerimist ja ühtlasi tuleneb sellest, ennetades vaidlustes agressiooni ning edendades austust ja usaldust. Intellektuaalset tööd hõlmava kasvatustegevuse kontekstis hõlmab dialoogiline pädevus ka võimet tõhusalt argumenteerida: selgete ja asjakohaste põhjenduste esitamine, enda ja teiste argumentide kriitiline analüüsimine ning faktide, arvamuste ja väärtuste eristamine.

Avatud dialoogi julgustamine **Näide dialoogilisest kasvatuslikust pädevusest**
Näide päris elust Õpilased avaldavad kultuurilise mitmekesisuse üle arutledes erinevaid arvamusi. Mõned eelistavad vaikida, sest kardavad klassikaaslaste kriitikat. Õpetaja kehtestab selged reeglid lugupidava dialoogi tagamiseks, tuletab õpilastele meelde, et erinevad seisukohad on teretulnud, ning julgustab neid enne vastamist aktiivselt kuulama.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Noorukite kriitiline mõtlemine ja empaatia arenevad, kui neil on võimalus väljendada oma mõtteid vabalt turvalises ja lugupidavas keskkonnas. Kas minu klassiruum julgustab õpilasi lugupidavalt eriarvamusele jääma ja soodustab avatud dialoogi?

Haridusasutustes püüavad õpetajad sageli oma õpetamispädevust tugevdada. Kuuendas peatükis on esitatud valik strateegiaid kaasavate väärtuste õpetamiseks. Käesolev jaotis keskendub õppetöö korraldamisele sellest vaatest, et kaasavaid väärtusi oleks võimalik rakendada ja kultiveerida. Selleks tuleb toetada iga õpilase arengut, kaasates neid aktiivselt ja asetades nad oma õppeprotsessis kesksele kohale. Nagu eelnevalt märgitud, ei eelda kaasav haridus ettekirjutatud protokollide ranget järgimist. Mujal õhusaks osutunud tavasid võib kasutada küll inspiratsiooni ammutamiseks, aga nende kopeerimine ei taga edu teistsuguses kontekstis. Seetõttu tuleb õppetöö kavandamist paindlikult kohandada konkreetse klassiruumiga, kus õpetajad töötavad, arvestades olemasolevaid ressursse ja õppekava nõudeid.

Ühise kaasamisvisiooni loomine **Näide kasvatuslikust pädevusest**
Näide päris elust

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Õpilastel palutakse arutada, mida tähendab austus. Kuigi enamik määratleb seda abstraktselt, on neil raske luua seoseid iga päev koolis kogetuga. Õpetaja palub õpilastel analüüsida igapäevaseid olukordi, näiteks uue klassikaaslase vastuvõtt, kellegi sellisega koos töötamine, keda nad tavaliselt ei valiks, või grupivestluses solvavale kommentaarile vastamine. Õpilased arvutavad erinevaid reageerimisviise ja mõtlevad iga reaktsiooni tagajärgedele.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Õpilased võtavad kaasavad väärtused suurema tõenäosusega omaks, kui need on seotud nende jaoks äratuntavate ja isiklikult kogetud olukordadega. Kui tihti ma seostan omavahel väärtuste teemalise klassiarutelu ja õpilaste igapäevaelus kogetud olukorrad?

Õpetajate peamine ülesanne on teha kogu rühmale mõeldud õppekava raames individuaalseid kohandusi, võttes arvesse iga õpilase vajadusi, õppimistempot ja võimeid Aeg ja hindamine on mõlemad sellised korralduslikud elemendid, mida saab paindlikult kasutada. Õpetajad peavad pidevalt pöörama tähelepanu õpilaste muutuvatele vajadustele ja edusammudele, et kohandada õpetamisstrateegiaid ja kavandada erineva keerukusastmega tegevusi. Selline lähenemisviis eeldab loovust, et õpilased näeksid õppimises mõtet ja saaksid õppimisest rahuldust. Tänapäeval tuleks õpetamispädevuste hulka arvata ka digipädevus. Õpirakendused lasevad õpilastel töötada omas tempos ning klassiruumi juhtimise tööriistad hõlbustavad edusammude jälgimist ja individuaalse tugivajaduse tuvastamist.

Kaasava hariduse hindamisel tuleks keskenduda õpilaste omadustele ja saavutustele, õppekavale ning iga õpilase õppimisvõimalustele nii õppekava ootuste raames kui ka väljaspool seda, sh klassiväliste hariduslike tegevuste kaudu. Õpetamispädevus põimub sotsiaalse tegutsemise pädevusega, kui õpetajad kavandavad tegevusi, mis soodustavad eakaaslastelt õppimist, edendades seeläbi nii akadeemilist kui ka sotsiaalset arengut. Ühisõpe julgustab õpilasi samuti koos töötama, tugevdades nii nende sotsiaalseid kui ka akadeemilisi oskusi. See võib olla üks mõtestatumaid viise, kuidas õpilased saavad kogeda omavahelist seotust, ühendades individuaalse edu kollektiivse saavutusega ning väärtustades kõigi liikmete aktiivset ja üksteist täiendavat osalemist ühises projektis. Sellistes olukordades saab kriitilisest mõtlemisest ja meeskonnatööst järk-järgult harjumus. Nende protsesside juhtimine on pädevus, mis asub õpetamispädevuste ja sotsiaalse tegutsemise pädevuste ristumiskohas.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Sarnane kaalutlus kehtib ka selliste tegevuste kavandamisel, milles osalevad kõik õpilased. Nende tegevuste tõhusaks juhtimiseks on vaja konkreetseid oskusi, nagu tõhus ajajuhtimine, katkestuste vältimine ja rühma koosõppimise potentsiaali usaldamine. Kui kollektiivne lähenemine on halvasti korraldatud, võidakse kaotada väärtuslikku aega. Seetõttu peavad õpetajad suutma kollektiivset energiat produktiivselt suunata ja mobiliseerida.

Mentorluspädevus tähendab võimet pakkuda individuaalset juhendamist ja tuge. Selline tugi täiendab õpetamispädevust, eelkõige individuaalse kohtlemise tagamisel igale õpilasele, kes on alati omaette isiksused. Lugupidav kohtlemine, aktsepteerimine ja hool, mille käigus tunnustatakse ja arendatakse iga õpilase eripära, aitavad mitmekesisust normaliseerida ja väärtustada, ilma et inimesi oleks vaja kuidagi kastidesse või kategooriatesse jagada. See lähenemine aitab välja töötada personaalsed õpiteekonnad, mis on eriti olulised iga noore väärtuste kujundamisel, milles vabadus mängib keskset rolli. Mentori ülesanne on toetada, anda soovitusi ja julgustada refleksiooni. Mentorlus nõuab kaalutletust ja juhendatava põhjalikku mõistmist. See võib hõlmata ka sõprusvõrgustike toetamist ja rühmasisest vastastikust mentorlust. Sellest vaatest on mentorluspädevus seotud ka sotsiaalse tegutsemise pädevusega, kuna see soodustab koostöiseid õpikeskkondi, kus õpilased saavad üksteiselt õppida.

4.4 Õpetajate erialane enesetäiendamine

Õpetajate karjäär algab baaskoolitusega. Kõige põhjalikuma ettevalmistuse kaasava hariduse teemal saavad just täna erialast ettevalmistust alustavad tulevased õpetajad. See hõlmab ühelt poolt kaasava haridusega seotud mõistete, teooriate ja uuringutega tutvumist ning teiselt poolt õppekava raames toimuvat õppimist, praktilisi tegevusi ja tööpraktikat. Mis saab aga juba koolis töötavatest õpetajatest? Parimal juhul on nad kaasava hariduse põhimõtetega päri, kuid ei pruugi olla kursis mitmekesisuse raamistikku kuuluvate rühmadega ning neil pole ehk olnud head võimalust kaasava hariduse üle teoreetilisest ja praktilisest seisukohast pikemalt mõtiskleda.

Kaasav haridus on õpetajatele väljakutseks. Esmapilgul võib tunduda, et see paneb õpetajatele suurema koormuse. Tegelikult teevad õpetajalt täpselt sama tööd edasi – õpetavad ja kasvatavad – lihtsalt teisest lähtekohast. Paljudes koolides on mentorlus õpetajate jaoks lisategevus, aga sellele pühendatud aeg aitab sageli vältida tööd, mis tuleks muidu teha iga õpilase individuaalse tugivajaduse väljaselgitamiseks. UNESCO (2017, lk 36) märgib, et „õppejõudude

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

arendamine on hädavajalik, eriti riikides, kus materiaalsed ressursid on suhteliselt napid". See on igati selge avaldus, kuid materiaalselt ebasoodsates oludes võivad õppejõud olla ainus oluline kättesaadav ressurss. Õpetajad on hariduse alusressurss ning nende koolitamine ja pidev täiendamine on äärmiselt oluline. Erialasele enesetäiendamisele kulutatud aega ei tohiks pidada raisatud ajaks, vaid kasvatustöö tõhustamisele kulutatud ajaks.

Kirjeldasime 2. peatükis, kuidas mõned koolitöötajad on vastuseks mitmekesisusele spetsialiseerunud õppimist toetavatele ülesannetele. Kaasav haridus põhineb arusaamal, et kõik õpilased õpivad samas keskkonnas ja samal ajal. Selle vaatenurga muutuse peavad omaks võtma kõik spetsialistid, mitte üksnes õpetajad. See viitab ka rakenduslikumatele ja kontekstipõhisematele õpetajakoolituse vormidele, mille eeliseks on praktiline kokkupuude mitmekesisusega, mis:

- toimub peamiselt klassiruumides, kus toimub ka õppetöö;
- võimaldab õpetajatel olla jälgitavad ja jälgida kolleegide tööd;
- lähtub koolis saadaolevatest kogemustest;
- hõlmab koostöö raames plaanide väljatöötamist ning ideede ja ressursside jagamist;
- ühtlustab praktilise õppetöö keelekalutust;
- võimaldab mõtiskleda oma tegevuse üle ja seda hinnata (töömeetodid, põhjused tegutsemiseks ja parandusettepanekud);
- võrdleb isikliku refleksiooni tulemusi teistega (Messiou ja Ainscow, 2015).

Õpetajatel võib olla raske teha koostööd teiste spetsialistidega, eriti teiste õppejõududega, olgu põhjuseks siis ajapuudus, soov tegutseda iseseisvalt, vähene enesekindlus või potentsiaalse toetuse puudumine. Samas on kuuluvustunne ja kõrge enesetõhusus kasvatustöö arendamisel ääretult olulised, eriti kui see muutub üha keerulisemaks ja nõudlikumaks. Õpetaja enesetõhusus ei põhine eraldatud ega iseseisval tööl, mis oleks vastuolus haridusasutuste koostööpõhisusega. Kolleegidega kogemuste ja tavade jagamine pigem tugevdab kuuluvustunnet ja positiivset professionaalset mina-mõistet. See hõlbustab koostööd, mis omakorda on tõhus viis edendada õpetajate erialast enesetäiendamist.

Kokkuvõttes on äärmiselt oluline julgustada õpetajaid oma töö üle mõtisklema ning arendama teadmisi ja oskusi ühtse meeskonnana. Need sammud aitavad vastanduda kalduvusele muutuste vastu seista, mugavustsooni jääda ja tunda hirmu ebaõnnestumise ees. Koostöö aitab luua kuuluvustunnet, mis omakorda tugevdab koostööd. See väljendub pühendumuses haridusasutuse missioonile, aga sellest pikemalt juba järgmises peatükis.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

4.5 Peatüki kokkuvõte

Põhisõnumid

- Õpetajad, kes on üle võtnud kaasavad väärtused, rakendavad kaasamist ja püüavad neid väärtusi klassiruumis ja koolisuhetes ellu viia, mõjutades seeläbi positiivselt õpilaste õpinguid ja julgustades õpilasi ise kaasavad olema ja seda kogema.
- Noorukid võtavad kaasavad väärtused suurema tõenäosusega omaks, kui nad osalevad aktiivselt autentsetes õpikogemustes, mõistavad neid väärtusi, on nendega kogu südamest nõus ja rakendavad neid järjekindlalt oma suhetes.
- Õpetajad vajavad kaasava hariduse pakkumiseks samu pädevusi mida õpetamiseks: refleksiivne praktika, kõlbeline pädevus – kaalutletus, võrdsed võimalused, teenimisvalmidus, mõistmine, sihikindlus –, dialoogioskused, kasvatuslik pädevus ning võime pakkuda igale õpilasele individuaalset juhendamist.
- Üks tõhusamaid strateegiaid, mida õpetajad saavad kaasava hariduse edendamiseks kasutada, on üksteiselt õppimine ja üksteisega koostöö tegemine.
- Kui õpetajad teevad omavahel koostööd ja toetavad üksteist, avaldab see otsest mõju ka õpilastele, aidates neil arendada suhtlemisoskusi ja teha koostööd erinevate eakaaslastega.

Õpetajale mõtisklemiseks

- Kas võin olla kindel, et minu suhted õpilastega ja koostöö kolleegidega võimaldavad mul õppijatele positiivset mõju avaldada?
- Kas ma püüan oma õpilasi mõista ja kohandan oma õpetamismeetodeid ning õppimis-, töö- ja suhtlemisviise nende vajadustele?
- Kuidas reageerida, kui klassiruumis suhtlemise käigus kerkivad esile stereotüübid, eelarvamused või tõrjutus?
- Milliseid muudatusi võiksin teha, et aidata õpilastel seostada kaasavaid väärtusi oma kogemuste ja igapäevaeluga?
- Kas võin olla kindel, et suudan loovalt kohandada või välja töötada kaasava hariduse strateegiaid ja vahendeid ning et suudan koostöös kolleegidega saavutada paremaid tulemusi?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

5. Haridusjuhtide roll: kaasavate väärtuste edendamine kogu koolis

5.1. Koolijuhtimine

Kaasavat haridust võib mõista protsessina, mille käigus tugevdatakse haridussüsteemi võimet teenindada kõiki õpilasi. Sellest vaatenurgast omandab koolijuhtide roll erilise tähtsuse (Cámara ja Díaz, 2025; Camarero jt., 2020). Enne kaasava hariduse ja koolijuhtimise vahelise seose uurimist tuleb vastata mitmele küsimusele. Mis on juhtimine? Millised juhtimisstiilid on olemas? Mida tähendab koolijuhtimine?

Juhtimist võib määratleda võimena mõjutada, suunata ja motiveerida inimesi ühiste eesmärkide suunas. Juhid inspireerivad ja juhivad meeskondi, rõhutades nende töö väärtust ja tehes töö iga osaleja jaoks tähendusrikkaks. Tõhus juht edendab ühist eesmärgitunnetust ja aitab igaühel mõista oma panuse olulisust vastavalt oma potentsiaalile. Juhtimine mõjutab töörühma liikmete käitumist. Juhi võime tekitada teistes motivatsiooni, kohusetunnet ning meeskonda tugevdada on seotud tema autentsuse ja eetilisusega, mis väljendub juhi väärtuste ja tegude järjepidevuses.

Positiivse juhtimise põhioskused on järgmised:

- suhtlemine: ideede selge ja empaatiline edastamine;
- strateegiline visioon: selged eesmärgid ja selged sammud nende saavutamiseks;
- otsuste tegemine:
- inimsuhete juhtimine: organisatsiooni ja/või meeskonna liikmete motiveerimine.

Erinevatel juhtimisstiilidel on oma iseloomulikud tunnused, mida on kirjeldatud mitmesugustes tuvastatud tüpoloogiates. Tabelis 2 on esitatud üldine liigitus. See raamistik aitab paremini aru saada, millised koolijuhtimise tunnused on kaasava hariduse kontekstis eriti olulised.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Tabel 2. *Juhtimisstiilid*

Juhtimisstiil	Peamised tunnused
Autokraatlik	Juht teeb otsuseid ilma meeskonna panuseta; tsentraliseeritud juhtimine
Demokraatlik/osaluspõhine	Soodustab osalemist, nõupidamist, arutlemist ja ühist otsustamist
Mittesekkuv	Meeskonnal on vabad käed; sekkumine on võimalikult minimaalne
Muutusi toov	Inspireerib, ühendab ühise visiooni nimel ja edendab põhjalikke muutusi
Karismaatiline (tuleneb muutusi toovast stiilist)	Juhi mõju põhineb isiklikul karismal ja visioonil
Tehingupõhine	Põhineb preemiatel, reeglitel ja järelevalvel
Emotsionaalsus / emotsionaalne intelligentsus	Aitab emotsioone juhtida, arendab empaatiat ja soodustab positiivset õhkkonna teket
Situatsiooniline	Kohandab juhtimisstiili vastavalt meeskonna küpsusele ja vajadustele

Kaasaegne koolijuhtimismudel ühendab muutusi toova, osaluspõhise (ehk demokraatliku) ja emotsionaalse mõõtme. Selline stiil asetab esikohale inimestevahelistel suhetel põhineva töökeskkonna. Kui koolijuhid võtavad üle kaasava hariduskorralduse, võib koolijuhtimist pidada kaasavaks juhtimiseks. Enne kaasava juhtimise juurde liikumist tuleb selgitada, mida koolijuhtimine täpselt tähendab (Villa, 2019).

Koolijuhtimine hõlmab kooli juhtimist kahes peamises tegevusvaldkonnas: ressursside juhtimine, haldamine ja korraldamine; hariduse korraldamine ja suunamine. Ajalooliselt on koolijuhtimist peamiselt seostatud haldusjuhtimisega.

Aja jooksul on selgunud, et kvaliteetse hariduse tagamiseks peavad koolijuhid keskenduma lisaks haldusülesannetele ka haridusprotsessidele. Koolijuhtimise hariduslikku mõõdet nimetatakse sageli kasvatuslikuks juhtimiseks. Mõnikord kasutatakse sünonüümses tähenduses ka laiemat mõistet „haridusjuhtimine“, kuid tegelikult saab siin teha selgema eristuse. Kasvatuslik

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

juhtimine on seotud sellega, kuidas kool on otsustanud haridust pakkuda. See hõlmab nii õppekava rakendamiseks vajalike ressursside tagamist – mida mõnikord nimetatakse õpetuslikuks või didaktiliseks juhtimiseks – kui ka laiema kasvatuseemärgi poole püüdlemist ehk õpilaste toetamist täisväärtuslikeks inimesteks kujunemisel. Haridusjuhtimine võib tähendada õpetajate otsest mõju õpilastele, nagu on käsitletud 4. peatükis.

Haridusjuhtimise arusaam haridusest tasakaalustab õpilaste individuaalse arengu laiemate inimlike ja ühiskondlike arengusuundadega. See on vaikimisi väärtusrohke ja hõlmab hinnanguid inimeste, õppekava sisu, kooseksisteerimise ja inimsuhete, kooli ideoloogilise suunitluse, haridusõigusaktide rakendamise ning kooli ja seda ümbritseva kogukonna vaheliste suhete kohta. Seega ulatub kasvatuslik juhtimine klassiruumist kaugemale, hõlmates kõiki koolielu tahke, sh tegevusi, mis ulatuvad väljapoole kooli territooriumi.

Kõige kitsamas mõttes käsitleb haridusjuhtimine mõju, mis soodustab õpilaste arengut, ning seda mõju avaldavad peamiselt õpetajad. Üks otsene mõjuliin on seotud õppekavaga ja seega kasvatuslik: õppetöö kavandamine ja läbiviimine konkreetsetes ainevaldkondades ja õpilasrühmades. Rangelt hariduslik mõju peitub klassisisestes ja -välistes suhetes nii rühmaga tervikuna kui ka iga üksiku liikmega. Suhted õpetajate, kolleegide, perede ja teiste koolitöötajate vahel võivad kasvatuse seisukohast samuti olla olulised. Samamoodi võib koolijuhtimine olla kasvatuslik selles mõttes, et see mõjutab inimesi, keda juhitakse.

Kooli juhid on juhtkond ja keskastme juhid, nagu osakonnakoordinaatorid, praktika koordinaatorid, õppekoordinaatorid, õppeperioodi koordinaatorid jt. Nad täidavad samaaegselt kaht erinevat, kuid omavahel seotud funktsiooni: haldusjuhtimine ning kasvatuslik või haridusjuhtimine, mõlemad oma ülesannete ja töökoormusega. Haldusfunktsioon on seotud kooli tõhusaks toimimiseks vajalike materiaalsete ja inimressursside tagamise ning korraldamisega. Kasvatuslik funktsioon on seotud kooli haridusprojektis sõnastatud missiooni ja visiooni eest seismisega ning nende edendamisega, sh õppekava väljatöötamisega haridust reguleerivate õigusaktide kohaselt.

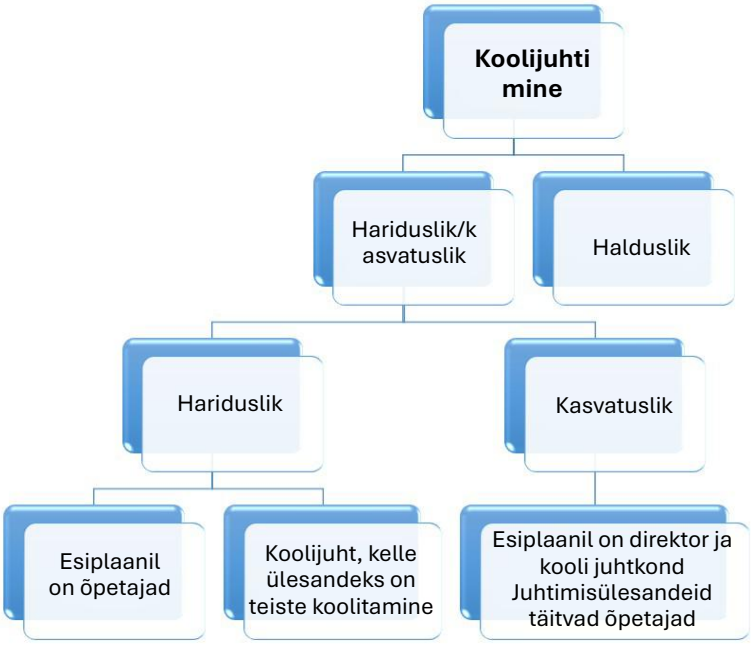
Kuigi õpetajad avaldavad õpilaste haridusteele kõige otsesemat mõju, on ka koolijuhtidel kaudne mõju õpilaste tulemustele. Nende peamine ülesanne on teha koolist selline õpikeskkond, kus õpilased saavad omandada kvaliteetset haridust. Nende juhtimine mõjutab kooli atmosfääri (inimsuhted ja koos eksisteerimine), koolikultuuri (ühised väärtused) ning õpetamistegevusi (sh õpetajate erialast arengut).

Joonis 3 võtab kokku erinevad lähenemised kooli juhtimisele ja tutvustab delegeeriva juhtimise mudelit.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Joonis 3. *Koolijuhtimise liigid*



Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) peab koolijuhtimist oluliseks teguriks kvaliteetse hariduse tagamisel ja koolide jätkusuutliku arengu edendamisel. OECD soovitab kooli juhtkonnal keskenduda haldusülesannete asemel kasvatuslikele aspektidele, tugevdada kasvatuslikku võimekust ning pöörata tähelepanu õppeprotsesside uuendamisele (OECD, 2008, 2009). Selleks, et koolijuhid suudaksid täita kõiki oma kohustusi ja suurendada erialast vastutustunnet, peaks juhtimine olema delegeeritud. See tähendab meeskondade loomist, õpetajate juhtimisvõimete arendamist ja koostöökorralduse väljatöötamist. Delegeeriv juhtimine parandab reageerimisvõimet ja toetab muutuste jätkusuutlikkust.

Delegeeriv juhtimine

Tegevus toimub ühiselt ega piirdu üheainsa ametikohaga. Juhtimine ja otsustamine jaguneb koolikogukonna erinevate liikmete – õpetajate, õppeperioodi meeskondade, koordinaatorite, õpilaste ja perekondade – vahel vastavalt nende pädevustele, ülesannete laadile ja situatsioonilisele vajadusele.

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kui kaasav haridus rõhutab hariduse sotsiaalset, eetilist ja kodanikumõõdet ning kui nende mõõtmete käsitlemine eeldab kõigile kättesaadava tervikliku ja kvaliteetse hariduse kavandamist ja rakendamist, siis on kaasava hariduse jaoks vajalik koolijuhtimine kooskõlas laiemalt hariduse kvaliteedi tagamiseks vajaliku juhtimisega. Kui koolijuhid tunnistavad, et kaasamisele keskendumine on strateegiliselt oluline, võib nende juhtimisstiili iseloomustada kaasavana. Arusaam koolijuhtimisest on edasi arenenud. Kui varem keskenduti tõhusa kasvatustöö juhtimisele, siis nüüd püütakse jälgida, et see toimuks õiglaselt ja kõikide osalusel.

5.2 Kaasav juhtimine

Kui jätta kõrvale selge fookus kaasamisele ning uued ülesanded ning eesmärgid, mida see lähenemine kooli juhtimise, haridusprojekti ja kasvatusprotsesside teatud aspektides kaasa toob, on ideaalne kaasav koolijuhtimine väga sarnane sellise koolijuhtimismudeliga, mille eesmärk on edendada kvaliteetset haridust kõigile õpilastele. See rõhutab koolijuhi tööülesannete kaasavat mõõdet (DeMatthews jt, 2020).

Koolijuhtide rolli kohta saab teha kaks tähelepanekut. Haridussüsteemi kõikidel tasanditel tegutsevad juhid mängivad kaasava hariduse edendamisel otsustavat rolli. Nad pakuvad ja organiseerivad vajalikke materiaalseid ja inimressursse ning aitavad luua kaasavatele väärtustele rajatud koolikultuuri ja suhtluskeskkonna. Lõppkokkuvõttes lasub põhivastutus koolide kaasavaks muutmise eest koolijuhtidel, kuigi nad ei tee seda üksinda. Samuti edendavad nad koostööd koolide, perede ja laiema kogukonna vahel, ergutavad võrgustike loomist ning loovad võimalusi asutustevaheliseks toetuseks ja koostööks.

Kui käsitleda kaasavat haridust erilise rõhuasetusena eetilise, sotsiaalse ja kodanikuhariduse raames, peaks sellest saama koolielu loomulik osa. See eeldab selgemat arusaama teadliku haridusruumi ja selle laiema sotsiaalse konteksti vahelisest seosest. Seetõttu on kaasavad juhid avatud muutustele ja valmis proaktiivselt muutusi juhtima.

UNESCO (2015, 2017) sõnul sõltub kaasava hariduse võimaldamine eetilisest, demokraatlikust ja inimõigustele orienteeritud haridusjuhtimisest. Seda eeldatakse ka kvaliteetsele haridusele pühendunud koolijuhtidelt. Eetiline mõõde hõlmab üksikisikute heaolu ja väärikuse prioriseerimist ning läbipaistva ja ausa otsustamisprotsessi tagamist kooskõlas õigustepõhise lähenemisega. Kaasav juhtimine rõhutab võrdsust, sotsiaalset õiglust ja takistuste kõrvaldamist. See on interkultuuriline ja globaalse suunitlusega, sest näeb kultuurilises, keelelises ja sotsiaalses

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

mitmekesisuses väärtust. Sellest vaatest on kaasav juhtimine kooskõlas 2030. aasta säästva arengu tegevuskava ja eesmärkidega.

Tabelis 3 on näidatud koolijuhtimise ideaalne mudel kaasava juhtimise raamistikus.

Tabel 3. *Koolijuhtimise liigid, mis iseloomustavad kaasavat juhtimist*

Juhtimisstiilid	***Kirjeldus***
Muutusi toov	*Ühiskondliku muutuse, õigluse ja võrdsete võimaluste poole püüdlev. Mobiliseerib kogukondi, edendab süsteemseid muutusi haridusasutustes ja edendab õiguste kultuuri.*
Osaluspõhine / demokraatlik	*Kooskõlas osaluspõhise juhtimisega, õpilaste hääleõiguse ja jagatud vastutusega. Edendab kaasamist, kultuuridevahelist dialoogi ja ühist otsustamist.*
Emotsionaalne	*Seotud heaolu, kooseksisteerimise ja sotsiaal-emotsionaalse kasvatuse edendamisega. Edendab turvalist keskkonda, lugupidavaid suhteid ja mitmekesisuse juhtimist.*
Situatsiooniline	*Sobib adaptiivse juhtimisega erinevates kontekstides. Võimaldab reageerida ebavõrdsusele, hariduslikele erivajadustele ja kultuurilisele mitmekesisusele.*

UNESCO (2021) kordab ja täiendab kaasamisele keskenduva haridusjuhtimise põhimõtteid. See kinnitab veel kord, et haridussüsteemide ja -asutuste ümberkujundamise juhtimisel tuleb käsitleda kooli sotsiaalse ökosüsteemina. Arvestades koolijuhtide märkimisväärset ühiskondlikku vastutust, kirjeldatakse koolijuhtimist avaliku hüvena, mistõttu ei saa juhtimist mõista üksnes individuaalse funktsioonina. See vaatenurk rõhutab vajadust

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

arendada koostööl põhinevaid erialaseid kultuuriruume, mis suudavad anda kasvatustavadele uue sisu.

Euroopa Eripedagoogika Arendamise Agentuur (2021) nimetab inimese arengut samuti koolijuhtimise üheks olulisemaks strateegiliseks ülesandeks kaasava hariduse valdkonnas. See rõhuasetus põhjendab veenvalt, miks koolijuhtimist tuleks pidada avalikuks hüveks.

Kokkuvõttes näitavad koolijuhtimist käsitlevad uuringud, et teatud juhtimisviisid on eriti tõhusad võrdsuse, võrdsete võimaluste ja sotsiaalse õigluse edendamiseks koolides (Kugelmass ja Ainscow, 2005). Kaasavad koolid toetuvad samadele väärtustele. Tõstes esikohale kaasamise, pööratakse sellistes koolides tähelepanu kõigi õpilaste õppele, tugevate koolikogukondade loomisele õpilaste, õpetajate ja perekondade vahel, ühistel arusaamadel põhineva kasvatuskultuuri edendamisele ning asutustevahelise koostöö soodustamisele.

Haridusjuhid täidavad mitmesuguseid ülesandeid, nagu õpiprotsesside juhtimine, hindamise järelevalve, ruumide ja aja korraldamine, õppekava planeerimine, heade tavade – eriti seoses kaasamisega – rakendamine ning konstruktiivsete suhete hoidmine hariduskogukonnaga.

Koolide muutmisel kaasavateks hariduskeskkondadeks on juhtkonna esimene ja kõige olulisem ülesanne arendada välja kõlbeline, poliitiline ja kasvatuslik mõtlemine, mis suudaks suunata kaasavate koolide kujundamist. Muu hulgas peavad juhid selgitama, milliste väärtuste alusel tehakse otsuseid selle kohta, mis peaks muutuma, kuidas muutus peaks toimuma ja miks selline muutus on vajalik. Teisisõnu peavad koolijuhid olema veendunud, et autentne haridus tugineb kaasavatele väärtustele, ning nad peavad seda ühist arusaama aktiivselt juurutama kõigi kasvatustegevusse kaasatud sidusrühmade, eeskätt õpetajate ja perekondade seas. Seeläbi muutuvad kaasavad väärtused kooli arengukava lahutamatuks osaks.

Koolijuhid otsustavad, kuidas lõimida kaasav haridus kooliprojekti, mis täidab tegevuskava rolli ja toob välja kooli tegevuste eesmärgid. Joonisel 4 on esitatud kooliprojekti põhielemendid.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Joonis 4. *Kooliprojekti elemendid*



Kooliprojekti kuuluvate kavade ja programmide hulgast tuleks erilist tähelepanu pöörata kaasava hariduse kavale, kooli parandamise kavale, kooseksisteerimise kavale, mitmekesisuse kavale ja juhendamise tegevuskavale. Organisatsioonilises plaanis on esikohal õpetajate vaheline koostöö ning suhete arendamine perekondade ja laiemaga kogukonnaga. Kaasavate koolide kujutamine ühise institutsionaalse projektina, nagu eespool kirjeldatud, sarnaneb teiste autorite ettepanekutega iseloomu kasvatavate koolide arendamiseks, kus ei piirduta õpiedukusega, vaid püütakse anda terviklikku haridust, mis soodustab õpilaste igakülgset arengut ja aitab neil olla vastutustundlikud kodanikud. Seejuures rõhutavad mainitud autorid, et koolijuhid peaksid pöörama suurt tähelepanu kooli atmosfäärile ja kultuurile ning julgustama õpetajaid, teisi koolitöötajaid, peresid ja ümbritsevaid kogukonnaliikmeid koolielus osalema (Berkowitz, 2021).

Kaasav juhtimine
Näide päris elust Kooli juhtkond töötab välja strateegia, mille eesmärk on seada kaasav haridus prioriteediks. Esimene samm on moodustada töörühmad, et hinnata kooli praegust olukorda ja selgitada välja, mis vajaks kaasava hariduse osas parandamist järgmistes valdkondades: kooli visioon, missioon ja väärtused; kooli atmosfäär ja kooseksisteerimine klassis ja klassiväliselt;

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

juhendamine ja individuaalsed tugiprogrammid; õppekava raames toimuvad ja klassivälised tegevused. Õpetajatel, peredel, õpilastel ja muudel töötajatel palutakse osaleda nende rühmade töös vastavalt teemale, kusjuures rühmasid juhivad õpetajad.
Kaasava hariduse vaatepunkt Delegeeritud juhtimine aitab koolikogukonna liikmetel kultiveerida kuuluvustunnet ning oma rollide raames kasvatustöö nimel jõud ühendada ja koostööd teha. Kõigile osalemisvõimaluste pakkumine on praktiline viis kaasavat haridust ellu viia. Kas ma usun, et haridusasutuse iga liige suudab anda oma panuse mõne kasvatusliku aspekti parandamisse?

5.3. Kaasava haridusjuhtimise edendamine

Kooli pakutava hariduse kvaliteet sõltub selle juhtidest, eelkõige juhtkonnast ja õppejõududest. Mõlemad vajavad asjakohast koolitust. Koolijuhid peavad arendama samu eetilisi pädevusi nagu õpetajad (vt 4. peatükki) ning rakendama neid suhetes ja koostöös õpetajate, teiste koolitöötajate, perekondade ja õpilastega. Nende igapäevane tegevus mõjutab kogu koolikogukonda ning nende autentsus, kaasavus ja kaasavate väärtuste järgimine toetavad kaasava koolikultuuri kujunemist ja koolikogukonna teiste liikmete valmidust neist väärtustest kinni pidada.

Lisaks võivad koolijuhid vajada spetsiaalset ettevalmistust koolis kaasamise esiplaanile tõstmiseks. Ettevalmistuse käigus tuleks keskenduda koolijuhtide võimele juhtida kaasamisprotsesse selge arusaamaga selle kohta, mida tähendab kaasamine ja võrdsete võimaluste tagamine, mis on mõlemad koolitöö korraldamise ja planeerimise seisukohalt kesksel kohal.

Kaasamine	*Protsess, mille eesmärk on ületada õpilaste kohalolekut, osalemist ja õpitulemusi piiravad takistused* *Õigluse põhimõtte järgimine, et kõigi õpilaste haridust peetaks võrdselt oluliseks*

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Võrdsed haridusvõimalused	

Koolijuhid peavad vastama mitmetele praktilisele küsimusele. Kuidas tõhusalt toetada õpiraskustega või sotsiaalselt tõrjutud õpilasi? Kuidas tugevdada sidemeid hariduskogukonnaga koolis ja koolivälisel? Kuidas panna paika koordineeritud tegevus kaasamise toetamiseks? Kuidas luua keskkond, kus õppejõud ja muud töötajad toetavad üksteist ja teevad koostööd? Kuidas teha kindlaks hariduskogukonna vajadused? Kuidas edendada koolides töötavate inimeste erialast arengut läbi koolituste, mõtisklemiskohtade ja võimekuse kasvatamise?

Seoses viimati mainituga on koolijuhi roll õpetajate erialase enesetäiendamise edendamisel eriti oluline, sh võimaldades neil võtta hariduses ja pedagoogikas juhtroll. Koolijuhid peaksid koolikogukonnas välja selgitama, ette valmistama ja toetama eri tüüpi juhte, sh ametiväliseid ja keskastme juhte, kelle ülesanded hõlmavad nii juhtimiskohustusi kui ka järelevalve- ja tugifunktsioone. Levinud meetodid juhtimise delegeerimiseks hõlmavad kaasava profiiliga töötajate värbamist, kogenud õpetajate määramist keerulisematele kursustele, igaühe tugevate külgede tuvastamist ja ärakasutamist organisatsiooni sees, õpetajate ja muude töötajate oskuste arendamist ning uute ja mitteametlike juhtide toetamist (Morrissey, 2020).

Koolijuhid peavad õppima ühtlasi õppima edendama õpetajate haridusjuhtimist, mis näeb kaasava juhtimise kontekstis välja pisut teistsugune. Õpetajate haridusjuhtimise toetamine on kasulik nende erialasele arengule, parandab õpetamise kvaliteeti ning tugevdab kasvatustöö järelevalvet ja hindamist. Selline järelevalve mõjub positiivselt õpilaste õpitulemustele, töötajate motivatsioonile ning töökliimale, tehes koolist professionaalse kogukonna, kus jagatakse teadmisi, oskusi ja kaasavaid väärtusi.

Koolijuht täidab õpetajate töös omamoodi vahendaja rolli. Õpetajate seisukohast on koolijuhid kaasamise selgitamisel ja edendamisel väga olulised. Samas seisavad juhid sageli silmitsi probleemidega, nagu puudulik väljaõpe, surve tagada heal tasemel akadeemilised tulemused ning lahknevused ametlike eesmärkide ja reaalseteks olukordadeks koolis kättesaadavate ressursside vahel. Õpetajad soovivad rohkem tuge ja suuremat iseseisvust, samuti praktilist, osavõtlikku ja enesekriitilist juhti, kes suudaks kooli paremaks muuta ja luua tõeliselt kaasava keskkonna. Õpetajad hindavad juhte, kes oskavad kuulata, astuvad dialoogi, pakuvad

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

koolitusi, toetavad uuendusi ja annavad töötajatele eneseteostusvõimalusi. Teisalt saavad nad aru, et mõned juhid ei sea kaasavaid haridustavasid selgelt esikohale või ei teagi, kuidas neid edendada.

Pidev erialane enesetäiendamine annab õpetajatele rohkem enesekindlust tõhusate kasvatusmeetodite ja uuenduste rakendamisel. See on eriti oluline metoodika ja töökorralduse muutmisel, näiteks kaasamise põhimõtete integreerimisel. Kooli ja seal töötavate õpetajate ülesanne onn töötada välja õppekava, mis arvestaks õpilaste mitmekesisusega.

Koolijuhid saavad õhutada meeskonnatööd ja teiste spetsialistide kaasamist (nt nõustajad, sotsiaaltöötajad ja kooli tugipersonal), et anda õpetajatele rohkem võimalusi üksteiselt õppida. See ei teki iseenesest, vaid seda tuleb teadlikult planeerida ja juhtida. Tõhus meeskonnatöö peaks hõlmama refleksiooni, hindamist ja uuenduslikke plaane, mis vastavad konkreetse haridusasutuse olukorrale (UNESCO, 2021). Koolijuhid saavad õpetajate tööd tugevdada ka koolidevaheliste võrgustike edendamise kaudu.

Avatud dialoogi julgustamine
Näide päris elust Õpilased avaldavad kultuurilise mitmekesisuse üle arutledes erinevaid arvamusi. Mõned eelistavad vaikida, sest kardavad klassikaaslaste kriitikat. Õpetaja kehtestab selged reeglid lugupidava dialoogi tagamiseks, tuletab õpilastele meelde, et erinevad seisukohad on teretulnud, ning julgustab neid enne vastamist aktiivselt kuulama.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Noorukite kriitiline mõtlemine ja empaatia arenevad, kui neil on võimalus väljendada oma mõtteid vabalt turvalises ja lugupidavas keskkonnas. Kas minu klassiruum julgustab õpilasi lugupidavalt eriarvamusele jääma ja soodustab avatud dialoogi?

Investeering õpetajate erialasse enesetäiendamisse
Näide päris elust Kooli juhtkond otsustab läbi viia uuringu õppejõudude vajaduste hindamiseks, et edendada kaasavat haridust. Selleks kasutatakse anonüümset küsimustikku ja fookusgruppe (rühmaintervjuud).

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Osalemine on vabatahtlik.
Kaasava hariduse vaatepunkt Õpetajad peavad tundma, et nende töökeskkond on turvaline, ning et uuringu raames antud vastuseid ei sildistata kuidagi õigeteks või valedeks. Kas ma julgeksin väljendada oma seisukohti kaasava hariduse kohta koolis, kus ma töötan? Kas ma kuulaksin tähelepanelikult oma kolleegide arvamusi?

5.4 Kaasava kooli kavandamine ja rajamine

Kuna koolid on sotsiaalsed ökosüsteemid, tuleb neid juhtida viisil, mis tagab kooskõla eri sidusrühmade – õpetajate, perekondade, teiste koolitöötajate, kohaliku kogukonna ja koolide tööd mõjutavate valitsusasutuste esindajate – vahel. Kaasava koolikeskkonna loomiseks peavad koolid jääma avatuks ka laiemale kogukonnale. Kui selleks on loodud sobivad tingimused, peaksid haridusasutused aktiivselt suhtlema oma ümbruskonnaga. Heaolu on nii psühholoogias kui ka filosoofias kaheosaline mõiste, mis hõlmab muutlikumat afektiivset mõõdet ja stabiilsemat kognitiivset mõõdet.

Sotsiaalne ökosüsteem kasvab kogukonnaks, kui jagatakse ühiseid väärtusi. Kogukond ei koosne inimestest, kes täidavad konkreetseid ülesandeid ja funktsioone vastastikuse kasu nimel, vaid selle liikmed tegutsevad ühise eesmärgi nimel. Kogukonnana toimivas haridusasutuses on selleks eesmärgiks õpilaste areng. Kogu koolipere peab andma oma panuse, et seda eesmärki saavutada. Selles osalemine soodustab ka isiklikku arengut õpilaste koolitöötajate ja pereliimete hulgas ning nende kaudu ja koos nendega laieneb areng kogu ühiskonnale.

Sellest vaatest kuulub koolijuhi vastutusalasse ka kogukonna ühenduste, asutuste võrgustike ja sotsiaalse mõju algatuste edendamine ning kõigi kooli kogukonna liikmete, sh õpilaste aktiivne kaasamine.

Haridussektori sidusrühmad peavad samuti omavahel koostööd tegema, et toetada ja jätkata muutusi koolides, mis järgivad kaasavaid põhimõtteid ja väärtusi.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kaasava hariduse sidusrühmad

Vanemad või eestkostjad

Õpetajad ja muud haridustöötajad

Pedagoogihariduse andjad ja teadlased

Riigi, omavalitsuse ja kooli administratiivtöötajad ja juhid; poliitikakujundajad; teenusepakkujad teistest valdkondadest (tervishoid, lastekaitse, sotsiaalteenused jne)

Kogukonna kodanikuühendused ja tõrjutuse ohus olevate vähemusrühmade liikmed

Osalusprotsessid võivad koolijuhtidelt suuremat pingutust nõuda, kuna nende korraldamine ja neis osalemine võtab palju aega. Lisaks võib juhtide entusiasmi vähendada arvamus, et kõiki sidusrühmi pole niikuinii võimalik kaasavasse haridusse kaasata, eriti kui kaasavust peetakse kulukamaks kui teisi haridusalaseid prioriteete, mis tunduvad pakilisemad (näiteks akadeemiline sooritus). Kui osalemine õnnestub ja osalejad mõistavad, et sellest võidavad kõik, laieneb kaasatus tavaliselt ka laiemale rühmale. Kui inimesed tunnevad, et neid koheldakse õiglaselt, et neid väärtustatakse sellisena, nagu nad on, ning et nende arvamust kuulatakse ja võetakse tõsiselt, tekib neis kuuluvustunne, mis soodustab vabatahtlikku osalemist koolielus. See tendents ei piirdu õpilastega, vaid kehtib ka pedagoogide ja teiste haridussektoris tegutsevate sidusrühmade kohta.

Kaasavale haridusele keskenduva osaluspõhise lähenemise üks peamine eesmärk on koondada õpetajate ja muude spetsialistide, õpilaste ja nende perekondade ning teadlaste seisukohad, et selgitada välja, mida iga rühm saaks teha ja millised ettevalmistused on vajalikud kõigi osapoolte kaasamiseks. Kogukonda hõlmav koostöö ning kaasavast haridusest ühise arusaama kujundamine on mõned näited meetoditest, mida kasutatakse koolide kaasavamaks muutmisel.

Juhtimist teostavate meeskondade organisatsioonilised strateegiad hõlmavad mitmekesisuse käsitlemisel sageli koostööd erinevate väliste pooltega. Sellisteks

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

koostööpartneriteks võivad olla – ja paljudel juhtudel juba ongi – mitmesugused ühingud, kohalikud omavalitsused, haldusdelegatsioonid, valitsusvälised organisatsioonid ja ülikoolid. Koostöövõrgustike loomise abil parandatakse õpilaste vajadustele reageerimist ja sobiva toe pakkumist.

Õppimine koostööl põhinevate kogemuste kaudu
Näide päris elust Õpilased valmistavad ette rühmatööd, kuid üks õpilane jäetakse otsuste tegemisel pidevalt kõrvale, kuna klassikaaslased eeldavad, et ta panustab vähem. Õpetaja määrab õpilastele igas rühmas üksteist täiendavad rollid ja julgustab õpilasi märkama, millised on iga rühmaliikme tugevused, mida saaks ülesande täitmisel ära kasutada. Tegevuse lõpus analüüsivad õpilased koostöö mõju lõpptulemusele ja nende omavahelistele suhetele.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasavaid väärtusi omandatakse kogemuste kaudu. Ühisõpe annab võimaluse arendada austust, vastutustunnet ja mitmekesisuse väärtustamist. Kas minu rühmatööd tagab iga õpilase sisuka osalemise?

5.5 Toetava koolikultuuri edendamine

Kaasava kultuuri ja koolikogukonda vormivate ja toetavate suhete loomiseks peab haridusasutuses valitsema ühine arusaam kaasavast haridusest. Nende aluste loomine ei seisne niivõrd strateegiate väljatöötamises või vahendite kasutamises õpilaste vajadustega kohanemiseks, vaid pigem eetilistes küsimustes, mille aluseks on soov luua ühine mitmekesisust väärtustav hariduskultuur, kus austatakse igaühe eripärasid, mis peegelduvad nende vajadustes või haridustee valikutes.

Kaasava hariduse eesmärkide saavutamiseks vajame selget arusaama selle tähendusest ja selle aluseks olevatest kaasavatest väärtustest. See on eeldus, et koolid, eesotsas koolijuhtidega, oskaks tõlgendada ja rakendada rahvusvahelistest, riiklikest ja kohalikest õigusaktidest tulenevaid kaasava hariduse nõudeid. Need nõuded ei piirdu üksnes tehniliste ja organisatsiooniliste aspektidega, vaid näevad väärtustes kasvatuseesmärke. Seega põhinevad isegi ülekaalukalt

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

tehnilisena näivad otsused (näiteks õppekava kohandamine) väärtustel, eeskätt kooli haridusprojektis sõnastatud väärtustel.

Kaasav juhtimine lähtub humanistlikust perspektiivist, mis hoiab au sees inimväärikust ja -väärtust ning edendab inimõitsengut. Selline elu sisaldab osalemist universaalses ja demokraatlikus kodanikuühiskonnas, mis on võimalik tänu mitmekesisuse õppimisele. Omavahelise seotuse väärtustamine võimaldab hoolitseda haavatavas olukorras inimeste vajaduste eest ning hoolt ja tähelepanu vajavate inimeste toetamine omakorda mängib olulist rolli inimeste arengus. See kahepoolne käsitlus õigustab kaasavat eetikat ja tavasid.

Koolikultuur koosneb diskursustest ja tavadest, mis seavad esikohale väärtused, mille alusel tehakse otsuseid ja koostööd ning luuakse tervislik ja turvaline keskkond erialaseks enesetäiendamiseks. See tähendab, et koolijuhid toetavad teatavaid koolitavasid nende aluseks olevate väärtuste tõttu. Seepärast püüavad nad edendada kaasavat kultuuri, luues koolikogukonnas konsensuse kaasavate väärtuste ümber.

Sotsiaalmeedia mõju käsitlemine
Näide päris elust Üks õpilane jagab klassi grupivestluses meemi, mis sisaldab stereotüüpe teatava sotsiaalse rühma kohta. Mõned õpilased naeravad, teised tunnevad end ebamugavalt, aga ei ütle midagi. Selle asemel, et keskenduda sobimatule käitumisele, korraldab õpetaja klassis arutelu digitaalse kodanikupädevuse, stereotüüpide, empaatia ja veebisuhtluse mõju üle. Õpilased analüüsivad, kuidas sotsiaalmeedia võib mõjutada suhtumist mitmekesisusse.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Sotsiaalmeedia mängib noorukite elus olulist rolli. Õpilaste abistamine veebisisu kriitilisel hindamisel toetab kaasava suhtumise kujunemist ka väljaspool klassiruumi. Kuidas saan aidata õpilastel kriitiliselt analüüsida sotsiaalmeedias nähtut?

5.6 Perekonnad

Uuringud näitavad, et perekonna kaasatus on äärmiselt oluline (Crisol-Moya jt, 2022). Perede kaasamine haridusasutuse tegevusse võib aga osutuda keeruliseks, eriti siis, kui õpilased lähenevad juba täiskasvanueale. Mitmekesisus võib anda selleks võimaluse, kuna perekondi

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

puudutavad asjaolud ja olukorrad võivad motiveerida neid vastama kontaktialgatustele ja osalemiskutsetele. Perekonna ja kooli vaheline suhe saab olla mõlemale poolele kasulik. On tõestatud, et sellise suhte loomine ja kahepoolse teabevahetuse saavutamine õpetajate ja spetsialistide vahel ning õpetajate, spetsialistide ja perede vahel, aitab kasvatustööd tugevdada. Seejuures on teabevahetuse võimaldamiseks oluline saada õpilaste, sh alaealiste (al 14 a) nõusolek.

Peredele mõeldud juhendamistunnid on endiselt peamine vahend perekonna kaasatuse edendamiseks. Suhtlemine perekondadega võimaldab koolitöötajatel asjakohaselt reageerida õpilaste olukorrale, ennetada probleeme ja arusaamatusi ning edendada koostööd hariduskava koostamisel. Koostööd aitab edendada näiteks individuaalse haridusplaani koostamine vanemate kaasabil, milles täpsustatakse õpilase akadeemilised ja hariduslikud eesmärgid ning nende saavutamiseks kavandatud meetmed.

Selleks, et julgustada koolijuhte ja õpetajaid peredega rohkem koostööd tegema, tasub uurida nende koolide kogemusi, kes on seda juba edukalt teinud, ning hinnata, kas nende meetodeid saaks üle võtta. Näiteks on teatud õpilasrühmade jaoks loodud spetsiaalsed programmid, mille raames vanemad ja haridusasutused teevad tihedat koostööd kogukonnaalgatuste väljatöötamisel. Kui vanemad ei tunne end piisavalt enesekindlalt või neil pole oskusi, et osaleda, võetakse eesmärgiks nende pädevuste arendamine ja perede vaheliste võrgustike edendamine.

Veel üks tõhus viis perekonna kaasatuse tugevdamiseks on otsesuhtlus koolijuhi ja perede vahe konkreetsete õpilaste kaasamise käigus tekkivate probleemide lahendamiseks. Oluline on aru saada, kuidas pered suhtuvad oma laste haridusse koolis.

Koostöö peredega kaasavate väärtuste edendamiseks
Näide päris elust Õpetaja märkab, et mõned õpilased ei soovi töötada erineva kultuuritaustaga klassikaaslastega. Vanemate koosolekul väljendavad pered ebakindlust selle suhtes, kuidas kodus lastega mitmekesisusest ja kaasamisest rääkida. Õpetaja korraldab peredele kaasavate väärtuste töötoa, kus vanemad ja õpilased osalevad ühistes tegevustes austuse, empaatia ja mitmekesisusele teemadel. Perekondadele pakutakse ka lihtsaid nõuandeid ja soovitusi tegevusteks, mille abil kodus sel teemal vestlust jätkata.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kaasava õpetamise vaatepunkt

Kaasavad väärtused tugevnevad, kui koolid ja pered teevad koostööd. Kui noored kuulevad kodus ja koolis ühtseid sõnumeid, aitab see arendada empaatiat, austust mitmekesisuse vastu ja tugevamat kuuluvustunnet.

Kuidas saaksin kaasata peresid aktiivsete partneritena kaasavate väärtuste edendamisel ka väljaspool klassiruumi? Milliseid võimalusi võiksin luua, et tugevdada koostööd kodu ja kooli vahel?

5.7 Kaasavate väärtustega arvestamine õppekavas ja väljaspool klassiruumi

Kaasav koolijuhtimine pöörab erilist tähelepanu kaasavale kasvatustööle. Kaasava õpetamise planeerimisel tuleb jälgida, et see, mis on vajalik mõnedele õpilastele, oleks kasulik kõigile. Kasvatustöö keskmes peavad olema õpilased ning õpetajad peavad seadma õpilastele kõrged ootused, mis hõlmavad nii akadeemilist sooritust kui ka kooli atmosfääris peegelduvate väärtuste omaksvõttu. Koolijuhid kehtestavad selged suunised kaasava hariduse rakendamiseks nii õppekava raames kui ka klassivälistes tegevustes, mis toetavad ja suunavad spetsialistide tööd.

Mõnede koolide kogemus näitab, et järgmistel meetoditel on positiivne mõju kaasavale haridusele:

- pühendumine kasvatuslikele muutustele ja uuendustele ning nende arengu jälgimine. Muutus ei toimu korraga ega too kaasa automaatseid tulemusi.';
- koostööl põhinevate, aktiivsete ja õpilastele keskenduvate õpetamismeetodite edendamine, mis on suunatud kriitilisele mõtlemisele ja õpilaste enda haridustee üle mõtisklemisele, sh kaasavate väärtuste arvessevõtmisele. Koostöö positiivne mõju on eriti märkimisväärne ja sellest räägime lähemalt 7. peatükis;
- pidev tähelepanu kasvatustööle ja selle hindamisele – kas rakendatud töövõtted on piisavalt kaasavad ja kas neid saaks täiustada;
- õppekava käsitlemine võimestava, mitte pelgalt õpetusliku vaatenurga alt, mis tähendab, et õpilaste arengut nähakse personaalse protsessina, mille aluseks on kasvatustöö kohandamine kõigi õpilaste vajadustega;

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

- digitehnoloogiate uurimine ja rakendamine, et kohandada õppevahendeid õpilaste vajadustega ning parandada teabevahetust ja koostööd;
- tervitusprogrammide kasutuselevõtt, kui õpilased liiguvad ühest astmest teise või tulevad esimest korda õppeasutusse (Molina jt, 2023);
- selliste hindamismeetodite katsetamine, mis ei keskendu kitsalt lõpptulemustele, vaid mida rakendatakse kogu õppeprotsessi vältel, et õpilased ja õpetajad saaksid omavahel suhelda ning vajadusel korra õppekava täiustada ja kasvatustegevusi kohandada;
- igale õpilasele mentorluse pakkumine. Iga õpilase mõistmine edendab empaatiat, usaldust ning muudab õppe tõhusamaks ja sisukamaks.

Õpilaste vabadust ja privaatsust austavas hariduses – eriti kui selle eesmärgiks on kaasavate väärtuste juurutamine – on juhendamise pakkumine kesksel kohal. Individuaalne juhendamine tekitab sideme, mis rikastab nii õpetaja kui ka õpilase õpikogemust.

Lisaks saavad koolijuhid panustada selliste tegevuste väljaarendamisesse, mis pole rangelt akadeemilised, kuid soodustavad eetiliste väärtuste, eriti kaasavat laadi väärtuste omandamist. Selleks võivad olla eakaaslaste toetusalgatused, spordi-, kunsti- ja vabaajategevused ning grupireisid ja -ekskursioonid. Väljaspool koolitööd toimuvad tegevused aitavad õpilastel üksteist paremini tundma õppida ja luua suhteid, millest võib välja kasvada sõprus või midagi selletaolist.

Kaasamise sidumine õppekavaga
Näide päris elust Erinevate ainevaldkondade õpetajad teevad kogu kooli hõlmava jätkusuutlikkuse projekti raames koostööd, et läheneda jätkusuutlikkusele mitmest erinevast vaatenurgast. Loodusteaduste tunnis uurivad õpilased keskkonnaõiglust, keeletundides loevad nad lugusid kliimamuutusest mõjutatud kogukondadest, kunstiõpetuse tunnis valmivad kaasamist ja keskkonnaalast vastutus propageerivad plakatid ning ühiskonnaõpetuse tunnis arutatakse, kuidas koostöö ja mitmekesisuse austamine aitavad luua jätkusuutlikke kogukondi. Projekt lõpeb perekondadele ja kohalikule kogukonnale avatud näitusega, kus õpilased esitlevad oma töid ja arutlevad projekti käigus omandatud kaasavate väärtuste üle. Õpetajad seovad kaasavad väärtused sihilikult eri õppeainetega, kavandades interdistsiplinaarseid tegevusi, mis edendavad koostööd, kriitilist mõtlemist, empaatiat ja

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

aktiivset osalemist. Õppimine ulatub klassiruumist kaugemale, tõmmates kaasa nii pered kui ka kogukonna laiemalt.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasavad väärtused saavad suurema tõenäosusega osaks õpilaste igapäevasest käitumisest, kui neid kinnistatakse järjekindlalt kõigis õppeainetes ja samuti tähendusrikastes klassivälistes kogemustes. Kogu kooli hõlmav lähenemisviis aitab õpilastel mõista, et kaasamine pole eraldi õppetund, vaid ühine vastutus, mis läbib ühise joonena kogu koolielu. Kuidas kaasavaid väärtusi oma ainevaldkonnas rakendada? Kuidas teha koostööd kolleegide, perede või kogukonna organisatsioonidega, et tugevdada neid väärtusi ka väljaspool klassiruumi?

5.7 Peatüki kokkuvõte

Põhisõnumid

- Õpetajate kasvatuslik juhtimine avaldab suurimat mõju hariduse kvaliteedile ja seega kaasava hariduse tõhusale rakendamisele.
- Koolijuhid avaldavad õpetajate järel suurimat mõju hariduse kvaliteedile ja seeläbi kaasava hariduse tõhusale rakendamisele.
- Kaasav juhtimine soodustab kõigi õpilaste osalemist nii tunnis kui ka klassivälistes tegevustes, kus nad saavad olla eestvedaja rollis: algatada projekt, korraldada tegevusi, pakkuda ideid ja teha koostööd kooli töötajatega.
- Õpetajatel on haridusjuhtidena otsustav roll kaasamise mõtestamisel, näidates ise kaasava käitumisega eeskuju ja luues usaldusel, austusel ja osalusel põhinevaid õpikeskkondi.
- Delegeeritud juhtimine aitab luua koolis positiivse õhkkonna, sest kõik liikmed – töötajad, õpilased ja pered – kaasatakse koolielusse aktiivsete osalejatena vastavalt nende võimetele ja pädevustele.
- Kaasavate väärtuste pikaajaline arendamine sõltub järjepidevatest kogemustest kogu õppekava raames ja laiemas koolikogukonnas.

Õpetajale mõtisklemiseks

- Kuidas muuta kaasavad väärtused mõtestatuks ja asjakohaseks minu õpilaste igapäevaste kogemuste kontekstis nii tunnis kui ka väljaspool kooli?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

- Kas minu tunnitegevused soodustavad avatud dialoogi ja austust erinevate vaatenurkade vastu?
- Kas ma näitan oma õpilastele eeskuju sellise kaasava suhtumise ja käitumisega, mida neilt ootan?

- Kas ma püüan kasutada erinevaid võimalusi tõhusa teabevahetuse loomiseks õpilaste perekondadega?
- Kas ma sooviksin laiendada oma teadmisi kaasavast haridusest, toetudes teiste õpetajate kogemustele, osaledes koolitustel, õppides teiste koolide tavadest ja liitudes vabatahtlikult erinevate töörühmadega?

6. Õpetajate strateegiad kaasavate väärtuste edendamiseks klassiruumis

Klassis kaasavate väärtuste edendamiseks on vaja sihipäraseid kasvatusstrateegiaid, mis kasvavatavad õpilastes austust, empaatiat, õiglust ja koostööd. Pedagoogidel on määrav roll õpikeskkonna sotsiaalse ja kõlbelise atmosfääri kujundamisel, eriti hilises noorukieas, mil õpilased kinnistavad oma maailmavaadet, täiustavad kõlbelist arutlemist ja kujundavad oma sotsiaalset identiteeti. Uuringud näitavad järjekindlalt, et kaasavad õpetamisvõtted parandavad akadeemilist sooritust ja heaolu ning tugevdavad õpilaste võimet toimida mitmekesistes ja demokraatlikes ühiskondades (Booth ja Ainscow, 2011; Florian, 2015).

Selles peatükis esitame tõenduspõhised strateegiad, mida pedagoogid saavad kasutada kaasavate väärtuste edendamiseks igapäevases õppetöös. See hõlmab lähenemisviise turvalise õpikeskkonna loomiseks, empaatia ja teadlikkuse hõlbustamiseks, mitmekesisusega aktiivselt tegelemise edendamiseks, paindlike õpetamismeetodite rakendamiseks ning kättesaadavate õppekujundusraamistike (nt universaalne õppedisain ehk UDL) kasutamiseks. Samuti pakub see meetodeid õppekavade ja õpetamismeetodite kohandamiseks, et need vastaksid erinevate õppijate vajadustele.

Kaasav haridus ei toimi kindla valemi järgi. See on pidevalt arenev mõtteviis. Õpetajad peavad ühendama suhtlemisoskused, refleksiivse praktika ja metoodilise planeerimise, et luua

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

sisukaid õpikogemusi, mis austavad iga õpilase ainulaadsust. Peatükis kirjeldatud strateegiad on mõeldud pedagoogide toetamiseks selles pöördelises töös.

6.1 Turvaliste ja toetavate klassiruumide kujundamine

Kaasava õpikeskkonna jaoks on vaja luua turvaline ja toetav klassiruum. Turvalisus hõlmab emotsionaalset, psühholoogilist ja suhtelist mõõdet, tekitades õpilastes tunde, et neid austatakse, väärtustatakse ja et neil on vabadus end väljendada. Toetav õpikeskkond suurendab motivatsiooni, suhtlemist ja prosotsiaalset käitumist (Wentzel, 1997).

Positiivset atmosfääri iseloomustavad vastastikune austus, koostöö, empaatia ja õiglus. Õpetajad näitavad eeskuju kaasava käitumisega, milleks on aktiivne kuulamine, võrdne kohtlemine ja erinevate vaatenurkade tunnustamine. Õpilased omandavad need normid läbi igapäevase kokkupuute. Uuringud näitavad, et kui õpetajate ja õpilaste vahel on head suhted, esineb klassis vähem diskrimineerimist ja õpilased teevad omavahel rohkem koostööd (Hughes jt, 2008).

Peamiste strateegiate hulka kuuluvad õpilastega ühiselt välja töötatud klassireeglite kehtestamine (nt austus, konfidentsiaalsus, mitte vahelesegamine), positiivse distsipliini rakendamine, mis keskendub pigem suhete taastamisele kui karistamisele, ning õpilaste julgustamine otsuste tegemisest osa võtma.

Hilisteismelised ei julge tundlikel teemadel sageli arvamust avaldada, kuna kardavad hukkamõistu. Õpetajad saavad luua emotsionaalselt turvalise keskkonna, tunnustades igaühe isiklikke kogemusi, võimaldades mitmekesisuse, diskrimineerimise või identiteedi teemadel anonüümselt arvamust avaldada, vältides õpilaste avalikku võrdlemist, astudes järjekindlalt vastu mikroagressioonidele, tõrjumisele või stereotüüpidele ning julgustades õpilasi oma arvamust avaldama.

Sellest hoolimata annavad kaasavad klassiruumid õpilastele võimaluse väljendada oma arvamusi, kogemusi ja muresid. Algatused, mis lasevad õpilastel oma arvamust avaldada (nt küsitlused, refleksioonipäevikud, klassikomiteed), edendavad tegevusvõimekust ja kuuluvustunnet, mis on kaasavate väärtuste seisukohast väga olulised (Mitra, 2018).

Kaasamise edendamine läbi ühisõppe
Näide päris elust

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Loodusteaduste tunnis töötavad õpilased rühmades, et lahendada praktiline ülesanne. Üks vähem enesekindel õpilane seisab vaikides kõrval, samal ajal kui teised ülesannet täidavad. Õpetaja määrab täiendavad rollid (moderaator, protokollija, eestkõneleja, ajamõõtja), et igal õpilasel oleks tähendusrikas ülesanne. Enne alustamist selgitab õpetaja, et edu sõltub igaühe panusest, mitte üksikute õpilaste tulemustest.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Struktureeritud ühisõpe soodustab osalemist, vastastikust tuge ja positiivset omavahelist seotust, aidates õpilastel hinnata üksteise tugevusi, mitte jääda kinni erinevustesse. Kuidas tagada, et iga õpilane võtaks rühmatööst aktiivselt osa?

6.2. Empaatia ja teadlikkuse olulisus

Kaasav käitumine põhineb empaatial, mis aitab õpilastel mõista ja väärtustada teiste inimeste vaatepunkte. Õpetajad saavad empaatiat sihipäraselt edendada struktureeritud tegevuste, refleksiivse dialoogi ja eeskuju näitamise kaudu. Harjutused teiste vaatenurkade nägemiseks (nt lugude analüüsimine erinevatest vaatenurkadest), refleksiivne kirjutamine (kus õpilased uurivad oma reaktsioone stsenaariumidele, mis käsitlevad õiglust, tõrjutust või kultuuridevahelisi kohtumisi) ning suunatud arutelud (kogetud diskrimineerimise, privileegide ja sotsiaalsete tõkete kohta) on tõhusad strateegiad empaatia arendamiseks.

Õpetajad saavad korraldada tegevusi, mis aitavad õpilastel märgata ja väärtustada mitmekesisust oma klassis. Näiteks identiteedikaartide või kultuuriliste autobiograafiate kasutamine õpilaste erinevate identiteetide analüüsimiseks, väikestes rühmades toimuvad arutelud kultuuriliste traditsioonide, keelte või väärtuste teemal ning tegevused, mis juhivad tähelepanu alateadlikele eelarvamustele või stereotüüpidele. Need tegevuste jaoks on vaja teadlikku lähenemist ja selgeid reegleid, et vältida ebamugavustunnet või häbimärgistamist.

Samuti on oluline, et õpetajad reageeriksid stereotüüpidele kohe, kui need esile kerkivad, pakkudes õpilastele õiget teavet, suunates neid analüüsima stereotüüpide tekkepõhjuseid ja mõju ning julgustades neid kriitiliselt suhtuma meedias nähtusse. Uuringud kinnitavad, et stereotüüpide vähendamine kriitilise dialoogi kaudu on tõhus viis kaasavate hoiakute edendamiseks (Killen ja Rutland, 2011).

Lugupidava dialoogi võimaldamine klassis

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Näide päris elust Rändeteemalise arutelu käigus avaldavad õpilased vastandlikke arvamusi. Õhkkond muutub pingeliseks ja mõned õpilased loobuvad osalemisest. Õpetaja kehtestab aruteluks selged reeglid, julgustab õpilasi oma seisukohti tõenditega põhjendama ning kutsub neid enne vastamist kaaluma erinevaid vaatenurki.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasav dialoog loob turvalise keskkonna, kus õpilased õpivad lugupidavalt eriarvamusele jääma, arendavad empaatiat ja tugevdavad kriitilist mõtlemist. Kuidas peaksin reageerima, kui minu tunnis tõuseb esile mõni vastuoluline teema?

6.3 Õpetamisstrateegiad kaasatuse edendamiseks ja kaasavateks tegevusteks koos õpilastega

Kaasavate õpetamisstrateegiate eesmärk on teha õpilastest oma õppimise aktiivsed osalejad, soodustades samal ajal refleksiooni, koostööd ja eetilist kaasatust.

Kogemusõpe aitab õpilastel seostada väärtusi eluliste olukordadega. Selleks saab kasutada simulatsioone ja dilemmasid eetiliste küsimuste uurimiseks, juhtumiuuringuid diskrimineerimise, ligipääsetavuse või sotsiaalse õigluse teemadel ning kogemuslikke projekte, nagu kogukonna liikmete intervjueerimine või kaasavate tavade analüüsimine kohalikes asutustes. Kogemusõpe soodustab hoiakute muutumist, kaasates üheaegselt emotsionaalset, kognitiivset ja käitumuslikku mõõdet (Kolb, 1984).

Ühisõpe soodustab vastastikust toetust ja vähendab eelarvamusi erinevate rühmade vahel. Johnsoni ja Johnsoni ühisõppe mudel näitab, et struktureeritud positiivne omavaheline seotus tugevdab empaatiat, prosotsiaalset käitumist ja akadeemilist sooritust (Johnson ja Johnson, 2009). Seda toetavad näiteks pusleülesanded, rühmatööd vahelduvate rollidega, vastastikune mentorlus või juhendamine.

Õpilased võtavad kaasavad väärtused suurema tõenäosusema omaks, kui nad näevad nende seost maailmaga. Õpetajad võivad analüüsida diskrimineerimise või kaasamisega seotud reaalseid sündmusi (nt uudiseid) ning siduda õppekava sisu sotsiaalse õigluse teemadega, julgustades õpilasi märkama kaasavat ja tõrjuvat käitumist igapäevaelus. Autentsus suurendab motivatsiooni ja kõlbelist sidet (Damon, 1996).

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Dialoog aitab paremini mõista erinevaid vaatepunkte ja õpetab, kuidas erimeelsusi lugupidavalt väljendada. On tõestatud, et dialoogiline õpetamine arendab kriitilist mõtlemist ja sotsiaalset arutlemisoskust (Mercer ja Littleton, 2007). Õpetajad saavad soodustada avatud küsimuste esitamist, korraldades struktureeritud väitlusi ja kasutades sokraatilisi seminare.

Kaasava osalemise edendamine klassiaruteludes
Näide päris elust Klassiruumis arutatakse aktuaalset ühiskonnaprobleemi, kuid ainult mõned enesekindlad õpilased võtavad sõna. Ülejäänud vaikivad. Üks õpilane ütleb hiljem õpetajale, et ta ei tahtnud oma arvamust avaldada, sest kartis, et klassikaaslased hakkavad teda hukka mõistma. Õpetaja võtab kasutusele erinevaid osalusstrateegiaid, et luua kaasavam õpikeskkond. Õpilastele antakse esmalt aega iseseisvalt järele mõelda ja oma mõtted kirja panna. Seejärel arutavad nad oma vastuseid esmalt paarides ja siis kogu klassis. Õpetaja hoolitseb selle eest, et kõik saaks kaasa rääkida, paludes erinevatel õpilastel sõna võtta, julgustades õpilasi üksteist lugupidavalt ära kuulama ja rõhutades, et iga vaatenurk on väärtuslik.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasavad õpetamisstrateegiad õhutavad võrdset osalemist ja aitavad õpilastel arendada enesekindlust, empaatiat ja kriitilist mõtlemist. Pakkudes mitmekesiseid osalemisvorme ja luues psühholoogiliselt turvalise keskkonna, saavad õpetajad vähendada tõkkeid, mis takistavad mõnel õpilasel tunnitegevustes kaasa lüüa. Kes võtavad minu klassiruumis kõige sagedamini sõna. Milliseid strateegiaid võiksin kasutada, et tagada igale õpilasele sisukad osalemisvõimalused?

6.4 Universaalne õppedisain (UDL)

UDL on raamistik, mis aitab pedagoogidel kavandada kõigile õppijatele kättesaadavaid õppetunde. UDLi põhimõtete hulka kuuluvad mitmekesised võimalused enda seisukoha väljendamiseks, tegutsemiseks ja osalemiseks, et rahuldada erinevaid õppimisvajadusi (CAST, 2018). Õpetajad peaksid sisu esitama mitmesugustes vormides, näiteks visuaalsete abivahendite, diagrammide või videote, erineva raskusastmega tekstide ning eluliste näidete või demonstratsioonide abil. See on kasulik õpilastele, kellel on erinevad õpistiilid, keeleline taust või kognitiivsed võimed.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Õpilastel peaks olema võimalus demonstreerida omandatud teadmisi suuliste ettekannete, portfellide, digiprojektide ning kunstiliste või loominguliste tööde kaudu. Valikuvõimaluste andmine soodustab iseseisvust ja vähendab esinemisärevust. Motivatsiooni säilitamiseks võiks õppetöö siduda õpilaste huvidega, andes neile samal ajal koostöö tegemist nõudvaid ülesandeid ja võimalusi teha valik millegi väljakutsuvama või uudsema kasuks. Tegelikult näitavad uuringud, et UDL suurendab kaasamist, vähendades takistusi ja toetades mitmekesiseid õpiteekondi (Rao jt, 2014).

Tõrjutuse käsitlemine rühmategevuste käigus
Näide päris elust Kui õpilased moodustavad rühmi omal soovil, jääb üks õpilane alati üksi. Selle asemel, et õpilased kohe rühmadesse jagada, võtab õpetaja korraks aja maha ja palub õpilastel mõelda, kuidas rühmadesse valimine mõjutab osalemist ja kuuluvustunnet. Edaspidi kasutatakse nii õpilaste valikuvõimalust kui ka struktureeritud rühmadesse jagamist.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Märkamatud klassirutiinid võivad tahtmatult tõrjutust süvendada. Õpetajad saavad selliseid igapäevaseid hetki kasutada austuse, empaatia ja kaasamise õppimiseks. Millised sagedased tunnitegevused võivad mõned õpilased tahtmatult kõrvale jätta?

6.5 Õppekava ja metoodika kohandamine

Erinevate õppijate, sh puuetega õpilaste, erineva kultuurilise ja keelelise taustaga või erinevate õppimisprofiilidega õpilaste toetamiseks on oluline kohandada õppekava ja metoodikat. Õppekava saab kohandada mitmeti: a) sisu kohandamine – teksti lihtsustamine, visuaalsete abivahendite lisamine, kokkuvõtete kasutamine; b) protsessi kohandamine – tempo muutmine, ülesannete jagamine osadeks, juhendatud märkuste kasutamine; c) tulemuse kohandamine – erinevates vormis väljundite võimaldamine; d) keskkonna kohandamine – istumiskohtade muutmine, tähelepanu hajutavate tegurite vähendamine, vaikse töökoha pakkumine. Kohandused peavad olema kooskõlas õpieesmärkidega ega tohiks vähendada õpikogemuse mitmekülgsust.

Huvitav on see, et need kohandused hõlmavad paindlikku rühmitamist, kuna see võimaldab õpetajatel jagada õpilased sõltuvalt konkreetsest ülesandest kas homogeensetesse rühmadesse sihipäraseks õpetamiseks, heterogeensetesse rühmadesse vastastikõppeks ja kaasatuse edendamiseks või individuaaltööks refleksiooni soodustamiseks. Tugitehnoloogiad –

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

kõnetuvastus, subtiitrid, graafilised organiseerijad või interaktiivsed platvormid – parandavad ligipääsetavust. Mitmekeelsete õpilaste puhul on abiks kakskeelsed sõnastikud, subtiitrid ja tõlkevahendid, mis hõlbustavad teksti mõistmist. Kaasav hindamine hõlmab alternatiivseid vorme, pikemaid tähtaegu, selgete ja läbipaistvate kriteeriumidega hindamislehti ning võimalusi kordamiseks ja teadmiste täielikuks omandamiseks.

Tabelis 6 on esitatud ülevaade selles peatükis käsitletud peamistest õpetamisstrateegiatest, nende panusest kaasavate väärtuste edendamisele ning nende konkreetsetest eelistest hilisteismelistele õpilastele.

Tabel 6. *Õpetamisstrateegiad kaasavate väärtuste edendamiseks hilises noorukieas*

Õpetamisstrateegia valdkond	Õpetaja peamised tegevused	Edendatavad kaasavad väärtused	Kasu hilisteismelistele
Turvaline ja toetav klassiruum	Ühiste normide ja ootuste kehtestamine Austava ja õiglase käitumisega eeskuju näitamine Järjepidevalt tõrjumisega võitlemine	Austus, väärikus, võrdsus	Suurem kuuluvustunne Emotsionaalne turvatunne Suurem osalus ja usaldus
Õpetaja-õpilase suhe	Aktiivne kuulamine Personaalne tagasiside Kõrged ootused ja tugi	Hoolivus, õiglus, vastastikune austus	Suurem motivatsioon Vähem ärevust Suurem pühendumus
Empaatia ja teadlikkuse arendamine	Teise inimese seisukoha mõistmist arendavad tegevused Refleksioon kogetu üle Arutelu eelarvamuste ja stereotüüpide üle	Empaatia, solidaarsus, avatus mitmekesisusele	Parem emotsionaalne arusaamine Eelarvamuste vähendamine Kõlbelise arutlemise arendamine
Interaktiivne ja kogemuslik õpetamine	Rollimängud ja simulatsioonid Juhtumiuuringud Eetilised dilemmad	Sotsiaalne õiglus, vastutus	Süvaõpe Väärtuste ja tegeliku elu parem seostamine
Ühisõpe	Struktureeritud rühmatöö Positiivne omavaheline seotus Rollide vahetamine	Koostöö, kaasamine, võrdsus	Paremad suhted eakaaslastega Sotsiaalse eraldatuse vähenemine

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Õpetamisstrateegia valdkond	Õpetaja peamised tegevused	Edendatavad kaasavad väärtused	Kasu hilisteismelistele
Dialoogiline kasvatusteadus	Avatud küsimused Austav väitlus Mitmed vaatenurgad	Demokraatlikud väärtused, sallivus	Kriitiline mõtlemine Oskus viisakalt eriarvamusele jääda
Universaalne õppedisain (UDL)	Mitmesugused sisuformaadid Paindlikkus õpitu demonstreerimisel Valikuvõimalus ja iseseisvus	Võrdsed võimalused, ligipääsetavus	Õppimist takistavate tegurite vähendamine Suurem iseseisvus ja kaasatus
Õppekava ja metoodika kohandamine	Paindlik tempo Tugitehnoloogiad Alternatiivsed hindamismeetodid	Õiglus, kaasatus	Paremad õpitulemused Erinevate õpivajaduste tunnustamine

6.6 Peatüki kokkuvõte

Põhisõnumid

- Kaasavat haridust tugevdatakse läbi õpetamisstrateegiate, mis kaasavad aktiivselt kõiki õpilasi ja väärtustavad mitmekesisust õppevahendina.
- Tõhus kaasav kasvatusteadus ühendab kognitiivse, sotsiaalse ja emotsionaalse õppimise, edendades empaatiat, kriitilist mõtlemist, koostööd ja kõlbelist arengut.
- Aktiivsed meetodid, nagu ühisõpe, dialoogiline õpetamine, praktiline õpe, projektiõpe ja vastastikune mentorlus soodustavad mõtestatud osalemist ja jagatud vastutust.
- Õpetajad peaksid kohandama strateegiaid vastavalt õpilaste eripäradele ja klassiruumi olukorrale ning vältima kivisse raiutud meetodeid.
- Refleksioon, dialoog ja koostöine õpe annavad õpilastele võimaluse kujundada kaasavaid hoiakuid pigem autentsete kogemuste kaudu kui üksnes teooria põhjal.

Õpetajale mõtisklemiseks

- Milliseid esitatud strateegiaid ma juba kasutan ja kui tõhusalt soodustavad need kõigi õpilaste osalemist?
- Kas minu tunnitegevused annavad igale õpilasele võimaluse oma tugevusi kasutades tunnist osa võtta?
- Kuidas saaksin oma tundides edendada dialoogi, koostööd ja kriitilist mõtlemist?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

- Millised takistused võivad mõnedel õpilastel osalemist takistada ja kuidas neid lahendada?
- Millist strateegiat võiksin oma järgmises tunnis kasutada kaasavate väärtuste tugevdamiseks?

7. Tegevused ja meetodid kaasavate väärtuste edendamiseks klassiruumis

Kaasavate väärtuste edendamine klassis nõuab enamat kui teooria selgitamist – see eeldab kasvatustööd ja meetodeid, mis võimaldavad õpilastel kogeda kaasamist, empaatiat, koostööd ja austust sisukal ja praktilisel viisil. Hariduspsühholoogia kohaselt võtavad noorukid väärtusi tõhusamalt omaks, kui õppimine põhineb kogemustel, koostööl ja on emotsionaalselt kaasav (Kolb, 1984; Hoffman, 2000). Väitlused, simulatsioonid, rollimängud, kirjanduse analüüs, koostööprojektid, praktiline õpe ja muud tunnitegevused aitavad tõhusalt kujundada noorte hoiakuid ja käitumist mitmekesisuse suhtes.

See peatükk sisaldab struktureeritud strateegiaid, mille eesmärk on edendada kaasavaid hoiakuid läbi aktiivsete meetodite. Igas alajaotuses kirjeldatakse tegevuse kasvatuslikku tausta, rakendamisnäiteid ning toetatavaid arengupädevusi. Nendest meetoditest moodustub pedagoogide jaoks praktiline töövahend kaasava mõtteviisi kujundamiseks hilise noorukiea otsustavatel aastatel.

7.1 Arutelupõhine õppimine ja väitlemine

Arutelupõhine õppimine edendab kriitilist mõtlemist, teiste seisukohtade mõistmist ja dialoogioskusi, mis on kaasavate väärtuste jaoks hädavajalikud. Tõhusalt juhitud väitlused ja struktureeritud arutelud võimaldavad õpilastel üheskoos arutledes ja lugupidavalt eriarvamustele jäädes avastada keerukaid ühiskondlikke teemasid, nagu identiteet, diskrimineerimine, õiglus või kultuuriline mitmekesisus.

Struktureeritud dialoogimudelid, nagu sokraatilised seminarid, akvaariumimeetodil väitlemine või filosoofilised toolid, aitavad õpilastel argumente sõnadesse panna, aktiivselt kuulata ja kaaluda alternatiivseid seisukohti. Merceri ja Littletoni (2007) sõnul aitab dialoogiline õpetamine paremini mõista erinevaid vaatenurki ja tugevdab arutlusvõimet.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Enne väitlemist peaksid õpetajad koos õpilastega paika panema reeglid, näiteks kuulamine ilma vahele segamata, luba kritiseerida ideid, mitte inimesi, tõenditele tuginemine ning emotsionaalsete panuste austamine. Normide kehtestamine tagab turvalise keskkonna ja vähendab eelarvamuste kinnistamise ohtu. Kõlbelistel või sotsiaalsetel teemadel peetavad rühmaarutelud suurendavad noorte empaatiat ja eetilist mõtlemist (Blatt ja Kohlberg, 1975). Diskrimineerimise, rände, soolise võrdõiguslikkuse või puuetega inimeste õiguste teemadel väitlemine julgustab õpilasi eelarvamustele vastu astuma ja süvendab nende arusaama sotsiaalsest õiglusest.

Enesehindamise kasutamine refleksiooni edendamiseks
Näide päris elust Koostööprojekti lõpus kirjutavad õpilased lühikese refleksiooni, mitte ei saa lihtsalt hinnet. Nad peavad mõtlema järgmistele küsimustele. Kas ma kuulasin teisi? Kas ma julgustasin kõiki osalema? Kas ma austasin erinevaid arvamusi? Õpetaja arutab vastuseid klassiga, rõhutades, et kaasav käitumine on õpiedukuse kõrval üks olulisi õpieesmärke.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Enesehindamine aitab õpilastel teadvustada oma hoiakuid ja käitumist, julgustades neid võtma vastutust kaasava õpikeskkonna loomise eest. Kas minu hindamisviisid julgustavad õpilasi mõtlema sellele, kuidas nad teistega suhtlevad, või üksnes sellele, mida nad on õppinud?

7.2 Rollimängud, elulähedased simulatsioonid ja juhtumiuuringud päris elust

Rollimängud ja simulatsioonid asetavad õpilased kellegi teise rolli ja lasevad neil kogeda seisukohti ja suhteid, millega neil ei pruugi endal otsest kokkupuudet olla. Kogemuslik vorm soodustab empaatiat ja emotsionaalset kaasatust, mis moodustavad olulise osa kaasavast õppimisest. Rollimäng võib tähendada erineva kultuurilise või sotsiaal-majandusliku taustaga inimeste seisukohtade tundmaõppimist või mänguläbirääkimisi erinevate vaadetega poolte vahel. Sageli kasutatakse stsenaariume kiusamise, tõrjumise, puuete jaoks kohanduste tegemise või kultuuridevaheliste arusaamatuste teemadel. Durlaki jt (2011) sõnul parandab rollimänge kasutav sotsiaal-emotsionaalne õpe märkimisväärselt empaatiat ja suhtlemisoskusi.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Teisalt aitavad erinevad õppemängud privileegide ja võrdsuse, kultuuridevahelise suhtluse ja praktiliste eluoskuste (nt eelarvestamise) kohta õpilastel märgata struktuurilisi ebavõrdsusi ja seada kahtluse alla oma oletusi. Sellised harjutused tuleb hiljem põhjalikult läbi arutada, et keegi ei tunneks end ebamugavalt ega tõlgendaks neid valesti. Arutelu peaks hõlmama refleksiooniküsimusi nagu „Milliseid emotsioone see tekitas?", „Mida sa õppisid teise vaatenurga kohta?" ja „Kuidas võiks see muuta sinu käitumist?". Õpilased saavad päriseluliste juhtumiuuringute abil analüüsida kaasamise või tõrjumisega seotud tegelikke olukordi, nagu diskrimineerimine töökohal, segregatsioon koolis, ligipääsu- ja hõlbustamisprobleemid. Nii õpivad nad kriitiliselt hindama ühiskonnas juurdunud süsteeme ja saavad välja pakkuda kaasavaid lahendusi.

Kaasava tagasiside andmine
Näide päris elust Õpilane, kes võtab harva tunniaruteludest osa, käib vabatahtlikul välja oma mõtte. Õpetaja ei keskendu üksnes vastuse õigsusele, vaid tunnustab õpilase osalemisvalmidust ja julgustab teda edaspidigi kaasa rääkima, andes ühtlasi konstruktiivseid soovitusi, kuidas seda paremini teha.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasav tagasiside tugevdab õpilaste enesekindlust, motivatsiooni ja kuuluvustunnet, tunnustades nii akadeemilisi edusamme kui ka isiklikku arengut. Kas minu tagasiside motiveerib kõiki õpilasi edasi osalema ja õppima?

7.3 Projektiõpe ja probleemõpe

Projektiõpe ja probleemõpe pakuvad autentset võimalust läheneda kaasamisele läbi koostöise uurimistöö. Meetodid, mis seavad esikohale õpilased, kasvatavad iseseisvust, suurendavad vastutustunnet ja edendavad meeskonnatööd. Projektiks võib olla näiteks kava väljatöötamine kooli ligipääsetavuse parandamiseks, mille raames korraldatakse teavituskampaaniaid stereotüüpide või mikroagressioonide teemal ning õpilased saavad ühtlasi uurida isikuõiguste liikumiste ajalugu. Sellised projektid julgustavad õpilasi seostama kaasavaid väärtusi tegelike ühiskondlike väljakutsetega.

Täpsemalt parandab mitmekesistes meeskondades töötamine suhtlemisoskust, vähendab sotsiaalseid tõkkeid ja tugevdab vastastikust mõistmist (Johnson ja Johnson, 2009). Õpilased

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

harjutavad läbirääkimiste pidamist, jagatud vastutust ja konstruktiivse tagasiside andmist, mis on vajalikud kaasava eluviisi jaoks igas vanuses. Õpetajad võivad esitada dilemmasid probleemipõhistes stsenaariumites, näiteks: „Puudega õpilane ei saa osaleda kooliüritusel – kuidas saaks klass selle probleemi lahendada?“ või „Linna saabuvad uued elanikud teisest riigist – kuidas saaksid koolid toetada nende lõimumist?“ Õpilased saavad koos lahendusi välja töötada, kasutades eetilist arutlust ja praktilist loovust. Projektiõpe parandab motivatsiooni, süvavõpet ja kodanikuosalust (Barron ja Darling-Hammond, 2008), mis kõik toetavat kaasavat suhtumist.

Lugupidav vastastikune hindamine
Näide päris elust Õpilased hindavad üksteise rühmatöid kokkulepitud kriteeriumide alusel. Enne alustamist arutab klass lugupidavate ja konstruktiivsete märkuste tegemist, mis keskenduvad pigem arengule kui kriitikale. Õpetaja näitab, kuidas anda tõhusat tagasisidet, ja tuletab õpilastele meelde, et enne paranduste soovitamist tuleks esmalt tunnustada tugevaid külgi.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Vastastikune mentorlus arendab empaatiat, suhtlemisoskusi ja austust erinevate vaatenurkade vastu, edendades samal ajal jagatud vastutust õppimise eest. Kas olen õpilastele õpetanud, kuidas anda viisakalt konstruktiivset tagasisidet?

7.4 Eeskujudega suhtlemine ja eakaaslaste mõju

Eakaaslased ja eeskujud avaldavad hilisteismelistele tugevat mõju. Positiivsed eeskujud, nagu õpetajad, kogukonna juhid, mentorid, vanemad õpilased, tugevdavad oma eeskujuga kaasavaid väärtusi. Isiklike lugude kuulamine soodustab empaatiat ja lõhub stereotüüpe. Kokkupuude erinevate narratiividega vähendab eelarvamusi ja parandab noorte võimet mõista teiste inimeste seisukohti (Green ja Brock, 2000).

Lisaks kasutavad eakaaslaste juhitud õpiprogrammid ära klassikaaslaste mõju. Vanemad õpilased või vastava ettevalmistusega eakaaslastest mentorid saavad klassikaaslasi toetada nii õpingutes kui ka emotsionaalselt, olles neile kaasava suhtlemisega eeskujuks. See edendab juhtimisoskusi, empaatiat ja suurendab sotsiaalset sidusust. Õpetajad saavad tuua näiteid mitmekesistest isikutest ajaloos, teaduses, spordis, kunstis või ühiskondlikus elus. Nähtav ja tajutav mitmekesisus suurendab kuuluvustunnet ja aitab võidelda varjatud eelarvamustega

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

(Steele, 2011). Õpilaste algatusel võidakse näiteks määrata koolikiusamisega võitlevad saadikud, moodustada meeskonnad õpilastevaheliste erimeelsuste lahendamiseks, et nende endi osalus suurendaks pühendumust ja autentsust.

Kaasava käitumise jälgimine
Näide päris elust Õpetaja jälgib mitme nädala jooksul klassiruumis toimuvat suhtlemist, kasutades lihtsat kontrollnimekirja, kus on kirjas erinevad käitumisviisid, nagu klassikaaslaste osalema kutsumine, lugupidav kuulamine, vastutuse jagamine ja abi vajavate kaasõpilaste toetamine. Õpetaja ei pane selle eest hindeid, vaid kasutab tähelepanekuid tugevate külgede tuvastamiseks, klassi dünaamika arutamiseks ja kaasamist tugevdavate tegevuste planeerimiseks.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Vaatlus annab väärtuslikku teavet kaasavate hoiakute ja käitumise kohta, mida traditsioonilised kirjalikud hindamised ei suuda registreerida. Kuidas tunda ära ja hinnata õpilaste kaasavat käitumist igapäevase õppetöö käigus?

7.5 Koostöine õpe ja vastastikune mentorlus

Koostöised õppimisstrateegiad tugevdavad suhtlemisoskusi, vähendavad eelarvamusi ja edendavad õpilaste vahelist võrdsust. Kaasavate väärtuste edendamiseks leidub mitmesuguseid tõhusaid koostöömudeleid. Näiteks puslemeetod, kus iga õpilane saab väärtuste teemal ühe osa asjatundjaks; iseseisvalt algav ja paarilisega lõppev osalusmeetod; rühmatööd, mis edendavad üheskoos probleemide lahendamist; või rollide vahetamine, mis tagab võrdse osalemise ja vastutuse.

Roseth jt meta-analüüs (2008) näitab, et ühisõpe tugevdab positiivseid suhteid eakaaslastega, parandab õpiedukust ja annab teisi kaasatusega seotud eeliseid. Koostöine õpe näitaks aitab lõhkuda sotsiaalseid tõkkeid, vähendada üksindust ja tõrjutust ning luua võimalusi erinevate võimetega õpilaste koostööks ja üksteise toetamiseks. Pealegi suurendab vastastikune mentorlus enesehinnangut, kuuluvustunnet ja empaatiat (Karcher, 2009). Selleks on vaja õpilasi sihipäraselt paaridesse jagada: sotsiaalselt vilunud õpilased kehvemate sotsiaalsete oskustega õpilastega; emakeeles õppivad õpilased mitmekeelsete klassikaaslastega; vanemad õpilased nooremate või äsja saabunud õpilastega.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Vastastikune mentorlus kaasamise edendamiseks
Näide päris elust Õppeaasta keskel tuleb kooli uus õpilane. Klassikaaslased on küll sõbralikud, aga õpilane tunneb end sellegipoolest eraldatuna, tal on raske koolirutiinist aru saada ja ta jääb klassiaruteludest enamasti kõrvale. Õpetaja määrab uuele õpilasele eakaaslasest mentori, kes on läbinud vastava koolituse. Mentor aitab uustulnukal koolirutiiniga kohaneda, tutvustab talle klassikaaslasi ja julgustab osalema nii õppetöös kui ka klassivälistes tegevustes. Regulaarsed kontrollvestlused võimaldavad õpetajal suhet jälgida ja vajaduse korral tuge pakkuda.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Vastastikune mentorlus tugevdab õpilaste kuuluvustunnet, soodustab positiivsete suhete loomist eakaaslastega ja aitab vähendada sotsiaalset eraldatust. Samuti arendab see mentorites endis empaatiat, vastutustunnet ja juhtimisoskusi. Kuidas saaksin oma klassis kasutada vastastikust mentorlust, et toetada õpilasi, kes võivad tunda end tõrjutuna või vajavad lisajulgustust?

7.6 Filmid ja kirjandus

Narratiivsed meediavormid, nagu filmid, romaanid, dokumentaalfilmid ja novellid on suurepärased vahendid empaatia, sotsiaalse teadlikkuse, inimeste suhtes avatuse ja muude kaasavate väärtuste arendamiseks (Mar ja Oatley, 2008). Filmid rände, puuete või muu taolise teemadel panevad emotsionaalselt kaasa elama ja ajendavad kõlbelist refleksiooni. Pärast filmi vaatamist võivad õpetajad viia läbi struktureeritud arutelu filmis kujutatud tegelaste üle ja tuua võrdlusi reaalsest elust.

Kirjandus avab õpilastele ukse teistsuguste mõtteviiside ja kogemuste juurde. Spetsiifilisemalt on just ilukirjanduse lugemist seostatud suurema empaatiavõime ja eelarvamuste vähenemisega (Kidd ja Castano, 2013). Tähelepanuväärne on see, et õpetajad võivad kasutada nii kaasaegseid romaane identiteedi teemal kui ka ajaloolisi jutustusi või luuletusi sotsiaalsete võitluste kohta. Kirjandusanalüüs paneb õpilased mõtlema võimudünaamikale, varjatud eelarvamustele ja sotsiaalsete faktide alternatiivsetele tõlgendustele.

Filmide ja kirjanduse kasutamine kaasavate eeskujudena
Näide päris elust

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Õpilased vaatavad kirjandustunnis stseene R. J. Palacio samanimelise raamatu järgi valminud filmist „Väike ime“ (originaalpealkiri: „Wonder“). Lugu räägib moonutatud näoga poisist nimega Auggie, kes peab koolis toime tulema sõprussuhete, kiusamise ja leppimisega. Seejärel arutlevad õpilased väikestes rühmades tegelaste otsuste üle, tuvastavad kaasamise ja tõrjutuse esinemisi ning analüüsivad empaatia ja lugupidamise mõju inimsuhetele. Õpetaja juhib arutelu, kasutades avatud küsimusi. Kuidas reageerisid tegelased erinevustele? Millised meetmed soodustasid kaasamist ja millised süvendasid tõrjutust? Mida oleksid sina teinud teisiti, kui oleksid olnud üks tegelastest? Õpilased võrdlevad nähtud lugu olukordadega, mis võivad juhtuda nende enda koolikogukonnas.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Filmid ja kirjandus on õpilaste jaoks turvaline keskkond keerukate ühiskondlike ja sotsiaalsete probleemide uurimiseks läbi erinevate tegelaste ja lugude. Need suurendavad empaatiat, lükkavad ümber stereotüübid ja aitavad noortel mõelda kaasavate väärtuste üle tundmata mingit isiklikku hukkamõistu. Kuidas saaksin oma aine raames kasutada lugusid või filme, et innustada õpilasi kriitiliselt mõtlema mitmekesisuse, empaatia ja kaasamise teemadel?

7.7 Praktiline õpe ja kogukonnaga suhtlemine

Praktiline õpe ühendab õppekava raames toimuva õppimise üldkasuliku tööga, luues nii suurepärase võimaluse kaasavate väärtuste omaksvõtuks. Praktiline õpe erineb vabatahtlikust tööst selle poolest, et selles rõhutatakse mõlemapoolsust ja struktureeritud refleksiooni (Furco, 1996). Sisuka praktika jaoks on vaja tuvastada kogukonna vajadused, siduda praktika akadeemilise sisuga ning analüüsida saadud kogemusi – just see teeb praktilise õppe nii väärtuslikuks. Praktiline õpe suurendab kodanikuosalust, vähendab stereotüüpe ja parandab kõlbelist arutlemist (Yates ja Youniss, 1996).

Praktilise õppe hulka võib kuuluda eakate või ühiskonnast eraldatud inimeste toetamine, koostöö puuetega inimeste õiguste eest võitlevate rühmitustega, töö sisserändajate või pagulastega tegelevate organisatsioonidega või marginaliseeritud kogukondi puudutavad keskkonnaõigluse algatused. Sellised kogemused tugevdavad kodanikukohustust ja empaatiat. Selle meetodi raames toimuvad refleksioonimeetodid – dialoogid, portfellid, päevikud, digitaalne

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

lugude jutustamine jne – aitavad õpilastel seostada isiklikke kogemusi laiemate ühiskondlike küsimustega.

Peatüki lõpetuseks on tabelis 7 esitatud ülevaade kaasavaid väärtusi edendavatest peamistest tunnitegevustest ja meetoditest koos nende kasvatusliku eesmärgi ja olulisusega hilisteismeliste jaoks.

Tabel 7. *Tunnitegevused ja meetodid kaasavate väärtuste edendamiseks hilises noorukieas*

Tegevus / meetod	Kasvatuslik eesmärk	Arendatud kaasavad väärtused	Miks see on tõhus hilises noorukieas
Arutelupõhine õppimine ja väitlemine	Soodustada kriitilist mõtlemist ja dialoogi	Mitmekesisuse austamine, sallivus, demokraatlik osalemine	Noorukid suudavad mõelda abstraktselt ja arvestada erinevate vaatenurkadega
Rollimängud ja simulatsioonid	Edendada teiste seisukohtade mõistmist ja emotsionaalset kaasatust	Empaatia, solidaarsus, sotsiaalne vastutus	Kogemusõpe seob emotsioone ja väärtusi
Juhtumiuuringud päris elust	Analüüsida tegeliku kaasamise/tõrjumise olukordi	Sotsiaalne õiglus, eetiline teadlikkus	Seob klassis õpitu eluliste probleemidega, mis noortele korda lähevad
Projektiõpe	Edendada koostööd ja probleemide lahendamist	Koostöö, võrdsed võimalused, kodanikukohustus	Toetab iseseisvust, asjakohasust ja eakaaslastega suhtlemist
Probleemõpe	Kaasata õpilasi eetiliste ja sotsiaalsete dilemmade arutamisse	Vastutus, õiglus, kodanikuaktiivsus	Julgustab kõlbelist arutlemist ja iseseisvat tegutsemist
Vastastikune mentorlus ja juhendamine	Kasutada eakaaslaste mõju positiivselt	Kaasamine, vastastikune tugi, kuuluvustunne	Selles etapis on eakaaslastega suhted väga suure mõjuga
Suhtlemine eeskujudega	Lõhkuda stereotüüpe läbi isiklike kogemuste	Austus, avatus, mitmekesisuse väärtustamine	Noorukid tunnevad tugevat sided autentsena mõjuvate eeskujudega
Filmid ja kirjandus	Arendada empaatiat läbi lugude	Empaatia, emotsioonide mõistmine, teadlikkus	Lugudesse süvenemine suurendab teiste seisukohtade mõistmist

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Tegevus / meetod	Kasvatuslik eesmärk	Arendatud kaasavad väärtused	Miks see on tõhus hilises noorukieas
Koostöise õppe struktuurid	Luua positiivne omavaheline seotus	Koostöö, võrdsus, kaasamine	Vähendab sotsiaalset eraldatust ja edendab rühma sidusust
Praktiline õpe ja kogukonnaga suhtlemine	Ühendada õppimine sotsiaalse tegevusega	Solidaarsus, sotsiaalne õiglus, kodanikuosalus	Toetab identiteedi kujunemist ja kõlbelist pühendumust

7.8 Peatüki kokkuvõte

Põhisõnumid

- Kaasavate väärtuste hindamine eeldab nii teadmiste kui ka hoiakute, käitumise, osaluse ja isikliku arengu hindamist.
- Hindamine peaks olema pidev, arendav ning keskenduma pigem õpilaste arengu toetamisele kui individuaalsete erinevuste hindamisele.
- Õpilaste edusammudest saab terviklikuma ülevaate mitmesuguste hindamismeetodite abil, nagu enesehindamine, kaasõpilaste hindamine, õpetaja vaatlus, refleksioonipäevikud, portfellid ja koostööülesanded.
- Konstruktiivne tagasiside ja mõtisklemisvõimalused aitavad õpilastel omaks võtta kaasavaid väärtusi ja saada paremini aru oma õppimisprotsessist.
- Koolid peaksid edendama hindamiskultuuri, milles väärtustatakse osalemist, võrdseid võimalusi, koostööd ja pidevat arengut.

Õpetajale mõtisklemiseks

- Kas minu hindamismeetodid võtavad arvesse nii õpilaste edusamme kaasava suhtumise kujundamisel kui ka õpiedukust?
- Kui tihti julgustan õpilasi mõtlema oma käitumisele ja suhetele teistega?
- Kas kõigil õpilastel on võrdsed võimalused oma teadmisi näidata?
- Kuidas saavad kaasõpilaste hindamine ja enesehindamine aidata luua kaasavamat õpikeskkonda?
- Milliseid muudatusi võiksin teha, et hindamine toetaks kaasamist, mitte ei tekitaks tahtmatult takistusi?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

8. Kaasava hariduse murekohtadega tegelemine ja nende ületamine

Arutelusid selle kohta, kuidas suurendada koolide kaasavust, on tugevalt mõjutanud kaasamise indeksi väljatöötamine (Booth ja Ainscow, 2000). Selle indeksi töötasid algselt välja aktivistid kasutamiseks Inglismaa poliitilises kontekstis 20. sajandi lõpus. See on koolide hindamismaterjalide kogum, mida on järk-järgult täiustatud enam kui kümne aasta jooksul erinevates riikides tehtud koostööuuringute käigus. Nüüdseks on see kättesaadav enam kui neljakümnes keeles ja seda kasutatakse laialdaselt kogu maailmas.

Indeks õhutab koole kasutama õpetajaid, õpilasi, peresid, eestkostjaid ja kogukonna esindajaid, et kõrvaldada õpilaste osalemist ja õppimist takistavad tõkked, mis on seotud nende „kultuuri, poliitika ja tavadega". Sidudes kaasamise konkreetsete poliitikate ja tavadega, julgustab indeks kasutajaid kujundama oma kogemustel ja väärtustel põhinevat nägemust kaasatusest ning arendama välja poliitikaid ja tavasid, mida nad soovivad edendada või vältida. See lähenemine põhineb arusaamal, et kaasamine tähendab sisuliselt püüet juurutada teatavaid väärtusi konkreetsetes kontekstides. Teisisõnu on tegemist „kooli arendamisega läbi hoiakute" (Ainscow jt, 2006).

Indeksi lähenemisviis paneb suurt rõhku koordineeritud ja järjepidevale koostöisele uurimistööle, mis põhineb arusaamal, et kõikide õpilaste tulemusi on väga raske parandada, kui täiskasvanute käitumine jääb samaks. Indeksi loojad järeldavad seega, et kaasav kool saab alguse õpetajatest, kellele tuleb näidata, mis on võimalik, ning kelles tuleb tekitada suurem vastutustunne muutuste elluviimise eest. See võib tähendada ka enesestmõistetavaks peetavate eelduste kahtluse alla seadmist, mis on sageli seotud ootustega teatud õpilasrühmadele, nende võimetele, käitumisele ja koolikohustuse täitmise harjumustele. Õpetajatega seotud pingutused peavad olema seotud sellega, mis toimub teistes koolides ja laiemas kogukonnas.

Mitmes riigis saadud kogemused (vt näiteid Ainscow, 2024) näitavad, et kaasava hariduse määratlus peaks sisaldama järgmisi elemente:

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

a) kaasamine on protsess. Kaasamist tuleks mõista kui pidevat otsingut parimate viiside järele mitmekesisusele reageerimiseks. See tähendab erinevustega koos elama õppimist ja erinevustest õppimist. Sel aitab näha erinevusi positiivsemas valguses ehk teguritena, mis soodustavad nii laste kui ka täiskasvanute õppimist;

b) kaasamine hõlmab takistuste tuvastamist ja kõrvaldamist. Takistused võivad esineda mitmesugustes vormides. Mõned neist on seotud kehtivate poliitikate, koolikorralduse, suhete ja õpetamismeetoditega. Poliitikate ja tavade parandamiseks on seega vaja koguda, võrrelda ja hinnata neid tegureid puudutavat teavet. See hõlmab erinevat liiki tõendusmaterjalide kasutamist, et õhutada loovust ja toetada probleemide lahendamist;

c) kaasamine tähendab kõigi õpilaste kohalolekut, osalemist ja edu. „Kohalolek“ on seotud sellega, kus õpilased õpivad, ning nende koolikohustuse täitmise usaldusväärsuse ja täpsusega; „osalemine“ puudutab õpilaste koolis saadud kogemuste kvaliteeti ja peab seetõttu hõlmama õpilaste enda vaatepunkte; „edu“ viitab õpiväljunditele kogu õppekava ulatuses, mitte üksnes kontrolltööde või eksamite tulemustele;

d) kaasamine tähendab eelkõige sellistele õpilastele keskendumist, keda võib ähvardada marginaliseerumine, tõrjutus või õpiedu puudumine. See rõhutab kõlbelist vastutust selle eest, et statistiliselt haavatavamad rühmad saaksid suuremat tähelepanu ning et vajaduse korral võetaks meetmeid, et tagada nende kohalolek, osalemine ja edu haridussüsteemis. Samal ajal ei tohi ära unustada neid õpilasi, kes võiksid muidu märkamatuks jääda.

Hästi struktureeritud arvamusvahetus nende teemade üle võib parandada arusaama kaasamise põhimõttest. Kuigi selline väitlemine on loomult aeglane ja võib pikemaks ajaks kestma jääda, aitab see luua tingimusi, mis julgustavad koole liikuma kaasavuse poole. Neis peaksid osalema:

- kõik kogukonnas olevad sidusrühmad, sh pered, poliitilised ja usujuhid ning meedia;
- haridusametnikud riigi ja omavalitsuse tasandil.

Kaasava hariduse käsitlemine protsessina ning poliitika ja tavade alustalana on kooskõlas arusaamaga, et kaasav haridus on laialdaselt tunnustatud ja õiguslikult sätestatud põhiõigus. Teisisõnu on olemas vajadus järgida ühelt poolt seadusest tulenevat nõuet lapse ühe põhiõiguse kaitsmiseks ning tegeleda teisalt mõttemudelite muutmisega, mis piiravad meie võimet kujutada ette ühist koolihariduse erinevatel viisidel ja suhtuda sellesse mitmekülgselt.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Seda näilist vastuolu aitab lahendada probleemi tegelik hariduslik tähendus: seadusandlikke nõudeid ei tohiks kahtluse alla seada, vaid neid tuleks võtta enesestmõistetavana, samas kui kaasava hariduse programmi on võimalik edasi viia üksnes s*tatus quo*'d vaidlustava süstemaatilise arutelu kaudu.

Selles avalikus arutelus on hariduse tunnustamine inimõigusena mõjukas vahend, kuid laiemates aruteludes jääb sellest üksi väheks. Seetõttu on vaja radikaalset lähenemist, mis näeb koole kohana kultuuri ja suhete ümberkujundamiseks, pöörates erilist tähelepanu elanikkonnarühmadele ja üksikisikutele, kelle häält pole ajalooliselt kuulda võetud. Sel viisil väljendub kaasamine üheaegselt kahes mõõtmes: põhimõttena ja õigusena.

Eespool mainitud INCLUDO projekti praktilisteks töödeks koostatud küsimustikus on välja toodud mitmed takistused, millega õpetajad võivad kokku puutuda. Kõiki neid saab mõista eespool kirjeldatud raamistikus.

8.1 Kaasamist takistavad tegurid

Kaasamist takistavad tegurid võivad esineda mitmesugustes vormides: füüsilised ja materiaalsed, hoiakulised ja sotsiaalsed, kasvatuslikud ning stigmatiseerimise ja diskrimineerimisega seotud tegurid.

Kaasamise indeksi kasutamine takistuste kindlakstegemiseks
Näide päris elust Üks gümnaasium märkab, et kuigi koolikohustuse täitmine on kõrge, osalevad mõned õpilased harva tunnis toimuvates aruteludes, klassivälistes tegevustes või kooliüritustel. Õpetajad pakuvad välja erinevaid selgitusi, kuid neil puudub ühine arusaam osalust mõjutavatest takistustest. Kool moodustab õpetajatest, õpilastest, peredest ja tugipersonalist koosneva töörühma, et kasutada kaasamise indeksi enesehindamise vahendina. Nad analüüsivad koolikultuuri, eeskirju ja õpetamisvõtteid, teevad kindlaks, mis takistab õpilastel osaleda, ning lepivad kokku, mida tuleks esmajärjekorras parandada.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Süstemaatiline eneseanalüüs aitab kaasavatel koolidel paremuse suunas liikuda. Kaasamise indeks aitab muuta üksikisikute mured ühiseks arenguprotsessiks, millesse on kaasatud kogu hariduskogukond.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Millised osalemist takistavad tegurid esinevad minu klassis või koolis? Kuidas saaksid õpilased ja pered aidata lahendusi leida?

8.2 Kaasamist takistava vastuseisu ületamine koolides

Takistused tuleb ületada koolikeskkonnas. Oluline on leida parimad lahendused tõrjutuse ja diskrimineerimise ohvrite toetamiseks ning nende motivatsiooni tõstmiseks. See hõlmab järgmist:

a) vastuseisu, eelarvamuste ja stereotüüpide käsitlemine klassiruumis;
b) kultuuriliste, keeleliste ja sotsiaalsete tõkete ületamine;
c) rasked vestlused mitmekesisuse ja võrdsete võimaluste loomise üle ning tundlike teemade ettevaatlik käsitlemine;
d) õpilaste huvi- või motivatsioonipuudumise ületamine;
e) vanematepoolse koostöö või toetuse puudumise käsitlemine;
f) klassi suuruse ja mitmekesisusega seotud probleemide ületamine;
g) reageerimine kultuurilistele ja kogukondlikele väljakutsetele;
h) perekonna kaasatuse edendamine.

Need strateegiad on üliolulised kaasava õpikeskkonna loomiseks, kus kõik õpilased saaksid täiel määral osaleda ja oma potentsiaali realiseerida.

Ühise kaasamisvisiooni loomine
Näide päris elust Sama kooli õpetajatel on kaasava hariduse kohta erinevad arusaamad. Mõned keskenduvad peamiselt akadeemilisele toele, teised aga rõhutavad osalemist, heaolu ja kuuluvustunnet. Kooli juhtkond korraldab koostööl põhinevaid töötubasid, kus töötajad arutavad kooli kaasamise visiooni, analüüsivad klassis päriselt esinenud olukordi ja lepivad kokku ühistes põhimõtetes, millest juhindutakse õpetamisel, hindamisel ja suhetes kogu koolis.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasav haridus on kõige tõhusam, kui koolikogukonna liikmetel on ühised väärtused ja ootused. Ühine visioon soodustab järjepidevust ja tugevdab koolikultuuri. Kas minu igapäevased tegevused on kooskõlas kooli edendatavate kaasavate väärtustega?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

8.3 Ressursside, aja ja toetuse puudus koolis

Ajapuudus õpetamisel, piiratud tugisüsteemid ja ressursid koolis ning ebapiisav tugi kooli juhtkonna poolt on murekohad, mida ei tohi pisendada. Sobivate õppematerjalide või -meetodite puudumine on samuti oluline probleem, mis tuleb lahendada, et tõhusalt kaasamist edendada.

Väljakutsete muutmine koostööl põhinevateks lahendusteks
Näide päris elust Õpetajad on mures klassi mitmekesisuse suurenemise pärast, kuid tunnevad, et nad ei suuda õpilaste erinevate õpivajadustega toime tulla ning neil pole lahendusteks piisavalt ressursse. Õpetajad ei hakka omaette pusima, vaid korraldavad regulaarselt erialaseid kohtumisi üksteise tundide jälgimiseks, toimivate strateegiate jagamiseks ja ühiselt kaasavamate õppetegevuste kavandamiseks.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Koostöö aitab tugevdada kaasavat haridust. Kogemuste jagamine ja kollektiivne refleksioon suurendab õpetajate enesekindlust ning parandab haridussüsteemi võimet mitmekesisusega toime tulla. Kes võiks mind toetada klassis kogetud kaasamisalaste kitsaskohtade lahendamisel?

8.4 Vähene koolitus

Üks peamisi lahendamist vajavaid kitsaskohti on koolituse ja teadmiste puudus, eelkõige väärtuste õpetamiseks vajalike isiklike teadmiste ja oskuste puudumine.

Kogu koolikogukonna kuulamine
Näide päris elust Kool kavatseb oma kaasamisstrateegia üle vaadata ning taipab, et otsuseid on varasemalt teinud eelkõige koolijuhid ja õpetajad. Õpilastel, peredel, halduspersonali liikmetel ja kogukonna esindajatel palutakse vastata küsitlustele ja osaleda arutelurühmades. Nende kogemused aitavad valida prioriteedid ja kujundada kava kooli kaasavamaks muutmiseks
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasavad koolid põhinevad osalusel. Erinevate arvamuste kuulamine aitab teha asjakohasemaid otsuseid ning tugevdab kõigi kuuluvustunnet ja jagatud vastutustunnet.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kuidas julgustada õpilasi ja nende peresid aktiivselt kaasamise eest seisma?

8.5 Kuidas suurendada õpetajate entusiasmi

Vaja on üleskutset kasvatustavade muutmiseks. Järgmise sammuna kaasava hariduse edendamisel tuleb lahendada kitsaskohad nagu puudulik koostöö kolleegide vahel. Peame tagama, et kõik õpetajad töötaksid ühiselt selle nimel, et luua õiglasem ja kaasavam õpikeskkond.

Kaasamine kui pidevalt täiendamist vajav protsess
Näide päris elust Pärast mitme kaasava algatuse käivitamist loeb koolijuhtkond projekti lõpetatuks, kuna osalus on esimese aasta jooksul paranenud. Selle asemel, et algatus ära lõpetada, kehtestab kool iga-aastase läbivaatamisprotsessi. Õpetajad analüüsivad andmeid, koguvad õpilaste tagasisidet, vaatavad läbi prioriteedid ja kohandavad oma töömeetodeid, et koolikogukonna arenedes uutele väljakutsetel reageerida.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasav haridus pole ühekordne meede, vaid hõlmab pidevat refleksiooni, hindamist ja täiustamist. Jätkusuutlik muutus eeldab regulaarset järelevalvet ja kollektiivset pühendumust. Milliste tõendite alusel saan hinnata, kas minu klass on aja jooksul muutunud kaasavamaks? Mida peaksin järgmisena parandama?

8.6 Kuidas hinnata õpilaste kaasavaid väärtuseid

Hindamine on kaasava hariduse üks keerulisemaid ja raskeimaid teemasid, kuid samas ka äärmiselt oluline. Kõik, mis jääb hindamisest kõrvale, kipub praktikas vähem tähelepanu saama. Seepärast on väga oluline hinnata, analüüsida ja mõõta õpilaste arusaamu, hoiakuid ja sidet kaasavate väärtustega. See tähendab järgmist:

a) haridusliku kaasamise edu näitavate indikaatorite jälgimine;
b) strateegiate kohandamine ja täiustamine lähtuvalt tõenditest.
c) Enesekriitika ja kasvatusliku refleksiooni edendamine pedagoogide seas.

INCLUDO projekti jaoks koostatud küsimustikus küsiti õpetajatelt, milliste väljakutsetega nad noorukite õpetamisel silmitsi seisavad. Tuvastatud väljakutsed on järgmised:

a) ajapuudus õpetamisel;

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

b) koolituse ja teadmiste puudumine;
c) piiratud tugisüsteemid ja ressursid koolis;
d) ebapiisav tugi kooli juhtkonnalt;
e) õpilaste huvi või motivatsiooni puudumine;
f) vanemate koostöö või toetuse puudumine;
g) sobivate õppematerjalide või -meetodite puudumine
h) klassi suurus ja mitmekesisus;
i) vähesed isiklikud teadmised ja oskused väärtuskasvatuse pakkumiseks;
j) kolleegide kaasatuse või koostöö puudumine;
k) kultuurilised või kogukondlikud kitsaskohad.

Kokkuvõttes võib öelda, et kaasamise suhtes positiivsete hoiakute edendamiseks tuleb kindlaks teha nii mõttelised kui ka praktilised piirid. Ühelt poolt tuleb välja selgitada ja kõrvaldada koolides esinevad piirid, teiselt poolt aga pöörata tähelepanu laiemale kasvatusteadusele, sh haridusantropoloogiale, haridusfilosoofiale ja õpetajakoolitusele.

Calderón jt (2025) toovad muu hulgas välja järgmised piirid:

a) piir bioloogia ja kultuuri vahel;
b) intelligentsuse piir;
c) normaalsuse piir;
d) piir üksikisiku ja ühiskonna vahel;
e) piir kooli ja ühiskonna vahel.

Kaasav haridus on seega kusagil reaalsuse ja unistuste piiril, sest inimeste erinevusi tõeliselt väärtustava kooli loomine, kus iga õpilane õpib austama ja väärtustama kõiki inimesi, eriti kõige haavatavamaid, on tõeline väljakutse. See ülesanne saab alguse peresuhetest ja on seotud ühiskonnaga laiemalt (hõlmates kultuuri, kunsti, kirjandust ja veebimeediat), ulatudes selgelt koolist kaugemale.

Kaasavate väärtuste hindamine klassiruumis toimuva vaatluse kaudu
Näide päris elust Rühmatöö käigus märkab õpetaja, et kuigi kõik õpilased täidavad õppeülesande edukalt, on meeskonnatöö kvaliteet väga erinev. Mõned õpilased julgustavad ka teisi aktiivselt osalema

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

ja kuulavad nad lugupidavalt ära, samas kui teised domineerivad aruteludes või lükkavad tagasihoidlikumaid klassikaaslased kõrvale. Õpetaja ei hinda üksnes lõpptulemust, vaid kasutab vaatluslehte, et jälgida kaasavate väärtustega seotud käitumist (aktiivne kuulamine, lugupidav suhtlemine, koostöö, empaatia ja üheskoos otsustamine). Pärast tegevust täidavad õpilased lühikese enesehindamise küsimustiku ja mõtlevad sellele, kuidas nende suhtlemine aitas luua kaasavat õpikeskkonda.
Kaasava õpetamise vaatepunkt Kaasavaid väärtusi on kõige parem hinnata autentsete õpikogemuste kaudu, kus õpilased saavad näidata oma hoiakuid ja käitumist reaalsetes olukordades. Kombinatsioon õpetaja tähelepanekutest ja õpilaste enesehindamisest soodustab refleksiooni ning toetab lisaks õpingutele ka õpilaste isiklikku ja sotsiaalset arengut. Kas ma hindan oma õpilasi üksnes õpiedukuse alusel või tunnustan ka austust, empaatiat, koostööd ja kaasamist väljendavat käitumist? Millised hindamisvahendid võiksid aidata mul neid pädevusi järjepidevamalt jälgida?

8.7 Peatüki kokkuvõte

Põhisõnumid

- Kaasav haridus on pidev protsess, mis nõuab pühendumust, järelemõtlemist ja koostööd nii klassi kui ka kooli tasandil.
- Kaasava õpikeskkonna loomine ei sõltu üksnes õpetamisstrateegiatest, vaid ka pedagoogide ja koolikogukondade hoiakutest, väärtustest ja juhtimisest.
- Kaasava hariduse tõhus rakendamine eeldab õpetajate, koolijuhtide, perede ja väliste sidusrühmade koostööd, et iga õpilane tunneks end väärtustatuna ja toetatuna.
- Pidev erialane enesetäiendamine aitab õpetajatel tugevdada oma kaasavaid tööpraktikaid, vastata õppijate mitmekesistele vajadustele ja kohaneda muutuvate haridusoludega.
- Refleksiooni ja hindamist on vaja tugevuste tuvastamiseks, takistuste äratundmiseks ning kaasavate õpetamistegevuste pidevaks täiustamiseks.
- Juurutades igapäevases koolielus kaasavaid väärtusi, aitavad pedagoogid noortel kasvada empaatilisteks, vastutustundlikeks ja aktiivseteks kodanikeks mitmekesistes ühiskondades.

Õpetajale mõtisklemiseks

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

- Mida olen sellest käsiraamatust õppinud, mida saaksin kohe klassis rakendada?
- Mida ma teen juba täna, mis soodustab kaasamist klassis, ja mida võiksin teha veelgi paremini?
- Kuidas saaksin teha tihedamat koostööd kolleegide, perede ja laiemaga koolikogukonnaga, et tugevdada kaasavat haridust?
- Mis takistab endiselt kaasamist minu õpikeskkonnas ja milliseid praktilisi meetmeid saan võtta nende kõrvaldamiseks?
- Kuidas oma teadmisi ja oskusi edasi arendada, et saada kaasavamaks pedagoogiks?

Järeldused

Kaasamise ja sotsiaalse võrdsuse saavutamine on üks inimkonna suurimaid võite. Sellel tasemel õiglust võiks mõnes mõttes võrrelda orjuse kaotamisega – inimõigustest ilma jäetud inimesed tunnistati lõpuks täieõiguslikeks kodanikeks.

Maailmas on endiselt palju lapsi, naisi ja mehi, kellelt on võetud õigus haridusele. Mõnel juhul on selle taga erivajadused, aga kaugeltki mitte alati. Täielikult kaasava ja õiglase kooli ning ühiskonna loomine on pidev protsess (võitlus, nagu elu ise) mis nõuab kõigi kodanike panust.

Kaasav haridus on suhteliselt uus mõiste, kuid samas ajatu inimlik reaalsus. Veidi enam kui kolmekümne aasta jooksul on see ühel või teisel viisil leidnud koha enamikus haridussüsteemides ning on lisatud ÜRO 2030. aasta säästva arengu tegevuskava 17 eesmärgi hulka.

Otsustasime pühendada selle projekti ja raamatu just kaasavale haridusele, kuna usume, et sel suunal edasi liikumine aitab lahendada nii mõnedki tänapäeva maailma kitsaskohad ja on oluline samm põhiõiguste edendamisel. Meie õpilastest saavad parimad kodanikud kaasavasse ja hoolivasse ühiskonda. Usume ja püüdleme parema maailma poole ning haridusel on selle saavutamisel keskne roll.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Allikad

Ainscow, M. (2024). *Developing Inclusive Schools: Pathways to Success*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003438014

Ainscow, M. ja Kugelmass, J. (2005). *Leading inclusive schools: A comparison of practices in three countries*. *Journal of Research in Special Educational Needs*, *5*(3), 133–141. https://doi.org/10.1111/j.1471-3802.2005.00049.x

Ainscow, M., Booth, T., Dyson, A., Farrell, P., Frankham, J., Gallannaugh, F., Howes, A. ja Smith, R. (2006). *Improving schools, developing inclusion*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203967157

Ainscow, M., Calderón-Almendros, I., Duk, C. ja Viola, M. (2024). Using professional development to promote inclusive education in Latin America: possibilities and challenges. *Professional Development in Education*, 1-18. https://doi.org/10.1080/19415257.2024.2427285

Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley.

Arreola, R. (2019) Formación y evaluación docente basada en un perfil por competencias. Una propuesta desde la práctica reflexiva. *Revista Educación, 43*(2),193-211. http://dx.doi.org/10.15517/revedu.v43i2.30898

Barron, B. ja Darling-Hammond, L. (2008). *Teaching for meaningful learning: A review of research on inquiry-based and cooperative learning*. Book excerpt. George Lucas Educational Foundation.

Berkowitz, M. W. (2021). *PRIMED for Character Education: Six Design Principles for School Improvement.* Routledge.

Berkowitz, M. W. (2022). *Modelo PRIMED para la educación del carácter. Seis principios esenciales para la mejora escolar.* EUNSA.

Blatt, M. ja Kohlberg, L. (1975). The effects of classroom moral discussion. *Journal of Moral Education*, 4(2), 129–161. https://doi.org/10.1080/0305724750040207

Booth, T. and Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: developing learning and participation in schools* (3. väljaanne). Centre for Studies in Inclusive Education (CSIE).

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Booth, T. ja Ainscow, M. (2015*). Guía para la educación inclusiva. Desarrollando el aprendizaje y la participación en los centros escolares* (adaptación de la 3a. edición revisada del *Index for Inclusion*). FUHEM, OEI. Allikas: http://repositorio.minedu.gob.pe/handle/123456789/4642

Brown, B. B. ja Larson, J. (2009). Peer relationships in adolescence. R. Lerner ja L. Steinberg (koost.), *Handbook of Adolescent Psychology* (3. väljaanne). Wiley.

Calderón Almendros, I. y Ainscow, M. (2025). Educación inclusiva: mapas, fronteras y caminos hacia el éxito (Inclusive Education: Maps, Borders and Pathways to Success). *Teoría de la Educación. Revista Interuniversitaria, 37*(2), 57-76. https://doi.org/10.14202/teri.32438

Camarero, M., Tierno, J., Barrios, C., Iranzo, P. (2020). Liderazgo y éxito escolar en contextos desfavorecidos. La perspectiva de los directores. *Revista de Educación, 388*, 167-192. https://doi.org/10.4438/1988-592X-RE-2020-388-45

CAST (2018). *Universal Design for Learning Guidelines*. CAST Publishing.

Crisol-Moya, E., Romero-López, M. A., Burgos-García, A. ja Sánchez-Hernández, Y. (2022). Inclusive Leadership From the Family Perspective in Compulsory Education. *Journal of New Approaches in Educational Research, 11*(2), 226-245. https://doi: 10.7821/naer.2022.7.937

Damon, W. (1996). *Greater Expectations: Overcoming the Culture of Indulgence in America's Homes and Schools*. Free Press.

Davis, M. H. ja Franzoi, S. L. (1991). Stability and change in adolescent self-consciousness and empathy. *Journal of Research in Personality, 25*(1), 70–87.

DeMatthews, D. E., Serafini, A. ja Watson, T. N. (2020). Leading inclusive schools: Principal perceptions, practices, and challenges to meaningful change. *Educational Administration Quarterly*, *57*(1), 3-48. https://doi.org/10.1177/0013161X20913897

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D. ja Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning. *Child Development*, 82(1), 405–432. http://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x

Eccles, J. S. ja Roeser, R. W. (2011). Schools as developmental contexts during adolescence. *Journal of Research on Adolescence, 21*(1), 225–241. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00725.x

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Eisenberg, N. (2000). Prosocial development in childhood and adolescence. A. E. Kazdin (koost.), *Encyclopedia of psychology* (Vol. 6, lk 329–332). Oxford University Press.

Eisenberg, N., Spinrad, T. L. ja Knafo-Noam, A. (2015). Prosocial development. M. E. Lamb ja R. M. Lerner (koost.), *Handbook of child psychology and developmental science: Socioemotional processes* (7. väljaanne, lk 610–656). John Wiley & Sons, Inc.. https://doi.org/10.1002/9781118963418.childpsy315

Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. Norton.

European Agency for Special Needs and Inclusive Education (2021). *Inclusive School Leadership: A Tool for Self-Reflection on Policy and Practice*. https://www.europeanagency.org/sites/default/files/SISL_Self-Reflection_Tool.pdf

Fernández, J. (2013) Competencias docentes y educación inclusiva. Revista Electrónica de *Investigación Educativa, 15*(2), 82-99. https://bit.ly/3yiRVxM

Florian, L. (2015). Inclusive Pedagogy: A transformative approach to individual differences but can it help reduce educational inequalities*?*. *Scottish educational review, 47*(1), 5-14. https://doi.org/10.1080/13540602.2012.709732

Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C. ja Paris, A. H. (2004). School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research, 74*(1), 59–109. https://doi.org/10.3102/00346543074001059

Furco, A. (1996). Service-learning: A balanced approach. *Expanding Boundaries*, 2, 2–6.

Green, M. C. ja Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasion process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 701–721. http://doi.org/10.1037/0022-3514.79.5.701

Hardy, S. A. ja Carlo, G. (2011). Moral identity: What is it, how does it develop, and is it linked to moral action? *Child Development Perspectives, 5*(3), 212–218. https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2011.00189.x

Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and Moral Development*. Cambridge University Press.

Howells, K. (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030*. OECD Publishing.

Hughes, J. N., Luo, W., Kwok, O. M. ja Loyd, L. K. (2008). Teacher-student support, effortful engagement, and achievement: a 3-year longitudinal study. *Journal of educational psychology, 100*(1), 1-14. https://doi.org/10.1037/0022-0663.100.1.1

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Johnson, D. W. ja Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher, 38*(5), 365–379. https://doi.org/10.3102/0013189X09339057

Karcher, M. (2009). Increases in academic connectedness and self-esteem among high school students who serve as cross-age peer mentors. *Professional School Counseling*, 12(4), 292–299. https://doi.org/10.1177/2156759X0901200403

Keating, D. (2004). Cognitive and brain development. R. Lerner ja L. Steinberg (koost.), *Handbook of Adolescent Psychology* (2. väljaanne). Wiley.

Kidd, D. C. ja Castano, E. (2013). Reading literary fiction improves theory of mind. *Science*, 342(6156), 377–380. http://doi.org/10.1126/science.1239918

Killen, M. ja Rutland, A. (2011). *Children and social exclusion: Morality, prejudice, and group identity*. Wiley Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781444396317

Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning Experience as the Source of Learning and Development.* Prentice-Hall.

Kohout-Diaz, M. (2025). Educación inclusiva de calidad: requisitos para roles profesionales emergentes [Inclusive Quality Education: Requirements for Emerging Professional Roles]. *Teoría de la Educación. Revista Interuniversitaria, 37*(2), 77-97. https://doi.org/10.14201/teri.32236

Kretz, L. (2014). Emotional responsibility and teaching ethics: student empowerment. *Ethics and Education, 9*(3), 340–355. https://doi.org/10.1080/17449642.2014.951555

Kroger, J., Martinussen, M. ja Marcia, J. E. (2010). Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis. *Journal of adolescence, 33*(5), 683-698.https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.11.002

Livingstone, S. ja Third, A. (2017). Children and young people's rights in the digital age: An emerging agenda. *New Media & Society, 19*(5), 657–670. https://doi.org/10.1177/1461444816686318

Long, E., Zucca, C. ja Sweeting, H. (2021). School climate, peer relationships, and adolescent mental health: A social ecological perspective. *Youth & society, 53*(8), 1400-1415.

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Mar, R. A. ja Oatley, K. (2008). The function of fiction is the abstraction and simulation of social experience. *Perspectives on Psychological Science*, 3(3), 173–192. https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00073.x

Mercer, N. ja Littleton, K. (2007). *Dialogue and the development of children's thinking: A sociocultural approach*. Routledge.

Messiou, K. ja Ainscow, M. (2015). Responding to learner diversity: Student views as a catalyst for powerful teacher development? *Teaching and Teacher Education*, *51*, 246–255.

Mitra D. (2018). Student voice in secondary schools: The possibility for deeper change. *Journal of Educational Administration, 56*(5), 473–487. https://doi.org/10.1108/JEA-01-2018-0007

Molina Garuz, M. C. Roselló Ramón, M.R., Fernández Hawrylak M. y Muntaner Guas J.J. (2023). Buenas prácticas educativas como motor de cambio en la atención del alumnado con enfermedades minoritarias. *Educatio Siglo XXI*, *41*(3), 51-74 https://doi.org/10.6018/educatio.565411

Morrissey, B. (2020). Theorising leadership for inclusion in the Irish context: A triadic typology within a distributed ecosystem. *Management in Education*, *35*(1), 22–31.

Naval, C., Bernal, A., Fuentes, J.L. (2017). Educación del carácter y de las virtudes. En E. Vanney, I. Silva ja J. F. Franck (koost.), *Diccionario Interdisciplinar Austral*. http://dia.austral.edu.ar/Educaci%C3%B3n_del_car%C3%A1cter_y_de_las_virtudes

Narvaez, D. ja Lapsley, D. K. (2008). Teaching moral character: two alternatives for teacher education. *The Teacher Educator, 43*(2), 156–172. https://doi.org/10.1080/08878730701838983

Nesi, J. (2020). The impact of social media on youth mental health: challenges and opportunities. *North Carolina medical journal, 81*(2), 116-121.

OECD. (2008). *Improving school leadership: Volume 2. Case studies on system leadership*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264039551-en

OECD. (2009). *Improving school leadership: Volume 1. Policy and practice*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264077942-en [*Mejorar el liderazgo escolar, volumen 1: Política y práctica*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264074026-es]

OECD (2012). *Equity and quality in education: Supporting disadvantaged students and schools. OECD Publishing*. https://doi.org/10.1787/9789264130852-en

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

OECD (2022). *Review of inclusive education in Portugal*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/a9c95902-en

ONU (13 de diciembre de 2006). *Convención sobre los derechos de las personas con discapacidad*. Organización de Naciones Unidas. https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd

ONU (2013). *Estudio temático sobre el derecho de las personas con discapacidad a la educación. Informe de la Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos*. Organización de Naciones Unidas. https://undocs.org/A/HRC/25/29

ONU (2016). *Observación General núm. 4 (2016) sobre el derecho a la educación inclusiva.* Organización de las Naciones Unidas. https://tinyurl.com/y57x8zkf

Pettigrew, T. F. ja Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*(5), 751–783. https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751

Rao, K., Ok, M.W. and Bryant, B.R. (2014) A Review of Research on Universal Design Educational Models. *Remedial and Special Education, 35*, 153-166. https://doi.org/10.1177/0741932513518980

Roseth, C. J., Johnson, D. W. ja Johnson, R. (2008). Promoting early adolescents' achievement and peer relationships. *Psychological Bulletin*, 134(2), 223–246. http://doi.org/10.1037/0033-2909.134.2.223

Steele, C. (2011). *Whistling Vivaldi: How stereotypes affect us and what we can do*. W. W. Norton.

Steinberg, L. (2009). Commentary: A Behavioral Scientist Looks at the Science of Adolescent Brain Development. *Brain and Cognition, 72*(1), 160–164. https://doi.org/10.1016/j.bandc.2009.11.003

Steinberg, L. (2014). *Age of Opportunity: Lessons from the New Science of Adolescence.* Houghton Mifflin Harcourt.

UNESCO (1990). *Declaración Mundial sobre Educación para Todos y Marco de Acción para Satisfacer las Necesidades Básicas de Aprendizaje*. Unesco. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583_spa.locale=en

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

UNESCO (1994). *Declaración de Salamanca y Marco de Acción sobre Necesidades Educativas Especiales*. Unesco. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427_spa.locale=en

UNESCO (2015). *Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4*. Unesco. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656/Pdf/245656eng.pdf.multi

UNESCO (2017). *Guía para asegurar la inclusión y la equidad en la educación*. Unesco. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259592.locale=en

UNESCO (2020). *Global education monitoring report 2020: inclusion and education: all means all*. Unesco. https://gem-report-2020.unesco.org/

UNESCO (2022). *Re imaginar juntos nuestros futuros: un nuevo contrato social para la educación*. Unesco. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381560.locale=en

Villa Sánchez, A. (2019). Liderazgo: una clave para la innovación y el cambio educativo. *Revista de Investigación Educativa*, *37*(2), 301-326. https://dx.doi.org/10.6018/rie.37.2.365461

Warnock, H. M. (1978). *Special Educational Needs. Report of the Committee of Enquiry into the Education of the Handicapped Children and Young People*. Her Majesty's Stationery Office (HMSO). https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000065656.locale=en

Weaver, K. (2007). Ethical sensitivity: state of knowledge and needs for further research. *Nursing Ethics, 14*(2), 141-55. https://doi.org/10.1177/0969733007073694

Wentzel, K. R. (2017). Peer relationships, motivation, and academic performance at school. A. J. Elliot, C. S. Dweck ja D. S. Yeager (koost.), *Handbook of competence and motivation: Theory and application* (2. väljaanne, lk 586–603). The Guilford Press.

Wentzel, K. R. ja Caldwell, K. (1997). Friendships, peer acceptance, and group membership: Relations to academic achievement in middle school. *Child development, 68*(6), 1198-1209. 1198-1209. https://doi.org/10.2307/1132301

Yates, M. ja Youniss, J. (1996). Community service and political-moral identity in adolescents. *Journal of Research on Adolescence, 6*(3), 271–284.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Lisad

Kaasava hariduse riiklik poliitiline raamistik (Hispaania)

Hispaanias toetab kaasavat haridust õigusraamistik, mis tagab kõigile õpilastele õiguse õiglasele ja kvaliteetsele haridusele ning edendab õppijate mitmekesistele vajadustele kohandatud hariduslahendusi. Järgmised õigusaktid moodustavad kaasava hariduse peamised õiguslikud alused.

Hispaania põhiseadus (1978)

Artiklis 27 tunnustatakse kõigi õigust haridusele ja sätestatakse võrdne ligipääs haridusele.

Hariduse alusseadus nr 2/2006 (LOE)

Tutvustas võrdsete võimaluste, kaasamise ja mitmekesisuse austamise põhimõtteid.

Alusseadus nr 3/2020 (LOMLOE)

Kinnistab kaasava hariduse haridussüsteemi juhtpõhimõttena. Samuti edendab koolide järkjärgulist ümberkujundamist kaasavamate õpikeskkondade suunas. Rõhutab õppijakeskset universaalset õppedisaini (UDL), ligipääsetavust, võrdseid haridusvõimalusi ja individuaalset õpet.

Kuninglik dekreet nr 217/2022

Kehtestab kohustusliku keskhariduse (ESO) õppekava, milles rõhutatakse selliseid keskseid pädevusi nagu kodanikuõpetus, kaasamine, mitmekesisuse austamine ja demokraatlik osalus.

Kuninglik dekreet nr 243/2022

Reguleerib *Bachillerato* õppekava ning edendab kodanikuaktiivsust, inimõiguste austamist, võrdsust ja kaasamist.

Rahvusvaheline raamistik

Hispaania õigusaktid on kooskõlas järgmisega:

- UNESCO visioon kaasavast haridusest;
- ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon;
- Euroopa sotsiaalõiguste sammas;
- säästva arengu eesmärgid, eelkõige 4. eesmärk (kvaliteetne haridus).

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Terminid

Kaasava hariduse põhimõisted

Ligipääsetavus

Põhimõte, mille kohaselt tagatakse kõigile õpilastele võimalus õppida, kõrvaldades füüsilised, sotsiaalsed, kultuurilised ja hariduslikud takistused.

Aktiivõpe

Õpetamismeetod, mille keskmes on osalus, arutelu, koostöö ja refleksioon, mitte teabe passiivne vastuvõtmine.

Kuuluvus

Tunne, et isik on koolikogukonnas aktsepteeritud, austatud ja hinnatud, hoolimata individuaalsetest erinevustest.

Koostöine õpe

Õpetamismeetod, mille raames õpilased teevad koostööd ühiste õpieesmärkide saavutamiseks, arendades samal ajal sotsiaalseid ja suhtlemisoskusi.

Kriitiline mõtlemine

Võime analüüsida teavet, seada kahtluse alla eeldusi, hinnata tõendeid ja teha põhjendatud järeldusi.

Mitmekesisus

Individuaalsed erinevused, sh kultuuriline taust, etniline kuuluvus, keel, sugu, puue, veendumused, sotsiaal-majanduslik seisund ja isiklikud kogemused.

Empaatia

Võime mõista ja tunnustada teise inimese tundeid, vaatepunkte ja kogemusi.

Võrdsed haridusvõimalused

Õpilastele nende individuaalsetele vajadustele vastava toe ja võimaluste pakkumine, et nad saavutaksid õiglased haridustulemused.

Kujundav hindamine

Jätkuv hindamisprotsess, mida kasutatakse õppimise jälgimiseks, tagasiside andmiseks ning õppe parandamiseks.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kaasav hindamine

Hindamismeetodid, mis võtavad arvesse õpilaste erinevaid võimeid ja pakuvad võrdseid võimalusi õpitud teadmiste näitamiseks.

Kaasav haridus

Lähenemine, mis kindlustab kõikide õppijate mõtestatud osalemise kvaliteetses hariduses, väärtustades mitmekesisust ning kõrvaldades takistused hariduse omandamisel ja õppes osalemisel.

Kaasav koolijuhtimine

Haridusjuhtimise stiil, mis edendab osalust, võrdseid võimalusi, koostööd ja jagatud vastutust kogu koolikogukonnas.

Kaasav kasvatusteadus

Õpetamistegevused, mille eesmärk on kaasata kõiki õppijaid, mis näevad mitmekesisust ressursina ja kohandavad õpetamist vastavalt erinevatele õppimisvajadustele.

Kaasavad väärtused

Kaasava hariduse aluspõhimõtted, nagu austus, võrdsed võimalused, osalemine, väärikus, koostöö, empaatia ja mitmekesisuse väärtustamine.

Hiline noorukiga

Arenguetapp, mis vastab tavaliselt vanusele 16–20 aastat ja mille tunnuseks on identiteedi kujunemine, iseseisvuse suurenemine, kõlbeline areng ning valmistumine täiskasvanueluks.

Mentorlus

Toetav suhe, milles õpetaja või eakaaslane pakub juhendamist, julgustust ja individuaalset tuge teise õppija akadeemiliseks ja isiklikuks arenguks.

Eeskuju modelleerimine

Protsess, mille käigus õpetajad väljendavad oma tegude, suhtlemise ja hoiakute kaudu kaasavaid väärtusi ja käitumist.

Kõlbeline areng

Eetiliste otsuste tegemise, väärtuste mõistmise ja teiste suhtes vastutustundliku käitumise järkjärguline arendamine.

Osalus

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Kõigi õpilaste aktiivne osalemine õppimises, otsuste tegemises ja koolielus.

Vastastikune mentorlus

Struktureeritud protsess, mille raames õpilased toetavad oma eakaaslaste akadeemilist, sotsiaalset või emotsionaalset arengut.

Refleksiivne praktika

Pidev protsess, mille käigus pedagoogid analüüsivad oma õpetamist, veendumusi ja kogemusi, et täiustada oma kutsetegevust.

Eeskujud

Isikud, kelle hoiakud, käitumine ja saavutused on õpilastele positiivseks eeskujuks, innustavad neid ja edendavad kaasavaid väärtusi.

Enesehindamine

Protsess, mille käigus õpilased hindavad oma õppimist, käitumist või edusamme seoses seatud eesmärkide või kriteeriumidega.

Praktiline õpe

Lähenemine, mis ühendab õppekavapõhise õppimise sisuka üldkasuliku töö ja struktureeritud refleksiooniga.

Sotsiaal-emotsionaalne õpe (SEL)

Selliste pädevuste arendamine nagu eneseteadlikkus, enesejuhtimine, empaatia, suhteoskused ja vastutustundlik otsuste tegemine.

Stereotüüp

Üleliia lihtsustatud arvamus või eeldus teatava inimrühma kohta, mis võib põhjustada eelarvamusi või diskrimineerimist.

Universaalne õppedisain (UDL)

Raamistik mitmesuguseid kaasamis-, esindus- ja eneseväljendusvõimalusi pakkuvate õpikeskkondade kujundamiseks, et rahuldada kõigi õppijate vajadusi.

Heaolu

Olukord, kus õpilased tunnevad, et nad on turvalises keskkonnas, et neid toetatakse ja väärtustatakse ning nad saavad areneda nii akadeemiliselt, sotsiaalselt kui ka emotsionaalselt.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Allikad, vahendid ja täiendav kirjandus

Raamatud

Ainscow, M. (2020). *Promoting Inclusion and Equity in Education: Lessons from International Experiences.* Routledge.

Booth, T. ja Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools.* Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).

Florian, L. (2014). *The SAGE Handbook of Special Education.* Sage Publications.

Slee, R. (2018). *Inclusive Education Isn't Dead, It Just Smells Funny.* Routledge.

UNESCO. (2020). *Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education – All Means All.*

Olulisemad teadusartiklid

Florian, L. ja Black-Hawkins, K. (2011). Exploring Inclusive Pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828.

Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers.* Routledge.

OECD. (2018). *Equity in Education: Breaking Down Barriers to Social Mobility.*

Soovitatavad juhtumiuuringud

UNESCO juhtumiuuringud kaasavate koolide kohta

Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur – riikide näited

OECD juhtumiuuringud võrdsete võimaluste ja kaasamise teemal

Rahvusvahelised organisatsioonid

UNESCO kaasava hariduse portaal

Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur

UNICEFi õppematerjalid

OECD hariduse ja oskuste algatus

Digitaalne õppevara

eTwinning

School Education Gateway (Euroopa üldhariduse platvorm European School Education Platform)

Erasmus+ projekti tulemuste platvorm

Koolidele ettenähtud veebipõhine töövahend

Ligipääsetavus ja UDL

CAST – UDLi suunised

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Microsofti õpiriistad

Google for Educationi ligipääsetavuse funktsioonid

Book Creator

Canva for Education

Digitaalsed koostöövahendid

Padlet

Mentimeter

Kahoot!

Flip

Moodle

Microsoft Teams for Education

Google Classroom

Soovituslik kirjandus

Ainscow, M. (2020). *Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences*. Routledge.

Booth, T. ja Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools* (3. väljaanne). Centre for Studies on Inclusive Education.

Florian, L. ja Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal, 37*(5), 813–828.

OECD. (2018). *Equity in education: Breaking down barriers to social mobility*. OECD Publishing.

Slee, R. (2018). *Inclusive education isn't dead, it just smells funny*. Routledge.

UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*.

UNESCO. (2020). *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education – All means all*.

Kiirjuhend õpetajatele

Lühijuhend kaasava praktika ressursside kohta		
Eesmärk	**Soovitatud allikas**	**Kuidas see võib aidata**
Kavandada tunde, mis vastavad kõigi õppijate vajadustele	**CAST – UDLi suunised**	Pakub praktilisi põhimõtteid paindlike, ligipääsetavate ja hõlbustavate õpikogemuste kavandamiseks.
Hinnata oma kooli kaasavust	**Kaasamise indeks (Booth ja Ainscow)**	Pakub enesehindamise näitajaid koolikultuuri, eeskirjade ja õpetamisvõtete parandamiseks.

Co-funded by the European Union

Co -funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Leida praktilisi näiteid kaasava hariduse kohta	**UNESCO kaasava hariduse materjalid**	Hõlmab rahvusvahelisi juhtumiuuringuid, strateegilisi suuniseid ja õpetamisvõtteid.
Tutvuda Euroopa haridusprojektidega	**Euroopa üldhariduse platvorm**	Pakub õppematerjale, veebiseminare, kutsealase täiendõppevõimalusi ja Erasmus+ projektide tulemusi.
Teha koostööd koolidega kogu Euroopas	**eTwinning**	Toetab rahvusvahelisi koostööprojekte, mis edendavad kultuuridevahelist mõistmist ja kaasamist.
Arendada õpilaste koostööd ja osalust	**Padlet, Mentimeter, Kahoot!, Flip**	Digitaalsed vahendid, mis soodustavad aktiivset osalemist, arutelu ja koostöist õppimist.
Parandada ligipääsu digitaalsele õppele	**Microsofti õpiriistad**	Hõlbustavad funktsioonid, nagu Immersive Reader, dikteerimine, subtiitrid ja lugemise tugi.
Luua ligipääsetavat õppevara	**Canva for Education**	Võimaldab õpetajatel kujundada huvipakkuvaid visuaalseid õppematerjale, mida saab kohandada erinevate õppijate jaoks.
Edendada ühisõpet	**Ühisõppe strateegiad**	Pakub struktureeritud meetodeid osaluse soodustamiseks, vastutuse jagamiseks ja kaaslaste toetamiseks.
Soodustada õpilaste enesereflektsiooni	**Refleksioonipäevikud ja enesehindamise mallid**	Aitab õpilastel hinnata oma õppimist, hoiakuid ja kaasavat käitumist.
Hinnata kaasavaid pädevusi	**Vaatluslehed ja vastastikuse hindamise hindamislehed**	Toetab osalemise, koostöö, empaatia ja austuse pidevat hindamist.
Tugevdada sotsiaal-emotsionaalne õpet	**CASELi raamistik**	Pakub tõenduspõhiseid materjale eneseteadlikkuse, empaatia, vastutustundliku otsustamise ja suhteoskuste arendamiseks.

Kontrollnimekiri kaasava tunni kavandamiseks

Enne tunni algust esitage endale järgmised küsimused.

- Kas kõik õpilased saavad mõtestatult osaleda?
- Kas olen arvestanud erinevate õppimisvajaduste ja võimetega?

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

- Kas õpilastel on rohkem kui üks võimalus teabele ligi pääseda?
- Kas õpilased saavad oma õpitulemusi näidata eri viisidel?
- Kas õppetund soodustab koostööd ja lugupidavat dialoogi?
- Kas õppevaras on esindatud erinevad vaatenurgad?
- Kas olen arvestanud võimalusega tunnis mõtiskleda ja õpilaste arvamusi kuulata?
- Kas klassiruumi keskkond soodustab psühholoogilist turva- ja kuuluvustunnet?
- Kas minu hindamine arvestab nii akadeemilisi õpitulemusi kui ka kaasavat käitumist?
- Kas olen arvestanud võimalike takistustega, mis võiksid osalemist takistada?

Erialase enesetäiendamise tegevuskava
Õpetajad saavad jätkata kaasava õpetamispraktika tugevdamist järgmiste sammude abil.
1. samm – õpi ➢ Lugege kaasava kasvatusteaduse ja universaalse õppedisaini kohta.
2. samm – mõtisklemine ➢ Analüüsige oma õpetamiskäsitusi, ootusi ja klassiruumis toimuvat suhtlust.
3. samm – rakenda ➢ Võtke igal kuul oma õppetöös kasutusele üks uus kaasav strateegia.
4. samm – hinda ➢ Koguge tagasisidet õpilastelt ja kolleegidelt.
5. samm – paranda ➢ Kasutage refleksiooni ja tõendeid oma tegevuse kohandamiseks.

Co-funded by the European Union

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the National Agency. Neither the European Union nor National Agency can be held responsible for them. [Project Number: 2024-1-LV01-KA220-SCH-000247141]

Co-funded by
the European Union

INCLUDO

Create a POSITIVE and INCLUSIVE learning ENVIRONMENT

FOLLOW US:

WEBSITE
TEACHER'S HANDBOOK
AND OTHER USEFUL RESOURCES